

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Duchovní aspekty v díle Milana Machovce

Bc. Pavla Votavová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Duchovní aspekty v díle Milana Machovce

Bc. Pavla Votavová

Vedoucí práce:

prof. ThDr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015 .....

Velmi ráda bych poděkovala panu prof. ThDr. Josefu Dolistovi, Th.D., Ph.D.
za vedení diplomové práce, za cenné a odborné rady a připomínky.

Obsah

Úvod	6
1. Vývoj marxistické filosofie a historiografie v poválečném Československu	9
1.1 Historický materialismus jako metoda vědeckého poznání	15
1.2 Vztah Milana Machovce k marxismu a marxistickému dějepisectví	19
2. Mistr Jan Hus v díle Milana Machovce.....	23
2.1 Stav společnosti a katolické církve ve 14. století	25
2.1.1 Kritické zhodnocení.....	27
2.2 Husovi předchůdci	32
2.2.1 Kritické zhodnocení.....	38
2.3 Učení mistra Jana Husa	43
2.3.1 Kritické zhodnocení.....	51
2.4 Kostnický proces.....	59
2.4.1 Kritické zhodnocení.....	62
3. Husův odkaz v tradici českého národa	68
3.1 Kritické zhodnocení.....	72
Závěr.....	79
Seznam literatury	82
Resumé	89

Úvod

Předkládaná diplomová práce v sobě spojuje dvě významná témata. Tím prvním je dílo předního českého filosofa Milana Machovce a tím druhým je téma husitství. Tento výběr není zcela náhodný, neboť v letošním roce uplyne devadesát let od narození M. Machovce a zároveň si připomeneme šestisté výročí upálení mistra Jana Husa.

Milana Machovce můžeme považovat za významného představitele antropologické linie v české filosofii druhé poloviny 20. století. Sám se pokládal především za filosofa dialogu, zejména dialogu mezi filosofickými osobnostmi minulosti a současnosti a dialogu mezi marxisty a křesťany. Byl předním popularizátorem filosofie, o čemž svědčí jeho bohatá přednášková i publicistická činnost, zabýval se dějinami českého myšlení, křesťanstvím, vztahem k přírodě a životnímu prostředí i otázkami feminismu. Důležitou součástí jeho díla zaujímají monografie o významných historických postavách, mezi něž zařadil také mistra Jana Husa.

Osobnost mistra Jana Husa vstoupila do dějin hned několikrát. Za svého předčasně ukončeného života, dále se vznikem husitského hnutí, které na mnoho let poznamenalo české dějiny, a potřetí v době národního obrození a s obnovením evangelické církve v Čechách a na Moravě. Na téma husitství bylo v průběhu času napsáno velké množství odborných studií, přičemž názory a jejich interpretace se v nich často liší v závislosti na jednotlivých obdobích. Výstižně to formuloval jeden z Machovcových žáků Karel Mácha, když napsal: „Různé generace Husa buď přijímaly, či odsuzovaly, vyzvedaly, ba i fetišizovaly, pokoušejíce se ho připodobnit svému obrazu. To je však zásadní omyl. Historická pravda – pokud je ji možno zjistit tak zřetelně jako onu dobu Husovy – může být jen jedna, pokud je to pravda.“¹

---

¹ MÁCHA, Karel. Aktuální smysl Husova humanismu. In GABRIEL, Jiří, ed. a kol. *Filosof českých duchovních dějin: k sedmdesátinám profesora Karla Máchy*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001, s. 72.

Velmi specifický postoj vůči husitství zaujímala éra marxismu-leninismu, která pozměněný ideový odkaz husitského hnutí využívala jako podporu k propagandě tehdejšího režimu. V tomto období vznikl také habilitační spis Milana Machovce *Husovo učení a význam v tradici českého národa*, vydaný v roce 1953.

O Milanu Machovcovi bylo napsáno několik odborných prací, bohužel tiskem dosud nevyšlo žádné dílo, které by se podrobně zabývalo jeho filosofickým myšlením. To je také jedním z důvodů, proč jsem si zvolila toto téma. Navíc se domnívám, že Machovcovu ranému období je mezi badateli záměrně věnováno málo pozornosti, neboť je silně ideologicky zaměřeno. Přesto tvoří významnou součást jeho díla, můžeme v něm pozorovat pozvolné formování Machovcovy osobnosti, a proto by nemělo být opomíjeno.

Předem daný rozsah práce neumožňuje zabývat se všemi Machovcovými monografiemi, proto je pozornost primárně zaměřena na spis *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Jejím hlavním cílem je analýza Machovcova vztahu k osobě mistra Jana Husa a k husitskému hnutí, tak jak jej předkládá ve svém spise. Především mne zajímá skutečnost, jak dalece Machovcova práce o Husovi odpovídá dobové interpretaci husitství a v čem se zásadně rozchází s výsledky současného historického bádání. Úkolem práce tedy není jen rozbor a následná interpretace Machovcových myšlenek, ale rovněž kritické zhodnocení celého díla.

V úvodní části studie je pozornost zaměřena na analýzu společenské situace, která se začala v Československu rozvíjet po druhé světové válce a svého vrcholu dosáhla po politickém převratu v únoru 1948, kdy veškerou moc v Československu převzala komunistická strana, čímž začala zcela jiná éra historického a filosofického bádání. Filosofie a filosofie dějin se stala ideologickým nástrojem, jehož konečnou verzí se stal marxismus-leninismus, historie zaujala významné postavení v ideologické a propagandistické oblasti, nutně tedy muselo dojít k zásadním změnám v metodologii i oblasti zájmu zmíněných věd. To je důvodem, proč se podrobně zabývám konkrétní podobou těchto změn. Důležitou úlohu zaujímal historický materialismus jako jediná oficiální koncepce materialistického pojetí dějin. Pro potřeby této práce je nutné si v její úvodní části charakterizovat předpoklady, z nichž historický materialismus vycházel,

a co bylo jeho obsahem. Závěr této části je věnován vztahu Milana Machovce k tehdejší oficiální ideologii. Přestože je řazen mezi marxistické autory, jeho niterný postoj k dobovému marxismu-leninismu nebyl zdaleka tak jednoznačný, jak by se mohlo zdát, proto se pokusíme zjistit, jak dalece s ním sympatizoval a nakolik v tom sehrály úlohu pragmatické důvody.

Další část je explicitně zaměřena na dílo *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Věnuje se podrobné analýze textu, všímá si, jak Machovec hodnotil společenskou situaci na konci 14. století, jak vnímal Husovy předchůdce a zejména pak jak interpretoval osobnost mistra Jana Husa a jeho učení.

Poslední část práce se zaměřuje na Husův odkaz v tradici našeho národa. Zde je pozornost zaměřena především na to, jak Milan Machovec hodnotí některé práce o husitství svých předchůdců a jak se jeho názory na tato díla měnily s časovým odstupem. U každé analyzované části Machovcovy knihy je provedeno kritické zhodnocení, jehož cílem je nalézt zásadní rozpory v Machovcově interpretaci v porovnání s nynějším pohledem na danou problematiku.

Jak již bylo zmíněno, dosavadní zpracování tohoto tématu je velmi sporadické, není mnoho ucelených prací, které by se zabývaly ať již Machovcovou tvorbou, tak marxistickým pohledem na husitství a jeho komparací se soudobým výzkumem v této oblasti. Nejdůležitějším zdrojem práce jsou tedy díla M. Machovce. Kritická zhodnocení se opírají o současné historické výzkumy v oblasti husitské problematiky, zejména je přihlédnuto k dílům Jany Nechutové, Jiřího Kejře, Františka Šmahela, Jaroslava Čechury a řady dalších českých i zahraničních autorů. Další významný zdroj tvoří Husovy spisy. Přihlédnuto bude také k některým dobovým článkům a recenzím, které vyšly na dané téma v 50. letech 20. století na stránkách odborných periodik.

Práce zamýšlí dosáhnout komplexního odborného vhledu do problematiky Machovcovy interpretace husitství, jež může být příspěvkem k přehledu jeho tvorby a výchozím bodem pro další tematicky obdobná zkoumání.

1. Vývoj marxistické filosofie a historiografie v poválečném Československu

Marxistická filosofie a s ní úzce spjatá historiografie mají v rámci české filosofie ojedinělé postavení, neboť po čtyřicet let plnily funkci oficiální státní ideologie. Po politickém převratu v roce 1948, kdy veškerou moc v Československu převzala komunistická strana, začala zcela jiná éra historického a filosofického bádání. Filosofie a filosofie dějin se stala ideologickým nástrojem, jehož konečnou verzí se stal marxismus-leninismus, který byl obyvatelstvu prezentován a na akademické půdě se stal nedílnou součástí vzdělání, a to nejen na filosofických fakultách. Marxovo učení tím bylo degradováno na pouhý soubor prázdných frází a ideologickou zbraň. Postupně sílilo napětí vůči vlivům tradice pozitivismu, fenomenologie, existencialismu, strukturalismu a nábožensky orientované filosofie. Velice ostře byl také napadán filosofický odkaz prvního československého prezidenta T. G. Masaryka. Takzvaný „masarykismus“ byl považován za filosofii sloužící k upevnění třídní nadvlády buržoazie.²

Historie měla v této době zaujmout důležité místo v ideologické a propagandistické oblasti, proto také získaly historické práce jednotný schematický ráz, podle něhož autor nejdříve ohodnotil dosavadní předmarxistické práce jako nevyhovující, špatné a mnohdy přímo závadné, následovalo odvolání na klasiky Marxe, Engelse, Lenina a Stalina, doplněné o jejich citace a teprve poté přicházela na řadu historická fakta, která byla předkládána s předem danou pragmatickou kauzalitou. To se neodmyslitelně projevilo také ve stylu psaní, který vykazoval mnohé podobnosti, zcela běžnou se stala frázovitost a užívání obdobných slovních spojení. Nezávislost

---

² Jedním z prvních, kdo se snažil veřejně obhajovat Masaryka a jeho myšlení, byl Milan Machovec, který tak učinil již na počátku 50. let na jedné ze svých přednášek na Vysoké škole politických a hospodářských věd. Více o tom MACHOVEC, Milan. *Život filosofa*. In: VRKOČOVÁ, Ludmila. *Setkání v pořadech A léta běží, vážení*. Praha: Ludmila Vrkočová, 1993, s. 47.

při psaní a interpretaci dějin byla tudíž ztracena, doprovodným jevem se stala rovněž nucená izolace od mezinárodního vývoje.

V poválečných letech 1945–1948 působili v popředí zejména členové nejstarší generace marxistů, kteří byli filosoficky činní ještě před válkou. Jejich řady byly sice během války oslabeny, mnoho z nich zahynulo v koncentračních táborech, nebo byli popraveni nacisty (Eduard Urx, Kurt Konrad, Bedřich Václavek aj.), přesto můžeme zmínit některá významná jména, jejichž vliv na další vývoj marxismu rozhodně nebyl zanedbatelný, patřil sem především Karel Teige, Závaš Kalandra, Ludvík Svoboda, Ladislav Szántó a Zdeněk Nejedlý, který v této době získává významný vliv³.

Právě Nejedlý ostře kritizoval dopad většiny dosavadních filosofických směrů na českou filosofii. Na zasedání Jednoty filosofické⁴ v roce 1946 proto vystoupil se svojí přednáškou na téma Slovem o české filosofii, v níž „pod bezprostředním vlivem právě skončené války zpochybnil hodnoty klasické německé i západoevropské filozofie, a profesionální filozofie vůbec, ve prospěch klasických hodnot české kultury a její světonázorové dimenze“⁵. Podle Nejedlého se nositelem českých tradic stávají lidové vrstvy, buržoazní filosofie a historiografie je odsouzena k zániku a na její místo nastupuje marxistické pojetí dějin a filosofie. Ve stejném roce vyvozuje na stránkách časopisu Var⁶ základní poučení ze studia historie pro současné politické dění a dodává: „Jsou-li velké tradice našeho národa lidové – a ony skutečně jsou! – pak my nemáme nejmenší příčiny k jakékoli rezervě neb nedůvěře k nim, jakou mají jiní, neboť my se lidu nebojíme, [...]. My naopak vítáme vše, co sílí a povznáší lid. To je smysl, to je cíl

³ Nejedlý byl po válce jmenován ministrem kultury a osvěty první vlády, poté ministrem sociální péče a po únoru 1948 ministrem školství a kultury. Od roku 1945 byl rovněž prezidentem České akademie věd a umění, založené v roce 1890. Tato akademie byla zrušena v roce 1952. Od listopadu 1952 byla však nově nahrazena Československou akademií věd (ČSAV) v čele opět s Nejedlým.

⁴ Jednota filosofická byla jako „spolek pro pěstování filosofie“ ustavena v Praze v roce 1881, jejím zakladatelem byl Jiří Guth-Jarkovský, který se stal rovněž jejím prvním jednatelem. Prvním předsedou byl zvolen Otakar Hostinský. Více o její historii DRATVOVÁ, Albína. *Jednota filosofická v letech 1881-1965*. Filosofický časopis, 1966, roč. 14, č. 2, s. 265-286.

⁵ GABRIEL, Jiří (ed.). *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 409-410.

⁶ List pro kulturní otázky Var vycházel v nakladatelství a vydavatelství Melantrich v letech 1948-1953, redigoval jej Nejedlý. Časopis prosazoval národní variantu stalinistické koncepce kultury a socialistický realismus ve ždanovském pojetí.

naší práce, všeho našeho usilování.“⁷ A dále vyvozuje, že kultura vzešlá z lidu nemůže být jiná než národní, tedy taková, v níž se odráží národ, jeho povaha a historie, ale zároveň musí působit na národ, formovat jej a učit chápat sebe sama.⁸

Vedle Nejedlého je nutné ještě zmínit Václava Kopeckého, který se spolu s ním a také Ladislavem Štollem stává „tvůrcem kulturní politiky strany a státu“⁹. Jeho hlavním vzorem byly sovětské zkušenosti s pěstováním kultury, které se snažil aplikovat na české prostředí. V letech 1946–1953 působil jako ministr informatiky a osvěty, poté co bylo toto ministerstvo zrušeno, stal se v roce 1953 ministrem kultury.¹⁰ Nápomocný mu byl rovněž vedoucí post v kulturní radě, která se stala nejvyšším státním orgánem pro kulturní záležitosti a umožňovala mu prakticky uplatňovat jeho představy o kulturní politice. V rámci IX. sjezdu Komunistické strany Československa, konaném na konci května 1948, se Kopecký věnoval otázce zostření třídního boje na poli vědy a kultury. Přednesl zde referát s názvem *Vedení nepřemožitelným učením marxismu-leninismu vybudujeme socialismus v naší vlasti*, který se stal předznamenáním vyhlášení takzvaného ostrého kursu z podzimu roku 1948, který představoval dovršení vůdčí úlohy stranické ideologie ve vědě, výzkumu i kultuře.¹¹ Cílem se stala převýchova inteligence a mas, její zbavení „škodlivých“ vlivů, zvláště nemarxistických názorových proudů, a definitivní ukončení vlivu buržoazní vědy a kultury.¹²

Je zřejmé, že jakmile se moci v Československu chopila komunistická strana, byly vytvořeny veškeré podmínky pro profesionalizaci a institucionalizaci marxistické filosofie. Zdeněk Nejedlý, v té době ministr školství, zavádí v dubnu 1948 novým školským zákonem důslednou koncepci jednotného školství v duchu marxismu-

⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. Komunisté – dědici velkých tradic českého národa. In DOKOUPIL, Lumír. *Česká a slovenská historiografie*. Ostrava: Pedagog. fak., 1980, s. 280.

⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk. *O kulturu národní a lidovou : [prosloveno na večeru kulturních pracovníků v Lucerně dne 29. května 1945]*. Praha: Melantrich, 1948, s. 28.

⁹ ŠVADLENA, Ladislav. Václav Kopecký jako ministr ideolog v letech 1948-53. In JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie : (kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 173.

¹⁰ Viz server české vlády. [online]. [citováno 22. 10. 2014]. Dostupné z:

<<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014>>.

¹¹ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura : sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004, s. 120.

¹² Více o tom Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa, Praha: ÚV KSČ, 1949.

leninismu. Výuka marxisticko-leninské filosofie je povinně řazena do studijních plánů všech vysokých škol. Zároveň se změnou výuky považovala komunistická strana za nutné provést také zásadní obměnu v řadách studentů. V tomto duchu se vyjádřil Rudolf Slánský ve svém projevu na zasedání ÚV KSČ 17. listopadu 1948, když řekl: „Nemilosrdně vyčistíme střední a vysoké školy od reakčních studentů a postaráme se o to, aby převážná část studujících středních a vysokých škol se rekrutovala z dělnických rodin.“¹³ Důsledkem tohoto záměru byly tzv. studijní prověrky na všech vysokých školách v zemi, které byly oficiálně řízeny Ministerstvem školství, věd a umění¹⁴, ale konečná rozhodnutí byla v rukou stranických organizací a výborů na jednotlivých školách, kvůli nimž čistky velmi často nabývaly podoby živelných a místy nekontrolovatelných akcí. Na základě výnosu byly na školách jmenovány tříčlenné disciplinární komise, které měly oficiálně pravomoc navrhnout na vyloučení studenty, kteří řádně neplnili své studijní povinnosti, ale ve skutečnosti plnily komise úlohu politického nástroje sloužícího k očistě škol od reakčních živelů. Československé vysoké školy tak museli opustit, až na malé výjimky, všichni posluchači z řad „třídních nepřátel“ bez ohledu na dosahovaný prospěch, stejně tak i zaměstnanci škol.¹⁵ Tyto čistky se nevyhnuly ani posluchačům oboru historie, spíše naopak, neboť podle Hanzala právě historii, jako důležitému ideologickému a propagandistickému nástroji, věnovalo stranické vedení zvýšenou pozornost.¹⁶

Pro úspěšnou vědeckou práci se v této době stalo rovněž základním předpokladem členství a věrnost vládnoucí straně. Podmínkou pro tyto stranické historiky se ovšem stalo pěstování tzv. oficiální historie, která byla plně v souladu s tehdejší ideologií. V roce 1948 se zásluhou Zdeňka Nejedlého dostávají do popředí

---

¹³ SLÁNSKÝ, Rudolf. *Nové úkoly: projev na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa dne 17. listopadu 1948*. Praha: ÚV KSČ, 1948, s. 22.

¹⁴ Akce probíhala na základě ministerského výnosu, který byl vydán 30. listopadu 1948 pod číslem jednacím A 235.271/48-V/1.

¹⁵ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: Karolinum, 1999, s. 85-87. Podrobně se problematice studijních prověrek věnují také HAVRÁNEK, Jan. Stav a proměny vysokých škol 1945–53, s. 15-20. MORKES, František. Léta nadějí, iluzí i zklamání. Poznámky k proměnám vysokých škol v letech 1945–1953, s. 21-38. In ZILYNSKÁ, Blanka, ed. a SVOBODNÝ, Petr, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999.

¹⁶ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: Karolinum, 1999, s. 79.

české historiografie osobnosti, které sice novým postům neodpovídají svými vědeckými výsledky, ale jsou na stejné ideové vlně jako vládnoucí garnitura. B. Jiroušek mezi nejvýznamnější řadí Václava Husu, Oldřicha Říhu a Jaroslava Charváta, jakožto bývalé členy Historické skupiny¹⁷, a zdůrazňuje tehdejší nutnost vychovat novou generaci historiků z řad generace dvacátých let.¹⁸ Můžeme říci, že oficiální historiografie opustila v počátku padesátých let zcela vědecké pole a byla plně v moci politické propagandy. V této době neexistoval ani vědecký historický časopis, ten začal vycházet až po založení Československé akademie věd v roce 1953. Vydavatelem byl Historický ústav a jeho šéfredaktorem se stal František Graus. Již ve svém úvodním prohlášení se časopis plně přihlásil k marxistické vědě, zřekl se dřívější československé buržoazní vědy, tak jak ji prezentoval Český časopis historický¹⁹. Hlavním vzorem pro československé vědce se měla stát sovětská historická věda a studium mělo být zaměřeno především na revoluční tradice našeho národa. V témže roce začal vycházet Sborník historický, jehož úkolem měla být publikace rozsáhlejších studií i ze starších dějin. V něm mohli publikovat také historici starší generace a nekomunisté jako F. M. Bartoš, B. Ryba či F. Kutnar a mnozí jiní.²⁰

Za účelem důslednější propagace oficiální filosofie byl v roce 1950 založen časopis Sovětská věda-filosofie, jehož hlavní náplní bylo překládat a šířit především díla Marxe, Engelse, Lenina, Stalina a Plechanova.²¹ Z potřeby vzdělat dostatečné množství uvědomělých jedinců, kteří budou zajišťovat náležitý chod státního aparátu a šířit marxisticko-leninské ideje, byla v říjnu 1949 zřízena Vysoká škola politických

---

¹⁷ Historická skupina vznikla v roce 1936 jako neoficiální sdružení mladých historiků, které spojovala především spřízněnost s uměleckou avantgardou, levicové myšlení a snaha postavit historiografii na nový metodologický základ. Kromě výše jmenovaných patřili mezi její členy ještě Václav Čejchan, Jan Pachta, Kamil Krofta a další. Společně začali vydávat sborník *Dějiny a přítomnost*, vyšla však jen tři čísla, dvě v roce 1937 a poslední o rok později. Více o tom KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Díl 2. Praha: SPN, 1978, s. 473-474.

¹⁸ JIROUŠEK, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurz a možnosti výzkumu jeho proměn. In JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie : (kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 19.

¹⁹ Český historický časopis byl založen Jaroslavem Gollem v roce 1895 a pod tímto názvem vycházel až do roku 1950.

²⁰ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: Karolinum, 1999, s. 91.

²¹ GABRIEL, Jiří (ed.). *Česká filozofie ve 20. století. 1, Směry, osobnosti, problémy*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995, s. 151.

a hospodářských věd. Škola byla řízena Ústředním výborem Komunistické strany Československa, a to jak po stránce obsahové, tak personální. Hlavní inspirací pro zřízení této školy se stal sovětský model výchovy inteligence z řad pracujících, odtud byly také převzaty učební plány a uzpůsobeny českým podmínkám.²² Její působení netrvalo dlouho, protože již v září 1953 byla zrušena, přesto byla její činnost úspěšná a vychovala první generaci marxistických odborníků.²³ Nově byla v tomto roce založena Vysoká škola stranická – Institut společenských věd, která byla podřízena nejvyššímu stranickému orgánu.

Období mezi lety 1951–1953 lze považovat za vrcholné období nesvobody a komunistického útlaku, po jeho skončení se začíná ve vývoji marxistické historiografie objevovat náznak uvolnění, neboť komunistická strana přestává přímo ovlivňovat práci na vědeckých pracovištích a jednotlivé instituce získávají větší samostatnost. Zřetelně se to začíná projevovat v roce 1956 po uskutečnění 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, na něm Nikita Chruščov poodhalil a odsoudil diktátorské praktiky svého předchůdce. U nás můžeme za první projev svobodného a kritického myšlení považovat 2. sjezd československých spisovatelů, konaný v témže roce, na němž zazněly hlasy odsuzující kulturní útlak. Přestože KSČ pohlížela na tyto události s obavami a snažila se zesílit tlak ze své strany, již se jí nepodařilo obnovit předchozí situaci a postupně docházelo k dalšímu uvolňování a ke střetům mezi ortodoxními komunisty a novou mladou kritickou garniturou.²⁴

---

²² DEVÁTÁ, Markéta. Vysoká škola politických a hospodářských věd jako nástroj indoktrinace marxisticko-leninského vědeckého světového názoru. In JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie : (kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 193.

²³ Zde také začínal Milan Machovec po návratu ze základní vojenské služby v roce 1950 své veřejné působení jako odborný asistent. Poté, co byla tato škola zrušena, přechází Machovec na Filosoficko – historickou fakultu Univerzity Karlovy, kde se v témže roce habilituje spisem *Husovo učení a význam v tradici českého národa, na kterém pracoval od roku 1950*. Blíže o tom NOVÁK, Tomáš. *Milan Machovec. (Monografie se zaměřením na teologickou problematiku.)* Disertační práce UK HTF, 1997, s. 20.

²⁴ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: Karolinum, 1999, s. 96.

Je velice obtížné, v některých případech až nemožné, hodnotit postoje, jednání a rozhodnutí jednotlivců uskutečněná v tomto období „pseudorevolučního humbuku“²⁵, které si kladlo za cíl odstranit závadnou buržoazní ideologii a nastolit progresivní změny ve společnosti po vzoru sovětské praxe v době, v níž duchaplná tvrzení byla vystřídána prázdnými frázemi a odborníci byli nahrazováni jedinci, jejichž kvality byly hodnoceny spíše podle loajality vůči vládnoucí straně než podle vědeckých znalostí. Jediné, co můžeme s jistotou říci, je to, že tato doba obrovského napětí, bezradnosti a nedůvěry, byla silnou prověrkou lidských stránek osobnosti. Důležitým faktorem, který se odrážel v jednání lidí v tomto složitém období, byl také moment vstupu jedince do aktivního života. Výstižně to vyjádřil Milan Kundera: „Ve škole nám říkali, že se generace střídají po třiceti letech. To už neplatí. Běh dějin se strašně zrychlil a interval mezi generacemi nesmírně zkrátil. Je velký rozdíl, jestli člověk vstupoval do svých prvních společenských kontaktů ještě v okupaci, nebo až v opojném tříletí mezi 45. a 48. rokem, nebo v hlavní éře stalinismu, nebo až po ní. Rozdíl několika let už pocítujeme jako generační dělítko, protože různé dějinné úseky formovaly docela jiný generační postoj, jinou generační taktiku a charakter, jinou generační „filosofii“.“²⁶

1.1 Historický materialismus jako metoda vědeckého poznání

Bocheňski strukturoval učení marxismu-leninismu do čtyř hlavních součástí: dialektického materialismu, historického materialismu, morálky a učení o dialektické jednotě.²⁷ Z našeho pohledu je důležitý právě historický materialismus jakožto koncepce materialistického pojetí dějin. Výchozím bodem filosofického poznání společnosti není vědomí člověka, ale objektivní zákonitosti včetně zákonitosti samotného vědomí, z čehož plyne, že historický materialismus neodděluje zákonitosti

²⁵ BERAN, Jiří. Perspektivy a dobová i dějinná omezení Československé akademie věd v období jejího vzniku. In ZILYNSKÁ, Blanka, ed. a SVOBODNÝ, Petr, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 129.

²⁶ LIEHM, Antonín J., ed. *Generace*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 56.

²⁷ BOCHEŇSKI, Józef Maria. *Marxismus-leninismus : Věda nebo víra*. Olomouc: Velehrad, 1994, s. 31.

fungování a vývoje společnosti od světa společenských jevů, od vědomí. Marx vychází z předpokladu, že každá společenská třída má svou vlastní ideologii, dominantní myšlenkový systém vztahující se zejména k materiální reprodukci společnosti. Za rozhodující a determinující lze považovat způsob výroby materiálních statků, tedy způsob, jakým lidé v dané společnosti vyrábějí statky, které jsou pro ně životně důležité. Tento výrobní způsob představuje materiální bytí společnosti. Východiskem je konstatování, že „potřeby ve své konkrétní historické formě, jako určité potřeby určitých předmětů (a nikoliv potřeby vůbec), jsou produktem výroby“²⁸. Jestliže společnost vyrábí statky určitým způsobem, nutně z toho vyplývá určitý typ sociálního vědomí, z čehož vyplývá, že „společnost myslí v závislosti na své výrobní metodě“²⁹. Lze tedy říci, že veškeré výsledky lidské činnosti ať materiální, či duchovní, jsou podle historického materialismu zcela závislé na výrobním způsobu, který se tak stává fundamentálním a vše ostatní je jen nadstavbou.

Pokrok je v dějinách zajišťován čtyřmi faktory danými strukturou společenského života. Náleží sem „výrobní síly, výrobní vztahy, právní a politická nadstavba a formy společenského vědomí“³⁰, z nichž první dva faktory sehrávají klíčovou úlohu, neboť utvářejí politický a kulturní systém každé společnosti. Za hnací sílu dějin jsou pokládány výrobní síly, které zahrnují nejen člověka, ale také výrobní zkušenosti a především nástroje, které jsou považovány za hlavní ukazatel úrovně ve vývoji materiální výroby. Jednotlivé epochy se od sebe liší nikoli tím, co se vyrábí, ale jakými prostředky se vyrábí.³¹ Výrobní vztahy představují nejdůležitější kategorii historického materialismu. Výroba je ve své podstatě považována za společenský proces. Aby lidé mohli vyrábět, vstupují do určitých předem daných společenských vztahů, které odpovídají úrovni rozvoje výrobních sil a které nemohou ovlivnit svojí vůlí. „Výrobní

²⁸ JOVČUK, M. T., OJZERMAN, T. I., ŠČIPANOV, I. J. *Stručné dějiny filosofie*. Praha: NPL, 1963, s. 484.

²⁹ BOCHEŇSKI, Józef Maria. *Marxismus-leninismus : Věda nebo víra*. Olomouc: Velehrad, 1994, s. 78.

³⁰ Tamtéž, s. 87.

³¹ JOVČUK, M. T., OJZERMAN, T. I., ŠČIPANOV, I. J. *Stručné dějiny filosofie*. Praha: NPL, 1963, s. 479.

síly tvoří obsah společenského výrobního procesu, výrobní vztahy jsou jeho nezbytnou formou.³²

Neustálý rozvoj výroby a s ním spojený vývoj výrobních sil se nutně dostává do rozporu s výrobními vztahy, které se stávají zastaralými. Tento rozpor v podmínkách třídně rozdělené společnosti nevyhnutelně přerůstá v konflikt, který postupně narůstá, až vede k revoluci. Pojmem revoluce se rozumí „násilný zlom, jímž se staré výrobní vztahy přizpůsobují novým výrobním silám“³³. Výsledkem je nastolení nových výrobních vztahů a tím i nové společensko-ekonomické formace.³⁴

Tím jsme se přiblížili k jednomu ze základních zdrojů historického materialismu a tím je dějinná funkce třídních bojů. Výchozím bodem této teorie je třídně rozdělená společnost. Třídní pozice je definována místem v procesu výroby a vztahem k výrobním prostředkům. Každá společenská třída zahrnuje jedince, kteří mají stejný vztah k produkčním prostředkům. Třídní pozice zároveň předurčuje třídní vědomí, tj. vědomí jedinců s rozdílnými názory, že mezi nimi existuje určitý společný zájem. K třídnímu boji dochází vždy, když jsou výrobní síly ovládány menšinou, která zneužívá svoji ekonomickou moc k vykořisťování masy obyvatelstva tím, že si přivlastňuje nadvýrobek.³⁵ Třídní boj je vnímán jako jediný prostředek, který může vyřešit rozpory mezi výrobními silami a výrobními vztahy a nastolit vztahy nové, které zároveň znamenají novou dějinnou etapu.³⁶

U nás vyložil mezi prvními podstatu marxistického materialistického názoru na dějiny Bohumír Šmeral. Považuje jej za opak hrubého mechanického materialismu a podtrhuje, že dialektická metoda vnímá člověka nikoli abstraktně, ale jako skutečnou,

³² JOVČUK, M. T., OJZERMAN, T. I., ŠČIPANOV, I. J. *Stručné dějiny filosofie*. Praha: NPL, 1963, s. 480.

³³ BOCHEŇSKI, Józef Maria. *Marxismus-leninismus : Věda nebo víra*. Olomouc: Velehrad, 1994, s. 89. Podobně také FROMM, Erich. *Obráz člověka u Marxe*. Brno: L. Marek, 2004, s. 19-20.

³⁴ Historický materialismus rozeznává pět společensko-ekonomických formací: prvobytně pospolná společnost, otrokářská společnost, feudalismus, kapitalismus, socialismus.

³⁵ MILLER, David, ed. a kol. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2000, s. 284.

³⁶ Koncept třídního boje se začíná poprvé objevovat v českém dějepisectví ve 30. letech 20. století. Více o tom RÁKOSNÍK, Jakub. Třídní boj v marxistické historiografii. In JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie : (kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 292.

mění se bytost. Určujícím faktorem se zde stává výroba a následná směna výrobků v třídně rozdělené společnosti. Příčiny veškerých změn ve společnosti jsou podle této teorie odrazem ekonomické situace dané doby.³⁷ Z toho Šmeral vyvozuje závěr, že „lidé sami dělají si své dějiny, ale v prostředí, které jest jim dáno, které je podmiňuje na základě dříve už se vytvořivších skutečných poměrů, mezi nimiž poměry hospodářské, [...], v poslední instanci přece rozhodují a tvoří červenou nit, která jediná celým vývojem se vine a přivádí nás k tomu, abychom mu porozuměli“³⁸. Tento výklad historického materialismu není zcela správný, i když mezi marxisty poměrně častý. Šmeralovo pojetí zdůrazňuje ekonomický determinismus, podle něhož je hlavní touhou člověka dosáhnout maximálního materiálního uspokojení, kdežto v Marxově teorii je to naopak způsob, jímž člověk vytváří své výrobky, který určuje jeho myšlení a touhy.³⁹

Předmětem marxisticko-leninského historického bádání se tak stává rozvoj výrobních sil, rozvoj výrobních vztahů, dějiny pracujícího lidu, dějiny třídního boje a dějiny národa a jeho kultury. Veškerý prováděný výzkum musel ve výsledku potvrzovat zákonitosti vývoje lidstva, které se odehrávaly podle daného schématu a byly univerzálně aplikovatelné na všechny národy světa. Práce historiků se musela opírat o díla Marxe, Engelse, Lenina a především Stalinovy spisy.

Historický materialismus byl vypracován a propagován po mnoho let jako jediná univerzální vědecká metoda, která umožňuje pravdivě pochopit dějinný vývoj lidstva, byl jakýmsi „teoretickým shrnutím světové historie“⁴⁰. Dnes je však tato marxistická teorie v mnoha závažných otázkách nepřijatelná. Za pravdivé nemohou být považovány nejen sociologické úsudky o jednotlivých společenských obdobích, ale rovněž nelze jejich celkový vývoj aplikovat na všechny země světa. Veškeré závěry a hodnocení, jež marxisticko-leninské dějepisectví produkovalo, bylo založeno na konkrétní aplikaci

³⁷ Srov. KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Díl 2.* Praha: SPN, 1978, s. 470.

³⁸ DOKOUPIL, Lumír. *Česká a slovenská historiografie od vystoupení školy Gollovy do vítězství marxistické metodologie: (materiály).* Ostrava: Pedagogická fakulta, 1979, s. 180-181.

³⁹ Blíže o tom FROMM, Erich. *Obráz člověka u Marxe.* Brno: L. Marek, 2004, s. 16-17.

⁴⁰ JOVČUK, M. T., OJZERMAN, T. I., ŠČIPANOV, I. J. *Stručné dějiny filosofie.* Praha: NPL, 1963, s. 485.

uvedených tezí na jednotlivé historické události či postavy. Na dějiny bylo tudíž nahlíženo pouze z této jedné konkrétní perspektivy, vše ostatní bylo zavrhováno jako falešné či nesprávné a svět byl zredukován na jedinou objektivně danou realitu.

1.2 Vztah Milana Machovce k marxismu a marxistickému dějepisectví

Milan Machovec je v očích veřejnosti znám především jako marxista, představitel marxisticko-křesťanského dialogu. Otázkou je, jak svůj vztah k marxismu vnímal on sám. Machovec vždy rozlišoval mezi ideologickým marxismem Stalinovým, který usiloval pouze o získání a udržení moci, a mezi původním Marxovým učením, na němž jej učarovala snaha vytvořit sociálně spravedlivou společnost. Vnímal proto marxismus jako možnost syntézy „radikálního socialismu s humanismem a individualismem“⁴¹. Přestože mu v jeho raném období byla blízká metodologie historického materialismu, sám sebe vnímal vždy především jako velkého obdivovatele Masaryka, za skutečného marxistu se nepovažoval, i když mu toto označení v očích veřejnosti zůstalo po celou dobu jeho působení.⁴² „Jako vzor jsem měl také postavu T. G. Masaryka. Marxismus jsem bral jako druh univerzalizmu, ale nikdy jsem se nestal dogmatickým marxistou ani ekonomicky, ani filosoficky.“⁴³ Podobného dojmu nabyl i L. Hejdánek, který v jeho marxistickém postoji nalézal zejména pragmatické důvody.⁴⁴ Avšak mladická touha po lepší společnosti podpořená poválečnou atmosférou, naivní přání změnit od základu svět, pozvolna obracela Machovcovu pozornost právě tímto směrem. Sám o tom později řekl: „Po roce 1945 jsem byl - jako student - západní demokracií zklamaný. Naplňoval

⁴¹ SAVIO, Enrico. Je Marx mrtvý pes? 23 let po Pražském jaru. Rozhovor s Milanem Machovcem. In ŽDÁRSKÝ, Pavel, ed. *Hovory s Milanem Machovcem*. Praha: Akropolis, 2008, s. 81.

⁴² V jednom z rozhovorů sám sebe označil jako „marxistu v uvozovkách“. NYTROVÁ, Olga, BALABÁN, Milan. Jak tomu bylo s vaším křesťanstvím a marxismem? In INDROVÁ, Kamila, ed., TACHECÍ, Pavel, ed. a ŽDÁRSKÝ, Pavel, ed. *Mistr dialogu Milan Machovec*, Praha: Akropolis, 2006, s. 30-31.

⁴³ Tamtéž, s. 31.

⁴⁴ HEJDÁNEK, Ladislav. *Dvoji filosofický odchod: Milan Machovec a Karel Kosík*. Reflexe 2003, č. 24, s. 150.

mě idealismus, četl jsem Platóna a svého milovaného Goetha, studoval Kanta - *Kritiku čistého rozumu* jsem přečetl třikrát a dodnes mohu citovat mnoho pasáží. A potom jsem objevil Marxe. Ukázal mi: musíš se soustředit na to nejdůležitější.⁴⁵

Klíčovou postavou poválečné politické scény, která na čas ovlivnila Machovcovo myšlení, byl Zdeněk Nejedlý. Dříve velký obdivovatel Masaryka se během svých studijních let sblíží s mladými komunisty a začíná se přimykát právě k Nejedlému, pod jehož vlivem doufal ve spojení socialismu a masarykovské podoby demokracie. Tento historik, hudební vědec, publicista a politik byl Machovcovi blízký mimo jiné také tím, že psal o Husovi, Masarykovi, Palackém, Jiráskovi, ale také o Wagnerovi, kterého Machovec velmi obdivoval. Nejedlý ovlivnil mladého Machovce nejen v zaměření jeho zájmu, ale také metodou práce a pojetím historické látky. Vztah k Nejedlému byl jedním z důvodů, proč v roce 1948 vstoupil do Komunistické strany Československa, tím druhým důvodem byly obavy o svoji vlastní budoucnost, o možnost dokončit studia a pokračovat v akademické dráze.⁴⁶ Tuto nepokojnou dobu prožívá spíše v ústraní domova a univerzitní knihovny, sužován obavami a pocity bezmoci. O mnoho let později se o tom Milan Machovec vyjádřil takto: „U mne to nebylo proti svědomí, ale nepochybně převažoval pud sebezáchovy.“⁴⁷

Přestože můžeme sledovat, jak se původnímu komunistickému přesvědčení postupně vzdaloval, ještě v šedesátých letech nadále veřejně vystupoval jako marxista, i když, jak sám poznamenává, nikdy nepsal o dialektickém materialismu. Jeho marxistický postoj mu však umožnil působit na univerzitě. P. Žďárský popsal jeho vztah k marxismu těmito slovy: „S Marxem vedl niterný dialog prakticky až do konce života – s nadějí na lepší svět se v úplnosti nerozloučil nikdy, třebaže jeho názory postupně

---

⁴⁵ SAVIO, Enrico. Je Marx mrtvý pes? 23 let po Pražském jaru. Rozhovor s Milanem Machovcem. In ŽĎÁRSKÝ, Pavel, ed. *Hovory s Milanem Machovcem*. Praha: Akropolis, 2008, s. 82.

⁴⁶ Srov. NOVÁK, Tomáš. *Milan Machovec. (Monografie se zaměřením na teologickou problematiku.)* Disertační práce UK HTF, 1997, s. 19, op. cit.: „Snoubí se v něm tehdy víra v revoluci, při které se – jako kdysi ve Francii – v zájmu lepší budoucnosti musí asi jednat i tvrdě, s hluboce prožitým strachem, že by také mohl být vyhozen z kola a octnout se na periferii života, na okraji společnosti, bez možnosti jednat, být aktivní, pracovat ve svém oboru. Tyto dva motivy v něm působí vědomě i podvědomě celá léta, a domníváme se, že tak je nutno vnímat i jeho dílo a myšlenky delšího období jako cosi z části upřímného a z části podmíněného strachem.“

⁴⁷ Srov. NOVÁK, Tomáš. *Milan Machovec. (Monografie se zaměřením na teologickou problematiku.)* Disertační práce UK HTF, 1997, s. 17.

zrály. [...] Jinak tomu bylo s reálným komunistickým systémem, se kterým se vnitřně rozešel už během první poloviny padesátých let. Vlastní roli ovšem nespátřoval v otevřené konfrontaci s režimem. Zdálo se, že v dané době by neměla smysl.“⁴⁸

Jestliže sledujeme jeho počáteční tvorbu, zvláště jeho monografie o významných postavách české historie, můžeme si povšimnout, že kauzální popis jednotlivých událostí a jejich vzájemné provázanosti patrně ani tehdy nechápal plně ve smyslu marxistické dějinné nutnosti, která vylučovala úlohu jednotlivců ve prospěch zákonitosti dějů a která odporovala jeho vlastnímu důrazu na individuální lidskou aktivitu a badatelskému zájmu o životní a mravní postoje velkých osobností v dějinách a způsob, jakým se tyto postoje odrazily v tehdejší společnosti, ale také čím jsou aktuální dnes.

Jeho osobitý přístup k marxismu se před námi otevírá také při hledání smyslu lidské existence. Machovec se touto problematikou zabýval po celý svůj život a postupně o tom vydal tři monografie. Pro snazší pochopení jeho myšlenkových a filosofických postojů rozdělil J. Šlégl toto období do tří etap. První etapu vymezil léty 1946–1964 a nazval ji Marxistické řešení, druhá etapa spadá do let 1965–1989 a nese název Naděje a kontroverze – existencialistické období, poslední etapou je období let 1989–2003 a je charakterizováno slovy Mistr dialogu.⁴⁹ Z našeho pohledu je významné první ze jmenovaných období, v němž M. Machovec přichází s domněnkou, že nejhodnotnějším přínosem socialismu je to, že všem jedincům poskytuje možnost osobního rozvoje a iniciativy. Nezdůrazňuje tedy kolektivní rozvoj, jak bylo pro toto období obvyklé, ale naopak zde opět klade důraz na jedince a jeho vývoj. „[...] největší historický přínos socialistické revoluce je v tom, že umožnila milionům, co dříve bylo výsadou jen privilegovaných jedinců: uplatnit a rozvíjet osobní iniciativu.“⁵⁰ Můžeme tak sledovat náznaky určitého humanismu a originálního myšlení, které se projevovalo nezávisle na oficiální ideologii. I přes levicovou orientaci je vliv T. G. Masaryka

⁴⁸ ŽDÁŘSKÝ, Pavel. Humanistický prorok Milan Machovec. Britské listy, 2005. [online]. [citováno 29. 10. 2014]. Dostupné z: <<http://blisty.cz/art/24691.html>>.

⁴⁹ ŠLÉGL, Jiří. Filosofie jako moudrá orientace člověka ve světě u Milana Machovce. In KOHÁK, Erazim. *Hledání české filosofie*. Praha: Filosofia, 2012, s. 219.

⁵⁰ MACHOVEC, Milan. *O smyslu lidského života*. Praha: Orbis, 1957, s. 89.

na formování Machovcova myšlení stále patrný. Karel Kosík jej odhalil v některých prvcích objevujících se v Machovcových raných pracích⁵¹ a podobně i Karel Mácha, který vnímá Machovcovu práci o Husovi jako „masarykovskou stopu, která by neměla být přehlížena“⁵² a jeho poměr k marxismu hodnotí slovy: „M. Machovec byl mezi marxisty vyznavač, nikdy zločinec.“⁵³

Život každého jedince je ovlivněn a spoluutvářen mnoha faktory, ke kterým patří také sled společenských událostí. Milan Machovec prožíval svůj život z větší části ve společnosti, která byla pod tlakem mocenské totalitní ideologie. Tím, že jsme si přiblížili politické a společenské dění, které tvořilo pozadí jeho života, můžeme lépe pochopit motivaci, která jej vedla k některým důležitým rozhodnutím a také se větší či menší měrou projevila v jeho raných publikacích. Výstižně Machovcův vztah k marxismu vyjádřil Tomáš Novák: „Je otázkou, zda brát za směrodatné Machovcovo hlášení se k marxismu v době, kdy nebylo dost dobře možné se za marxistu neprohlašovat a zároveň zůstat veřejně činný. Na druhou stranu Machovec rozhodně nebyl antikomunistou, schovávajícím se v komunistických řadách. Mnohé z marxismu pravděpodobně velmi upřímně přebíral.“⁵⁴ Životní cesta Milana Machovce je poznamenána mnoha vnitřními zápasy. Nikdy se nebál opouštět své původní názory, pokud nabyl přesvědčení, že ty nové jsou blíže pravdě. Nikdy se nesnažil obhajovat své názory za každou cenu, a tak můžeme sledovat, že v průběhu let občas odsuzoval to, co dříve hájil.

⁵¹ Kosík v jedné ze svých statí ostře vystupuje proti masarykismu. Jmenovitě uvádí právě Machovce, u něhož spatřuje projevy psychologismu a antihistorismu, a cituje z Machovcových děl, zejména z jeho práce o Husovi, kterou hodnotí jako nemarkistickou, obsahující prvky subjektivismu, idealismu a především zmíněného masarykismu. KOSÍK, Karel. *O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu*. Filosofický časopis, 1954, roč. 2, č. 3, s. 213-214. Machovec později připouští částečnou pravdivost Kosíkovy kritiky ohledně schematického nazírání na některé historické postavy, konkrétně Husa, Dobrovského, A. Smetanu a Nejedlého, nařčení z masarykismu však odmítá. Dodává, že tyto kategorie ve spojení s konkrétní osobou mohou nabývat různých významů. MACHOVEC, Milan. *František Palacký a česká filosofie*. Praha: ČSAV, 1961, s. 98.

⁵² „[...] der MASARYKsche Anhaltspunkt „Jan HUS“ durfte nicht übersehen werden; [...]. Op. cit. MÁCHA, Karel. *Glaube und Vernunft. Teil IV/2, 1953 – 1989*. Brünn: Mährische Landesbibliothek, 1998, s. 19.

⁵³ „M. MACHOVEC war unter den Marxisten ein Bekenner, nie ein Täter.“ Op. cit., MÁCHA, Karel. *Glaube und Vernunft. Teil IV/2, 1953 – 1989*. Brünn: Mährische Landesbibliothek, 1998, s. 127.

⁵⁴ NOVÁK, Tomáš. *Milan Machovec. (Monografie se zaměřením na teologickou problematiku.)* Disertační práce UK HTF, 1997, s. 103.

2. Mistr Jan Hus v díle Milana Machovce

Stěžejním dílem, ve kterém se Milan Machovec zabývá problematikou husitství a osobností mistra Jana Husa, je jeho habilitační práce vydaná roku 1953 pod názvem *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Jedná se o jedno z prvních děl, ve kterém můžeme zaznamenat jeho přístup k historické látce, který se později pro něj stane typickým. Vedle práce o Husovi se věnoval i dalším svým oblíbeným velikánům českých dějin, Dobrovskému, Palackému, Masarykovi, ale do tohoto seznamu můžeme zařadit také monografie o Augustinovi a Ježíši Nazaretském. Při analýze těchto historických osobností je pro něj důležitá tradice, na kterou navazují, a především to, čím ji dále rozvíjejí, zajímá jej nejvlastnější jádro jejich osobního přínosu. Nezabývá se dějinným vývojem a spíše než výčet historických faktů o těchto osobnostech Machovec zajímá jejich životní a mravní postoj, způsob, jakým se tento postoj odráží v tehdejší společnosti, ale také čím je aktuální pro dnešní dobu. Rovněž si všímá obvyklých životních situací, v nichž se tito jedinci ocitali, jejich zápasů, neúspěchů, radostí a strastí, ale i nečekaných zvrátů, které jsou podobné tomu, co prožívají lidé dnes, v tom spatřuje hlavní význam historie. Usiluje o to „hledat v minulosti genezi a analogie svých vlastních lidských situací, vcházet v hluboký kontakt s vyhraněnými činnými lidmi minulosti, *skrze jejich zápasy lépe vidět smysl svých vlastních zápasů*“⁵⁵.

Machovec ve své práci nevycházel z ortodoxně stalinistického pojetí marxismu, které v českém vědeckém prostředí padesátých let vládlo, ale čerpal přímo z děl Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Největším inspirativním zdrojem pro něj byly práce Zdeňka Nejedlého, velice často na něj odkazuje a místy od něj zcela nekriticky přejímá ucelené myšlenkové koncepty, proto také svoji práci o Husovi o mnoho let později nazývá „epigonsky nejedlovskou“⁵⁶. Navazuje ve své knize na Nejedlého pojetí husitství jako

⁵⁵ MACHOVEC, Milan. *My a dějiny*. In: MACHOVEC, Milan. *Josef Dobrovský: [studie s ukázkami z díla]*. Praha: Svobodné slovo, 1964, s. 169.

⁵⁶ Tuto zmínku můžeme nalézt v autorském hesle ve slovníku českých filosofů. GABRIEL, Jiří (ed.). *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 360. Podobně se vyjadřuje i později v jednom ze svých rozhovorů, kde k tomu dodává: „Moje první větší publikace, kterou jsem se habilitoval

sociální revoluce a Husa jako revolucionáře. „S důrazem zejména na sociální prvky Husova učení, pomohl Nejedlý vytvořit obraz, v němž se stal sociálním kritikem a sociálním inovátorem a nakonec sociálním revolucionářem, který zničil středověkou koncepci a vytvořil předzvěst nového společenského řádu.“⁵⁷ Naplno se v této knize odráží Nejedlého přesvědčení, že komunisté jsou dědici velkých tradic českého národa – a to jak husitství, tak Masarykovy republiky.⁵⁸ Byl to také Nejedlého vliv, který jej přiměl k volbě vědeckých témat, jako byl Jan Hus, Josef Dobrovský, František Palacký nebo téma českých lidových sektářů. Machovec na to upozorňuje v úvodu své knihy o Husovi, když píše: „Česká filosofie se stala nositelkou oné pověstné psychosy malosti a slabosti, kterou potřebovala buržoazie, aby tím utlumila revolučnost lidových mas a uváděla je v kosmopolitní porobu západních imperialistů. Naše filosofie se může stát masovou silou jen tehdy, když se staneme skutečně národními filosofy, jak nás k tomu nabádá soudruh Zdeněk Nejedlý. Ten nás také vede k tomu, abychom se stali filosofy-internacionalisty.“⁵⁹

Autor rozdělil spis o Husovi do třech hlavních částí. V první části se věnuje marxistickému uchopení dějinných událostí, které předcházely husitské revoluci a Husovým předchůdcům. Druhá část je zaměřena na objasnění Husova učení v souvislosti s jeho veřejným působením a poslední část, kterou lze považovat za nejslabší a plně poplatnou tehdejšímu režimu, je věnována Husovu odkazu v tradici českého národa.

---

v roce 1953, kniha o Husovi, byla ještě dost epigonsky nejedlovská, byl jsem v jádru poplatný názoru, ne úplně, to je zjednodušení, že vše reálné u Husa a u husitů bylo to sociální a všechno ostatní, že je nadstavba a druhořadé. Bylo to velké zjednodušení, nicméně mi umožnilo, že jsem o Husovi a Matěji z Janova psal pravdu, že jsem nemusel lhát.“ NYTROVÁ, Olga, BALABÁN, Milan. Jak tomu bylo s vaším křesťanstvím a marxismem? In JINDROVÁ, Kamila, ed., TACHECÍ, Pavel, ed. a ŽĎÁRSKÝ, Pavel, ed. *Mistr dialogu Milan Machovec*, Praha: Akropolis, 2006, s. 30.

⁵⁷ „Stressing mainly the social elements in Hus’ teaching, Nejedlý helped to create an image wherein Hus became a social critic and social innovator and ultimately a social revolutionary who broke from medieval concepts and constructs heralding a new social order.“ Op. cit. FUDGE, Thomas A. *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. London: I.B. Tauris, 2010, s. 219-220.

⁵⁸ Komunistická strana Československa se k Husovu odkazu přihlásila již během první republiky, ale svou ideologickou kampaň plně rozvinula až po roce 1948. Nejvýraznější osobností na tomto poli se stal Zdeněk Nejedlý, iniciátor projektu znovuvybudování Betlémské kaple v Praze.

⁵⁹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 11.

Při posuzování této práce je třeba mít na zřeteli skutečnost, že Machovec zpracovává historickou látku, která je v české historiografii tradičním tématem. Jeho závěry jsou v mnohém v ostrém kontrastu s tradičním pojetím husitství, jak ho prezentovala například historická věda na přelomu 19. a 20. století a v meziválečném období. Svou práci psal v první polovině padesátých let, v době, kdy se rozbíhala tvorba marxistických vědců. Nakolik byl Machovec v této době poplatný režimu a nakolik originální myslitel, si ukážeme na rozboru jeho díla.

2.1 Stav společnosti a katolické církve ve 14. století

V úvodní kapitole knihy *Husovo učení a význam v tradici českého národa* nazvané *Krise feudalismu v Čechách* se M. Machovec věnuje situaci, ve které se nacházela společnost druhé poloviny 14. století. S odvoláním na Marxovu *Předmluvu ke kritice politické teorie* předložil tezi, že dějinný vývoj je podmíněn zákonitostmi ideologických bojů, v nichž klíčovou úlohu seřály lidové masy. Zaujímá proto stanovisko, ve kterém se domnívá, že tehdejší společnost se nacházela v hluboké krizi, jejíž příčiny spočívaly v protichůdných zájmech jednotlivých společenských tříd. Kořeny této krize autor nalézá již v době raného středověku.⁶⁰ A právě tato krize podle něj umožnila Viklefovým spisům vyvolat mezi českým obyvatelstvem silnou vlnu zájmu. Jako důležitý moment vnímá změnu v myšlení tehdejších lidí, kteří si uvědomili, že náboženská dogmata a struktura společnosti nejsou nezpochybnitelné, tak jak jim to bylo po mnoho staletí předkládáno církví.

Krise se podle Machovce netýkala pouze mravního úpadku církve, ale probíhala napříč celou společností. Popisovanou krizí vyvrcholily protichůdné zájmy jednotlivých společenských tříd během celé epochy feudalismu. Její průběh zaznamenává Machovec po celé Evropě, ale její nehlubší formu nalézá právě v Čechách, o nichž píše jako

---

⁶⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 20.

o „ohnisku evropské krise feudalismu“⁶¹. Příčiny této krize spočívaly především v příkrém rozporu mezi snahou vybudovat novou strukturu společnosti a snahou udržet dosavadní společenský řád. Velkou měrou přispěl k této situaci rozvoj měst, a s ním spojený vznik ekonomicky a sociálně silné vrstvy měšťanského patriciátu, která se svým jednáním dostávala do ostrých sporů se zájmy drobných a středních řemeslníků, čímž docházelo k nárůstu nespokojenosti v mnoha vrstvách společnosti.⁶² Se vznikem bohaté měšťanské vrstvy souviselo také to, že se její představitelé ujímali aktivní role v náboženských otázkách. Křesťanství se stalo součástí životního postoje měšťanského patriciátu, což se muselo nutně odrazit v jejich nárocích na církevní představitele. Pozvolna tak dochází k tomu, že se z této společenské vrstvy „novopečených zbohatlíků“, jak je Machovec nazývá, stává vládnoucí vrstva města, mající rozhodující vliv na jeho správu.

Za hlavní revoluční sílu považuje Machovec městskou chudinu. Situaci této společenské vrstvy popisuje jako velmi neutěšenou, což mělo být způsobeno stále se zhoršujícím sociálním postavením a narůstající bídou. „Jestliže tito lidé nechtěli umřít hladu, nezbyvalo jim nakonec než buď žebrot, nebo v případě žen obchodovat s posledním majetkem, nebo konečně – vzbouřit se!“⁶³ To mělo podle něj vést až k živelným akcím, které však byly podle Machovce zatím nejednotné a neorganizované. To potvrzuje rovněž Graus, který za vrchol těchto akcí považuje žhářství a zbojnictví, a taktéž zdůrazňuje, že se jednalo výlučně o individuální projevy odporu.⁶⁴ Obdobná situace panovala i na venkově, kde docházelo navíc ke konfliktům mezi představiteli vysoké a nízké šlechty, ale opět i zde představovala nejrevolučnější sílu chudina, kterou Machovec vnímá jako silného spojence městské chudiny.

---

⁶¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 21.

⁶² Zde je patrný silný vliv Grausových prací, na něž Machovec hojně odkazuje. Srov. GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, 2. díl*. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 105-106.

⁶³ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 22.

⁶⁴ GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, 2. díl*. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 290.

Jako nejmocnějšího feudála v této době uvádí Machovec zcela jednoznačně církev. S vysokým počtem církevních představitelů souviselo i množství majetku, který měla církev v držení. Machovec uvádí, že církvi náležela téměř polovina veškeré půdy.⁶⁵ Další církevní příjmy plynuly z mnoha daní a poplatků, jakými byly například beneficie, desátky, dary, ale i prodej odpustků a relikvií. Dalším zdrojem příjmů se podle autora stalo udělování výnosných církevních hodností a úřadů. Tato situace v církvi se neustále stupňovala. „S postupem vývoje to došlo až tak daleko, že v *církvi začalo být všechno prodejné* – od posledního kaplanského místa až ke klobouku kardinálskému a tíaře papežské.“⁶⁶ Prodej církevních hodností měl za následek, že se na výhodné posty dostávali lidé nekompetentní, podle Machovce často i bez teologického vzdělání. Stejným způsobem napadá autor také klášterní život. Život mnichů a jeptišek líčí jako velmi rozmařilý, jehož hlavní náplní byla zábava, přičemž se opírá pouze o dobové reformní spisy a dílo Nejedlého.

2.1.1 Kritické zhodnocení

Machovec svůj výklad o stavu společnosti druhé poloviny 14. století značně zjednodušuje, užívá ostře vyhraněných tvrzení, u nichž zcela chybí snaha o podložení historickými fakty. Jeho pojetí je plně v souladu s marxistickým dějepisectvím, proto také hlavní místo ve výkladu zaujímají pojmy „ideologický boj“ a „krize feudalismu“. Tato krize, o níž hovoří, je plně v souladu s tehdejšími bádáním probíhajícími v oblasti hospodářských a sociálních dějin, v současném výzkumu se pojem krize vyskytuje

---

⁶⁵ Dnešní výzkumy uvádějí čísla o něco menší, zpravidla se shodují na 30 až 40 procentech veškeré užitkové půdy. Srov. PÁNEK, Jaroslav. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum, 2008, s. 147. Podrobně o tom také ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 228-233.

⁶⁶ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 25.

pouze okrajově. Čechura tuto tendenci připisuje zejména Františku Grausovi, kterého považuje za tvůrce „jedné z nejvýraznějších krizových koncepcí“⁶⁷.

Obyvatele středověkých měst v době předhusitské a husitské lze rozdělit do tří společenských vrstev: patriciát, řemeslnictvo a chudina, tak jak činí Machovec, přičemž patriciát představoval nejvyšší sociální vrstvu a byl tvořen nejbohatšími měšťanskými rody. Nebylo však pravidlem, že by byl součástí všech českých měst, v mnoha z nich nalézáme pouze vrstvu nejbohatších měšťanů. Městské rady byly tvořeny zástupci této nejbohatší vrstvy, to jim umožnilo vytvářet daňovou politiku výhodnou především pro ně samotné, ovládat soudnictví a místní zákonodárství.⁶⁸ Kvůli tomuto politicko-mocenskému systému byli vyloučeni z městské samosprávy řemeslníci sdružení v jednotlivých ceších. Ve druhé polovině 14. století dochází k určitému posunu a do patricijské vrstvy začínají pronikat bohatí řemeslníci. Důležitým mezníkem se stal rok 1350, kdy nastala změna ve složení městských rad a jejich významnou složkou se stali právě zástupci z řad městského řemeslnictva.⁶⁹

Majetková kritéria rozhodující o příslušnosti k plnoprávnému měšťanství vedla v počátku 14. století, v době rozrůstajícího se reformního vření, na mnoha místech až k vážným rozbrojům. Rovněž daňové zatížení obyvatel měst nebylo rovnoměrné, ale naopak docházelo ke zvýhodňování majetkově nejsilnější vrstvy.⁷⁰ To částečně potvrzuje Machovcův názor o nespokojenosti střední vrstvy a postupně narůstající nevraživosti vůči městskému patriciátu. Střední sociální vrstvu tvořilo řemeslnictvo, které bylo ve skladbě měst zastoupeno „50-70 % obyvatelstva“⁷¹. Sem můžeme

⁶⁷ ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 176. Čechura se snaží analyzovat důvody, které Graus, ale i další autoři, uvádějí jako příčinu této krize a dochází k závěru, že jak morová epidemie, tak pokles cen obilí nebyl dostatečně silným argumentem k vytvoření krizové teorie. Tamtéž, s. 176-178. Podrobně se tématu krize v Grausově koncepci věnuje rovněž Nodl v ucelené kapitole František Graus: proměny pojetí krize pozdního středověku, s. 123-138. In NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007.

⁶⁸ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 222.

⁶⁹ ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378*. Praha: Libri, 1999, s. 189.

⁷⁰ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 376.

⁷¹ ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 287.

zahrnout širokou vrstvu řemeslníků, obchodníků a dalších profesí, kteří byli plnohodnotnými měšťany.

Dolní vrstva středověkých měst byla tvořena městskou chudinou. Jak již bylo řečeno, právě tuto vrstvu považuje Machovec za hlavní revoluční sílu, proto je třeba si vymezit pojem chudý, který ve středověku neznamenal pouze absenci majetku, ale také právních a politických výsad. Z tohoto důvodu se jednalo o značně různorodou skupinu, která byla tvořena přibližně 30 – 40 procenty městského obyvatelstva⁷², mezi něž patřili nádeníci, pomocní dělníci, tovaryši, rozmanité služebnictvo, rovněž i žebráci a mnozí další lidé žijící na okraji společnosti, ale také samostatní řemeslníci a měšťané s omezenými právy, neboť „samostatné živnostenské oprávnění nebylo vždy vázáno na plnoprávné měšťanství“⁷³. Skutečnost, že velká část městského obyvatelstva tvořila onu revoluční základnu, u níž nacházelo husitské učení největší ohlas, potvrzuje ve své knize rovněž Šmahel.⁷⁴ Machovec však na situaci této vrstvy pohlíží velmi zběžně, popisuje ji jako značně nepříznivou, píše o bídě, hladu a bezpráví, vedoucím k narůstajícímu odporu. Jak již bylo řečeno, zastoupení obyvatel v této vrstvě bylo velmi různorodé, od řemeslníků a měšťanů s omezenými právy, až po lidi žijící na okraji společnosti. Již z tohoto rozvrstvení je patrné, že situace, tak jak ji popisuje Machovec, se nemohla týkat všech jejích zástupců, ale pouze omezené části. Čechura potvrzuje nestejnorodost této sociální vrstvy a upozorňuje na to, že se spíše jednalo o „menší zájmové skupiny než o vrstvu, která by snad předjímalá některé prvky proletariátu“⁷⁵, rovněž popírá existenci otevřeného násilí v podobě sociálních bouří.⁷⁶

Za mnohem silnější základnu můžeme považovat venkov, kde žila většina obyvatel.⁷⁷ Ale ani zde nebyla situace tak vyhrocená, jak ji autor popisuje, když píše

⁷²Oproti tomu podíl nejzámožnějších měšťanů se odhaduje jen na 5-10 %. Více o tom např. ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 381.

⁷³ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 372.

⁷⁴ Tamtéž, s. 404.

⁷⁵ ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 290.

⁷⁶ Tamtéž, s. 290-291.

⁷⁷ Údaje uvádějí více než čtyři pětiny obyvatel. Srov. ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 300.

o postavení poddaného lidu jako o bezprávném a postiženém stále těžšími robotami.⁷⁸ Je zaznamenána zcela opačná tendence, ústup od robotních povinností, které se stále častěji měnily v peněžní dávky. Rovněž celkový vývoj na venkově směřoval k lepšímu postavení rolnictva.⁷⁹ Tomuto faktu nasvědčuje i absence lenních vztahů v českých zemích.⁸⁰ Nelze proto uvažovat o situaci v Čechách na přelomu 14. a 15. století jako o krizi nejprudších forem, jak to činí M. Machovec.

Ani další autorovo tvrzení, že hlavním viníkem krize v očích veřejnosti byla církev, nelze přijmout bez připomínek. Postavení církve v tehdejší společnosti bylo naprosto zásadní. Víra zaujímala v životě středověkého člověka důležité místo, neboť utvářela vztah člověka k vnější realitě. Církev v této době určovala nejen všední život a všechny formy společenské organizace soužití, ale rovněž myšlenkový svět všech lidí byl řízen požadavkem křesťanského života. Dokonce i kacířství ve středověku bylo, až na malé výjimky, kacířstvím křesťanským, neboť jeho stoupenci v první řadě usilovali o to, stát se lepšími křesťany, vystupovali proti církvi, jejím pořádkům a působnosti.

Čtrnácté století lze považovat za významný mezník v historii katolické církve, její vlivné postavení v čele s mocnými papeži je silně narušeno „avignonským zajetím“ a následným papežským schizmatem. Lze tedy s autorem souhlasit, že dochází k jejímu úpadku, narušení mravních hodnot a z církve se stává instituce usilující o moc a bohatství.⁸¹ Významnou roli zaujímal také vysoký počet kleriků, který značně převyšoval ekonomické možnosti českých zemí.⁸² Obvyklou praxí bylo, aby patronátní

⁷⁸ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 24.

⁷⁹ Více o tom ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 301-302.

⁸⁰ Lenní vztahy nelze považovat za stabilní nájemní poměr, neboť ten probíhal vždy jen na jeden rok a poté již nemusel být prodloužen. Více o tom ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378*. Praha: Libri, 1999, s. 104.

⁸¹ Fungovalo zde 122 mužských a 29 ženských klášterů. Jednotlivým klášterům náležela rozlehlá území, včetně mnoha vesnic a dvorů. Klášterní velkostatky ve 14. století můžeme považovat za stabilní a ekonomicky prosperující útvary. ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378*. Praha: Libri, 1999, s. 134.

⁸² Současné výzkumy ukazují, že na počátku 15. století bylo v Čechách 2084 far, přičemž jedna fara připadala na území 28 km², jeden kněz měl na starosti okolo 200 věřících. PÁNEK, Jaroslav. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum, 2008, s. 147. Podobně také HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Svět české středověké církve*. Praha: Argo, 2010, s. 209-210.

osoba v podobě panovníka, šlechtice či měšťana měla právo dosazovat na místa faráře osoby dle vlastního uvážení. Církevní moc se tak dostávala do podřízeného postavení světské moci.⁸³ Je však třeba také zohlednit, že na morálním úpadku církve byl patrný vliv papežského schizmatu, který měl za následek odliv církevních peněz v podobě papežských desátek, jejichž výše představovala desetinu ročních příjmů. Toto finanční zatížení negativně doléhalo na celou zemi, nejen na církev.⁸⁴

Odlišný názor na tuto problematiku přináší Z. Hledíková, která zdůrazňuje, že v pohledu na tehdejší církev je důležité odlišit rozdílnou situaci na venkově a ve městech, zejména v Praze. Hledíková hodnotí vztah venkovských obyvatel vůči kléru jako mnohem více shovívavý, neboť život faráře, pokud se nelišil od standardu běžného života venkovana, nebyl vnímán jako negativní. Oproti tomu nároky měšťanů byly mnohem vyšší, v jejich očích vše, co odporovalo kanonickému právu, bylo vnímáno jako nedovolené.⁸⁵ Přesto považuje představu o mimořádné zkaženosti kléru za zkreslenou. Připouští, že určité mravní poklesky kléru existovaly, ale rozhodně nebyly v Čechách rozsáhlejší než v jiných evropských zemích. Svůj závěr opírá o prameny úřední povahy, které vypovídají především o „lidské jednoduchosti většiny středověkého kléru a současně o důsledné snaze arcibiskupského centra poklesky vymýtit“⁸⁶.

---

⁸³ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 242. Podobně také ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378-1437*, Praha: Libri, 2008, s. 280.

⁸⁴ „Zatímco po celé 13. století byla tato dávka vymáhána v Čechách jen třikrát, po vypuknutí schizmatu v letech 1380-1392 nejméně osmkrát.“ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 1., Doba vymknutá z kloubů*. Praha: Karolinum, 1995, s. 21.

⁸⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Svět české středověké církve*. Praha: Argo, 2010, s. 34-38.

⁸⁶ Tamtéž, s. 218.

2.2 Husovi předchůdci

Mezi první Husovi předchůdce řadí Machovec Konráda Waldhausera, rakouského augustiniánského mnicha, který přichází do Prahy na pozvání císaře Karla IV. Pohlíží na něj jako na kazatele, v jehož vystoupení sice ještě žádné revoluční myšlenky nezazněly, ale který jako jeden z prvních poukazoval na tehdejší praxi mnišských řádů, která se značně vzdálila původním ideálům. Není pro něj ještě tím kazatelem, který by šel ve svých promluvách opravdu do hloubky, podle Machovce užívá pouze líbivých a poutavých proslavů k oslovení veřejnosti. Vytýká mu, že se kriticky vyjadřoval výhradně k církevním nešvarům, ale neútočil na podstatu problémů, z jeho pohledu se tak jednalo o pouhé moralizování. „Waldhauser byl chladnokrevný praktik, v četných polemikách vyškolený rutinér, který patheticky a ostře vystupoval proti mnichům a kde komu, ale sám pobíral docela klidně příjmy ze své bohaté fary.“⁸⁷ Svůj podíl na tom sehrála také skutečnost, že Waldhauser kázal pouze německy, čímž se okruh jeho posluchačů zúžil na pražský německý patriciát. Machovec konstatuje, že přestože jeho kazatelské promluvy neměly okamžitý účinek, následně ale vedly k tomu, že z řad jeho posluchačů vzešli Husovi učitelé, a teprve Waldhauserovy myšlenky rozvíjené jeho žáky se staly základem pro pozdější husitské hnutí.

Oproti Waldhauserovi přisuzuje Machovec podstatně významnější místo mezi představiteli předhusitské doby Janu Milíči z Kroměříže. Nachází u něj určité prvky revolučnosti a zdůrazňuje, že právě Milíčova vystoupení napomohla lidem, aby si uvědomili, že je možné se vůči církevním představitelům postavit. Jeho význam v reformním úsilí plynul mimo jiné také z toho, že kázal česky, čímž měl možnost oslovit radikálnější složku společnosti. Machovec jej líčí jako člověka, který bral reformu současné společnosti zcela vážně a dokládá to jeho životem, v němž šel Milíč příkladem a vzdal se, například oproti Waldhauserovi, svých církevních hodností

---

⁸⁷ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 39.

a osobního majetku. Machovec se zde odvolává na Palackého, který jako první označil Milíče, Waldhausera a Matěje z Janova za předchůdce české reformace.⁸⁸

Podle Machovce měl velmi blízko k blouznivému mysticismu a víře v příchod Antikrista⁸⁹, který měl být vyvrcholením narůstající krize. Milíč tím pouze reagoval na atmosféru, již byla tehdejší společnost silně prosycena. Jemu již nešlo o pouhou polemiku, ale o reformu společnosti. Jeho význam spočíval zejména v jeho sociálním cítění a potřebě pomáhat druhým. V Milíčových vlastnostech, jakými byly sebeobětování, láska k trpícím, pomoc postiženým, neúnavná oddanost svému poslání a snaha vychovávat své následovníky, již vnímá Machovec Husův předobraz.

Přestože Milíče ukazuje ve velmi příznivém světle, dochází k závěru, že přes veškeré své úsilí Milíč mentálně nepřekročil hranice středověku. „Milíč byl konec konců *člověk naprosto středověký*, asketa, blouznil, kající, mystik, jenž nenáviděl krásy a radosti tohoto světa, veselý smích a písně, trýznil své tělo a viděl vůbec v lidském těle nástroj d'áblův.“⁹⁰

Dalším zmiňovaným Husovým předchůdcem je Tomáš ze Štítného. Jeho význam spatřuje Machovec nikoli v jeho učení, ale ve skutečnosti, že o tehdejších problémech začal psát. Přesto, že se ještě věrně držel katolické dogmatiky, už jen fakt, že se někdo v jeho společenském postavení odhodlal přemýšlet a psát o náboženských problémech, byl převratnou událostí. Důvodem, proč kázání Waldhausera i Milíče nalézala v lidových masách velký ohlas, byla skutečnost, že hovořili nahlas o tom, co lidé sami vnitřně pociťovali, tento jev je podle Machovce typický pro blížící se společenskou krizi, ze stejného důvodu začíná také působení Tomáše ze Štítného.⁹¹ Štítný představuje pro Machovce jednoznačně středověkého člověka, který usiloval pouze o nápravu církve, přesto v jeho díle nalézá prvky ohlašující narůstající krizi

---

⁸⁸ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl třetí*. [Praha]: František Strnad, 1940, s. 41

⁸⁹ Podobné směřování našel Kybal také u Matěje z Janova. Více o tom KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*. Brno: L. Marek, 2000, s. 312-313.

⁹⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 46.

⁹¹ Spinka považuje Tomáše ze Štítného nejen za žáka Waldhauserova a Milíčova, ale také Matěje z Janova. SPINKA, Matthew. *John Hus: A biography*. Princeton: Princeton University Press, 1968, s. 19.

dosavadního řádu. Štítného dalším velkým přínosem bylo také to, že „uměl zpopularisovat i velmi složité otázky středověké theologie“⁹². Avšak stejně jako u jeho předchůdců, také u něj Machovec postrádá alespoň náznak nové ideologie.

Machovec v této souvislosti podotýká, že bylo nutností vybudovat teoretický základ pro nadcházející protifeudální hnutí, a upozorňuje na to, že pozdější ideologové, jakými byli Bacon, Lamettrie či Holbach, měli možnost opírat se o tehdejší objevy přírodních věd či dávné spisy řeckých materialistů, to však 14. století ještě neumožňovalo, a proto se tímto základem stalo nové pojetí bible.⁹³ Bylo to dáno již jejím charakterem. Starý zákon, přestože sleduje jedinou ideu, je souhrnem mnoha rozličných, často i protichůdných myšlenek, jejichž platnost je nadčasová. Větší význam má ale pro Machovce Nový zákon, který v sobě nese také mnohé sociální prvky. „Tak jako je v bibli celá řada míst, naplněných nenávistí vůči vládnoucím třídám, je v ní neméně velká řada míst, jež otevřeně poukazují na to, že *ne v pobožnostech a v útěku ze světa do ústraní je smysl života, ale v konkrétní pomoci utlačeným a trpícím*.“⁹⁴ Podrobná interpretace Nového zákona musela podle Machovce nutně vést k tomu, že si lidé všimli závažného rozdílu mezi životem současných církevních představitelů a prvotních křesťanů, ale vedla také k rozvoji samostatného myšlení, což bylo ještě důležitější. V Machovcově interpretaci se tak bible stává teoretickým základem počínajícího revolučního hnutí, nevnímá ji jen jako inspiraci a mravní posilu v boji proti církvi, ale přímo jako ideologický nástroj k organizování lidových mas.

Největší pozornost věnuje Machovec Matěji z Janova.⁹⁵ Hned v úvodu vyzdvihuje jeho dílo jako nadčasové, schopné oslovit další generace čtenářů. Jeho životní dráhu vnímá plně v duchu Milíčova odkazu. Popisuje jej jako citlivého a vnímavého jedince, ale značně osamělého. Kořeny jeho samoty přičítá Machovec stavu v tehdejší společnosti, hovoří o něm jako o „typickém představiteli krize

⁹² MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 51.

⁹³ Tamtéž, s. 53.

⁹⁴ Tamtéž, s. 57.

⁹⁵ Později se Machovec o této kapitole vyjádří jako o nejpřínosnější části z celé knihy o Husově učení. MACHOVEC, Milan. *Život filosofa*. In: VRKOČOVÁ, Ludmila. *Setkání v pořadech A léta běží, vážení*. Praha: Ludmila Vrkočová, 1993, s. 47.

feudalismu“⁹⁶. Machovec na něj proto pohlíží jako na člověka, který se „osobně sice nikdy nedostal úplně ven z mravního bahna církevní hierarchie, ale ve svých knihách dokázal ostře postavit proti sobě současný rozklad a vysněný ideální svět bible“⁹⁷.

Machovec na něj upozorňuje jako na prvního myslitele, jehož kritika přesáhla jednotlivé nešvary a přesunula se do obecné roviny. Jeho přísné hodnocení se netýkalo jednotlivců, ale celé církevní praxe. Postrádá u něj sice Husovo řečnické umění, ale za to jej považuje za vynikajícího teoretika, kritizujícího upadající feudální řád, který si oproti svým předchůdcům již naplno uvědomoval závažnost situace nejen v církvi, ale v celé společnosti. Zásadní je pro Machovce jeho individuální přístup k lidem, v němž rozlišuje společenské postavení každého jednotlivce. Machovec v tom spatřuje náznaky třídní morálky. Matěj z Janova však jde podle Machovce ještě dále a na základě těchto třídních rozdílů začíná vnímat chudobu jako důsledek nesprávného jednání vládnoucí třídy. Rovněž si všímá úlohy církve v takto třídně rozdělené společnosti a poukazuje na to, že stojí na straně bohatých. Podle Machovce takovouto úlohu hrála církev vždy, ale už skutečnost, že na to Matěj z Janova poukazoval, měla obrovský význam pro další vývoj událostí.

Matěj z Janova nejenže odsuzuje církevní obřady a formalismus církevní morálky, ale zejména poukazuje na příčinu úpadku, kterou je církevní honba za majetkem. Machovec vyslovuje námitku vůči dřívějším badatelům, kteří názory Matěje z Janova hodnotili velice povrchně jen jako ideový odklon k prvkům protestantismu.⁹⁸ On sám v jeho učení vidí zřetelný sociální podtext. Sociální rozměry nalézá Machovec především v jeho kritice kultu svatých, která v sobě skrývá hluboký smysl. Upozorňuje na to, že tato kritika zcela odpovídá charakteru doby čtrnáctého století, a jednoznačně odmítá názory historiků, kteří Matěji z Janova vytýkali nedostatečnost jeho kritiky, a podotýká, že ještě nemohl zpochybnit smysl tohoto kultu, a naopak zdůrazňuje, že dogmatickou stránku nechával v pozadí a v centru jeho pozornosti zůstala praktická stránka věci. „[...] pln rozhořčení poukazoval na to, že kult

⁹⁶ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 71.

⁹⁷ Tamtéž, s. 104.

⁹⁸ Tamtéž, s. 81.

svatých na nebi se stal záminkou pro utlačování a ohlupování lidí zde na zemi.“⁹⁹ Machovec se snaží proniknout hlouběji k jádru Matějova učení a dodává mu rovněž psychologický rozměr. Podle Machovce považoval Matěj z Janova kult světců za jednu z forem úniku. „Janov se tak zřejmě pokoušel ukázat, že pokrytci se tímto pobožnůstkářstvím pokoušejí sami sebe před sebou ospravedlnit ze své lhostejnosti k lidské bídě.“¹⁰⁰

Matěj z Janova zásadně obrací význam pojmu svatý a přesouvá jeho těžiště z nadpřirozena do pozemského světa, chápe jej jako synonymum pro poctivého, čestného a pracujícího člověka. Důrazně poukazuje na to, že kult svatých se stal výnosným zdrojem příjmů. Pro Machovce to představuje základ pro pozdější husitské hnutí a dodává, že ani Matěje z Janova, ani později husity nezajímala dogmatická stránka tohoto kultu, ale především jeho sociální dopad na společnost. Machovec jde ve své analýze jeho učení ještě dále a dodává, že Matěj z Janova odhalil v uctívání kultu svatých erotický podtext. Toto zjištění představuje pro Machovce významnou sondu do psychiky středověkých církevních představitelů. Janov tak v Machovcových očích jako první dokázal vůči nešvarům církevní praxe užít kritického myšlení a „začal církvi strhovat onu svatozář nedotknutelnosti“¹⁰¹, i když zatím neuvědoměle. Zvláštní význam přikládá Machovec odhalování podvodných zázraků. Je pro něj důležité, že Matěj z Janova, přestože v duchu své doby věřil v zázraky, ve chvíli, kdy v nich objevil nástroj k manipulaci s lidmi, se proti nim dokázal ostře vyhranit.

Kritika Matěje z Janova se netýkala pouze kněží, ale zasáhla tvrdě rovněž mnišské řády. Machovec připouští význam klášterů v době raného a vrcholného středověku, a to zejména v oblasti kulturní, ale také podotýká, že se postupem času staly vlivnými feudály, a proto se během krize feudalismu musely nutně dostat do centra pozornosti chudých lidí. Machovec se tím snaží dokázat, že příčinou prvních otevřených konfliktů v počátcích krize byly střety městské chudiny s mnichy jednotlivých žebrevých řádů, proti nimž byla také primárně Matějova kritika zaměřena. V této oblasti

---

⁹⁹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 83.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 84.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 87.

Matěj z Janova zásadně překročil požadavky Waldhausera a Milíče a vědom si skutečnosti, že náprava mnišské morálky není možná, žádá zrušení klášterů. Tento požadavek je pro Machovce přelomový tím, že je v něm poprvé požadováno radikální sesazení vládnoucích tříd, a to i za použití násilí, pokud je to nutné. Vyjádření Matěje z Janova o tom, že klášterní majetek nepatří pouze mnichům uvnitř řádu či konventu, ale všem lidem, představuje pro Machovce dokonce první náznak komunistických ideálů.¹⁰²

Na tehdejší dobu přelomové bylo jeho pojetí církve. Matěj z Janova stál na straně mnohých pronásledovaných lidových sekt, neboť podle Machovce spatřoval v jejich stíhání nejen dogmatický podtext, ale také silný sociální aspekt. Machovec tyto sekty považuje za „nositele lidových demokratických tradic a nejdůslednějšího odpůrce feudálního vykořisťování“¹⁰³. Dále poukazuje na společné znaky v pojetí církve u Matěje z Janova a mistra Jana Husa a snaží se dokázat, že právě zde našel Hus inspiraci.

Velkou část svého učení věnoval Matěj z Janova problematice svátosti a jejímu přijímání.¹⁰⁴ Machovec v něm opět shledává „hluboké sociální pozadí“¹⁰⁵. Přesto jako hlavní důvod tohoto požadavku uvádí vztah Matěje z Janova k Ježíšovi a jeho víru v mysticismus¹⁰⁶, důvody společenské zde zaznívají pouze okrajově, což bylo dobově podmíněno.

---

¹⁰² MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 89-96.

¹⁰³ Tamtéž, s. 96.

¹⁰⁴ Podrobně o tom KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*. Brno: L. Marek, 2000, s. 292-294.

¹⁰⁵ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 108.

¹⁰⁶ Machovec zmiňuje mysticismus Matěje z Janova pouze jako druhořadý, podrobněji se této problematice věnuje KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*. Brno: L. Marek, 2000, s. 312-314.

2.2.1 Kritické zhodnocení

Oddíl věnovaný Husovým předchůdcům lze považovat za nejhodnotnější úsek celé knihy, zejména pak část věnovanou Matěji z Janova.¹⁰⁷ Autor se snaží sledovat především úlohu těchto jednotlivců, kterou sehráli v rámci celého husitského hnutí, a hledá v jejich učení počáteční náznaky revolučního náboje, který se naplno rozvinul až v Husově učení.

V části věnované Waldhauserovi shrnuje Machovec dosavadní poznatky o působení tohoto reformního kazatele. Jeho úlohu v husitském hnutí vnímá jako dějinnou, přičemž u něj postrádá konkrétní revoluční snahy. Toto tvrzení umožnilo autorovi přehlédnout některé významné zásluhy Konráda Waldhausera, zejména skutečnost, že svým působením vzbudil mezi studenty pražské univerzity zájem o politický život.¹⁰⁸ Kromě výrazného sociálního citění můžeme ve Waldhauserových promluvách zaznamenat také „náznak kategorie božského zákona a požadavek důkazu z Písma“¹⁰⁹.

Milíče z Kroměříže považuje za prvního skutečného reformátora, což se snaží doložit jeho příkladným životem a usilovnou péčí o chudé a potřebné. Rovněž Jana Nechutová klade důraz na Milíčovo sociální citění a smýšlení, které je pro marxistické historiky typické a podle ní i oprávněné.¹¹⁰ Je třeba však podotknout, že pro Milíče byla chudoba především ideálem křesťanského života, a proto v tom nemůžeme hledat potřebu sociální spravedlnosti, jak to činí Machovec, který dále tvrdí, že u něj můžeme

---

¹⁰⁷ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 68-118.

¹⁰⁸ ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378*. Praha: Libri, 1999, s. 107-108.

¹⁰⁹ HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 166. Srov. též NECHUTOVÁ, Jana. *Raně reformní prvky v apologii Konráda Waldhausera*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1972, roč. 21, č. E17, s. 245. [online]. [citováno 27. 02. 2015]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108903/E_ArchaeologicaClassica_25-1980-1_12.pdf?sequence=1>.

¹¹⁰ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 203.

nalézt i jisté prvky revolučnosti.¹¹¹ Zcela správně autor zdůrazňuje Milíčovu eschatologickou a apokalyptickou stránku jeho učení a považuje ji za vyvrcholení narůstající krize. Tuto mystičnost však ne zcela správně vnímá jako důsledek Milíčova asketického způsobu života a druhotný projev středověkého náboženského myšlení. V tomto bodě odkazuje na Engelse a jeho práci *Německá selská válka*, podle něhož se v mystickém blouznění „skrývala jedna z forem revoluční opozice proti feudalismu“¹¹². Kořeny Milíčova mysticismu je třeba hledat v samotném pozorování stavu církve a v jeho silném vnitřním přesvědčení a vnitřním rozjímání, určitou roli sehrál také vliv proroctví a patrně také profesor teologické fakulty Albert Bludův, který údajně pronesl v disputaci roku 1355, že se do dvaceti let dostaví na svět Antikrist.¹¹³

V poměrně podrobném rozboru učení a působení Matěje z Janova autor upozorňuje na to, že v Matějově celoživotním působení a myšlení se naplno odrážela rozpolcená situace, v níž se nacházela tehdejší společnost. V tom také spatřuje příčinu rozporů mezi tím, co Matěj z Janova hlásal a co skutečně konal. Podobně se ve své monografii vyjadřuje k této rozpolcenosti Matěje z Janova také Vlastimil Kybal, který píše: „Janov odvolal, po odvolání píše však, jak kázal dříve, ba ještě ostřeji a prudčeji. Proto jest znovu stíhán a souzen, [...] Je to mravní nedůslednost, slabost a jistá rozpolcenost člověka konce středověku passivní a kontemplativní povahy, který v theorii projevuje v celku neobyčejnou odvahu a důslednost myšlenkovou, ale v praxi smiřuje se a přijímá starý řád a starý život.“¹¹⁴

Při rozboru myšlenkových zdrojů Matěje z Janova přisuzuje Machovec zcela správně významnou úlohu bibli, která jej přiměla ke kritickému myšlení. Její podrobné studium přivedlo Matěje z Janova k otázce, zda „je společnost, ve které žije opravdu

---

¹¹¹ Zde je velký rozdíl mezi marxistickým a současným bádáním, např. Kaňák přisuzuje Milíčovým slovům schopnost nepřímo burcovat k revoluci. KAŇÁK, Miloslav. *Milič z Kroměříže*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1975, s. 21. Oproti tomu Šmahel tato slova hodnotí pouze jako zbožné přání. ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. 2, Kořeny české reformace*. Praha: Univerzita Karlova, 1996, s. 191.

¹¹² MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 41.

¹¹³ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. 2, Kořeny české reformace*. Praha: Univerzita Karlova, 1996, s. 185. Podobně také NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 203-204.

¹¹⁴ KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*. Brno: L. Marek, 2000, s. 31.

křesťanskou společností?“¹¹⁵. Matěj z Janova zdůrazňoval nutnost obnovy církve, která byla v jeho pojetí úzce spjata s nápravou mravů. Byl přesvědčen, že tato náprava musí začít u obyčejných křesťanů a odtud pokračovat vzestupnou cestou k církevním hodnostářům.¹¹⁶ Můžeme také souhlasit s tvrzením, že bible pro něj nebyla pouze hlavním inspiračním zdrojem jeho myšlení, ale ukázal lidu, že její dosavadní interpretace není jednoznačná a závazná, ale že je možné o ní vést diskusi.

Jak již bylo uvedeno, Matěj z Janova podle Machovce ostře vystupoval proti mnišským řádům a klášterům. S podobným tvrzením se můžeme setkat také v Kybalově práci, v níž potvrzuje i Matějovu přísnou kritiku vůči žebravým řádům: „Nejškodlivější účinek papežských exempcí viděl Matěj z Janova v privilegiích klášterův a *mnichů*, zvláště žebravých; mluví o nich nejostřejšími výrazy, protože je pokládá za zkázu netoliko ústavnosti církevní, ale i laické zbožnosti a dokonalosti.“¹¹⁷ Kybal dále dodává, že mniši se svým postavením a privilegiem, které získali, stali jednou z hlavních příčin působících rozvrat církevní hierarchie. Kořeny těchto Matějových postojů nalézají již u Waldhausera a Milíče. To do jisté míry dokládá správnost Machovcova tvrzení.

S čím ovšem nelze souhlasit, je Machovcova teze, že Matěj z Janova svým požadavkem, aby majetek mnichů náležel všem křesťanům, přináší „*první úsvit komunistické utopie v naší vlasti*“¹¹⁸. Jak je pro Matěje z Janova příznačné, odkazuje zde pravděpodobně na novozákonní texty, ve kterých můžeme nalézt zmínky, které se týkají sociálních poměrů v raném křesťanství a fungování raně křesťanských komunit¹¹⁹, ale ani ty v žádném případě nesouvisí s novodobým pojetím

¹¹⁵ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 70. P. Žďárský v ní rozpoznává „myšlenku, která ještě nedávno palčivě svírala Machovcovo vlastní nitro [...]“ a která jej bude nadále provázet v celém jeho díle. ŽDÁRSKÝ, Pavel. *Milan Machovec a jeho filosofická antropologie v 60 letech XX. století*. Praha: disertační práce UK PedF, 2011, s. 36-37.

¹¹⁶ CHADIMA, Martin. *Mistr Jan Hus: člověk, teolog, mučedník*. Praha: Česká biblická společnost, 2014, s. 47.

¹¹⁷ KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*. Brno: L. Marek, 2000, s. 199.

¹¹⁸ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 93.

¹¹⁹ Zejména se jedná o tyto části textů: Mt 19, 16-17; Mt 19 20-24; Lk 6, 20-21; Lk 6, 24-25; Sk 2, 44-46; Sk 4, 34-37 aj.

komunismu¹²⁰, jedná se spíše o projev eschatologického „nadšení“, spojeného s očekáváním blízkého konce světa a druhého příchodu Kristova.

V závěru části věnované Matěji z Janova zdůrazňuje Milan Machovec především sociální a třídní pozadí jeho učení a přisuzuje mu „*nejasnou předtuchu revoluce*“¹²¹, což zcela odpovídá požadavkům doby, v níž byla práce napsána, ale neodpovídá to skutečnosti. Machovec své tvrzení opírá o citaci z „Regulí“, v nichž se píše o tom, že „brzy povstane nový lid úplně nového druhu, stvořený podle obrazu božího, z něhož vzejdou docela noví kněží [...]“¹²². Machovec tento úryvek z Matějova díla prezentuje jako proroctví o příchodu revolučního husitského lidu. Pravděpodobnější se však jeví možnost vykládat tato slova jako projev náznaku chiliastických tendencí. Podobně uvažuje také Karel Skalický, který v této „Matějově apokalyptické zjitřenosti“¹²³ nalézá předtuchu změn, jež musí nutně nastat v církvi, jejíž stav se Matějovi jevil jako neudržitelný.¹²⁴

Machovec napsal pro již zmíněné vydání Kautského díla *Původ křesťanství* kritickou předmluvu, v níž autorovi vytýká, že ve své práci podceňuje náboženský rozměr raného křesťanství a přisuzuje mu především sociální povahu a nesprávně zdůrazňuje především ekonomický kontext vzniku křesťanství.¹²⁵ Z toho, co zde bylo uvedeno, lze konstatovat, že se Machovec v této části svého díla dopouští obdobného omylu, neboť v interpretaci sociálního pozadí učení Matěje z Janova zásadně podceňuje jeho náboženský rozměr, který v něm hrál klíčovou úlohu. Když se k tomuto tématu autor vrací po mnoha letech, vyzdvihuje Matěje z Janova především jako jednoho z pěti

---

¹²⁰ Termín komunismus je produktem až 19. století a v raném křesťanství bychom ho hledali marně, stejně tak i jeho význam, jak jej chápeme dnes, byl pro rané křesťany neznámý. Přesto můžeme nalézt marxistické práce, které tyto požadavky raných křesťanů spojují s komunistickými ideály. Např. KAUTSKÝ, Karel. *Původ křesťanství*. Praha: SNPL, 1961.

¹²¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 112.

¹²² Tamtéž, s. 112.

¹²³ SKALICKÝ, Karel. Církev Kristova a církev Antikristova v teologii Matěje z Janova. In: SKALICKÝ, Karel, ed. a LÁŠEK, Jan Blahoslav, ed. *Mistr Matěj z Janova ve své a v naší době: sborník z vědeckého symposia, konaného na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 29.-30. listopadu 2000*. Brno: L. Marek, 2002, s. 65-66.

¹²⁴ Tamtéž, s. 66.

¹²⁵ MACHOVEC, Milan. *Karel Kautsky o vzniku křesťanství*, s. 15. In: KAUTSKÝ, Karel. *Původ křesťanství*. Praha: SNPL, 1961.

nejvýznamnějších teoretiků evropské reformace a zdůrazňuje už pouze jeho náboženské cítění a vztah k biblí¹²⁶, neboť je patrné, že Matěj z Janova byl především teologickým myslitelem, který nikdy neopustil středověkou půdu světového názoru, což je zřejmé zejména z jeho hlavního díla *Regulae Veteris et Novi Testamenti*¹²⁷. Matěj z Janova v něm na základě bible vyložil zásady, které považoval za závazné pro život křesťana, a vše završil hlavní zásadou ztotožněnou s První pravdou a Kristem. Z toho plyne, že vše, co se neshoduje s biblí, se vzorem Krista a praxí prvotní církve, patří do kategorie tzv. lidských nálezků a do oblasti Antikristova vlivu. J. Nechutová datuje kořeny zbožnosti a touhy po hlubším náboženském životě jak u Matěje z Janova, tak u Milíče do období *devotio moderna*, k němuž v Čechách dochází ve 14. stol. a pro které je typický požadavek hluboké zbožnosti, z něhož pramení potřeba českého překladu bible a přímá a plná účast laiků na bohoslužbě v podobě denního přijímání svátosti oltářní.¹²⁸

Přes výtky, které jsou zde uvedeny, můžeme považovat tuto část práce za velmi přínosnou. Začíná se zde v náznacích projevovat pozdější Machovcův přístup k historické látce, který se pro něj stane typickým a v němž jej zajímají nejen historická fakta, ale především mravní a životní postoj jednotlivce a jeho význam pro budoucnost. Přínosnou je také skutečnost, že Machovec v této části velice často cituje ve vlastním překladu z Matějova latinského spisu *Regulae Veteris et Novi Testamenti*. Zcela na místě je i Machovcovo konstatování, že odkaz tohoto českého myslitele zůstává prozatím veřejnosti skryt, a proto stojí před badateli nelehký úkol toto dílo přeložit a vysvětlit.¹²⁹

¹²⁶ MACHOVEC, Milan. O myšlenkách Matěje z Janova. In: MACHOVEC, Milan; NECHUTOVÁ, Jana. *Mladá Vožice k počtě mistra Matěje z Janova*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2000, s. 15.

¹²⁷ MATĚJ Z JANOVA, KYBAL, Vlastimil, ed. a ODLOŽILÍK, Otakar, ed. *Matěje z Janova, mistra pařížského, Regulae Veteris et Novi testamenti. Svazek V., O těle Kristově*. Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění, 1926.

¹²⁸ NECHUTOVÁ, Jana. Matěj z Janova, Mistr Pařížský († 30. 11. 1393). In: MACHOVEC, Milan; NECHUTOVÁ, Jana. *Mladá Vožice k počtě mistra Matěje z Janova*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2000, s. 10.

¹²⁹ Velice podrobný přehled dosud zveřejněných prací zabývajících se učením a odkazem Matěje z Janova podává ve svém článku J. Nechutová. NECHUTOVÁ, Jana. *M. Matěj z Janova v odborné literatuře*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1972, roč. 21, č. E17. [online]. [citováno 24. 11. 2014]. Dostupné z:

2.3 Učení mistra Jana Husa

Husitská revoluce byla pro Machovce zcela jednoznačně důsledkem kritického stavu tehdejší společnosti. Ta pramenila nejen z nepravého chování církve, ale především z tíživé životní situace většiny obyvatel, narůstající bídy a nejistot jak životních, tak sociálních. Lidé ještě nebyli schopni si uvědomit možnost násilné změny neutěšených poměrů, přesto podle Machovce můžeme sledovat spojení dvou významných jevů, vyřčení ostré kritiky spojené s masovým hnutím odporu, které se postupně radikalizovalo. Do tohoto období postupného zrání a radikalizace ideového hnutí přichází osobnost mistra Jana Husa. Machovec o této etapě hovoří již jako o vyzrálé krizi feudalismu, způsobené nepřilíš pevnou vládou Václava IV. To, co mělo za vlády jeho otce, císaře Karla IV., podobu menších či větších potyček, přerostlo v těžkou situaci.¹³⁰

Machovec ve své knize *Husovo učení a význam v tradici českého národa* začíná část věnovanou osobnosti mistra Jana Husa líčením jeho šťastného dětství a dospívání. Spatřuje v tom základ pro jeho další, ničím nerušený vývoj, který tak mohl skončit přeměnou z nadaného „radostného studentíka“ v tělesně i duševně zdravého a silného jedince. Láska k bibli a zvýšený zájem o společenské poměry, které si Hus osvojil během studií na pražské univerzitě, jej pak provázely po celý zbytek života.

Už u mladého Husa nalézá Machovec potřebu praktických činů, nikoli jen teoretických rozprav nad problémy, a to je pro něj také důvodem, proč se Hus nikdy přímo nehlásil k učení Matěje z Janova, ale byl nadšen Johnem Viklešem. Machovec upozorňuje na to, že obě učení mají mnoho společných rysů, což je podle něj projevem všeobecného charakteru feudální krize, která zasáhla celou Evropu, nejen české země. Při rozboru Husových myšlenkových zdrojů přisuzuje základní úlohu vlivu Johna Viklefa. Hlavní důvod, proč se v Čechách ujímá především Viklefovo učení, shledává

<http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/109470/E_ArchaeologicaClassica_17-1972-1_8.pdf?sequence=1>.

¹³⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 127.

v tom, že Viklef kromě vlastní kritiky nabízí rovněž návrhy na řešení situace. „Viklef nesní pouze o chudobě kněžstva, ale ukazuje, jak jí dosáhnout: světští feudálové mají církvi odejmout veškeren majetek – třeba i násilím.“¹³¹

Neméně podstatný byl pro Machovce také spor o remanenci, který postupně přerostl v několikaleté univerzitní boje, v nichž stál Hus spíše v pozadí. Machovec se tímto sporem zabývá podrobněji a domnívá se, že ostatní nepochopili, na rozdíl od Husa, možnou závažnost vyplývající z tohoto sporu, což později v knize dokazuje na průběhu kostnického koncilu. „Pokusil se Husovi dokázat¹³², že jeho kacířství spočívá ve viklefském učení o remanenci a ve viklefském filosofickém realismu. Že se Hus ubránil výtce remanence, je pochopitelné, protože skutečně ji nikdy nehlásal.“¹³³ Zde vidí Machovec hlavní rozdíl mezi Husem a ostatními Viklefovými příznivci. Hus je pro něj především praktikem, kterému šlo vždy o to, působit na lid, usilovat o konkrétní nápravu společnosti, kdežto viklefsté se pohybovali v převážné míře na poli teoretickém. V tom také Machovec spatřuje Husovu jedinečnost, kterou se snaží vyzdvihnout.

V další části zdůrazňuje Husovo řečnické umění. Vyzdvihuje jeho rétorické schopnosti, které se naplno projevovaly nejen na půdě univerzity, ale především na kazatelně. Moment, kdy Hus přichází roku 1402 do Betlémské kaple jako kazatel, vnímá Machovec symbolicky jako začátek spojení milíčovského a viklefského hnutí. Právě působení Husa v Betlémské kapli považuje za klíčové pro pozdější husitskou revoluci. „V Husově snaze o výchovu lidu ke království božímu byla bezděčně zahrnuta i výchova lidu k odporu vůči útisku, vykořisťování, násilnostem panstva a jiným zjevům krize feudalismu.“¹³⁴ Možnost promlouvat k tisícovým zástupům posunula Husa z pozice kritika církevních poměrů do role mnohem aktivnější, neboť se zde začíná naplno formovat Husův humanismus.

---

¹³¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 134.

¹³² Mínen kardinál d'Ailly.

¹³³ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 229-230.

¹³⁴ Tamtéž, s. 147.

Přestože Hus vycházel ze stejného základu jako jeho předchůdci, jímž byl podle Machovce odpor vůči projevům krize feudalismu, hlavní smysl jeho učení spatřuje v lidovosti. Nazývá tak Husovu snahu ztotožnit své učení se zájmy betlémských posluchačů. Hovoří o „zdravém optimismu člověka srostlého s lidem“¹³⁵. Právě v umění oslovit lid spočívá základ pozdější podoby husitství jako lidového hnutí. „Hus měl v sobě opravdu přímo vášnivou touhu být lidu užitečný a být jím milován.“¹³⁶ Z toho rovněž vyplynula potřeba volby takového způsobu promluvy, který by byl srozumitelný všemu lidu. V této Husově lidovosti Machovec spatřuje prvky demokratismu, které nabývají konkrétní podobu lásky k člověku. V souvislosti s tím také vyzdvihuje první náznak ideje rovnosti, který podle něj u Husa zazníval.¹³⁷

Machovec dále zdůrazňuje, že jako výchovný prostředek lidu sloužila Husovi bible, která pro něj představovala zákon všech zákonů. Přesto se takto pojatá bible pro Husa nestala novou slepou autoritou. Umožnila mu však uvědomit si rozdíl mezi Ježíšovým učením a situací v současné církvi a sloužila mu jako měřítko toho, co lze považovat za kacířské a co ne, čímž Hus „dává i slovu „kacíř“ nový revoluční obsah“¹³⁸. Hus ve svém působení podle Machovce výrazně překročil své předchůdce nejen tím, že učil pracovat s biblí prostý lid, ale především tím, že se v jeho interpretaci, zaměřené proti církevní hierarchii a ve prospěch chudých, stává nevědomky revolučním nástrojem. „Hus vykládal bibli zaostřeně proti církevní hierarchii a otevřeně ve prospěch všech postižených, především chudiny. Tím položil bibli do revolučního hnutí lidu.“¹³⁹

Jednu z kapitol své práce o Husovi věnuje Machovec otázce, zda byl Hus ještě člověkem středověku, nebo již nastupující renesance. Přestože si je vědom Husovy pevné víry v Boha, nalézá u něj některé rysy, které se již přibližují lidem renesance. Především mezi ně řadí Husův vztah k umění, jeho pojetí pravdy, důraz na rozumové poznání, Husův přístup k otázce lidské svobody, vlastenectví a humanismu.

---

¹³⁵ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 158.

¹³⁶ Tamtéž, s. 158.

¹³⁷ Tamtéž, s. 163.

¹³⁸ Tamtéž, s. 191.

¹³⁹ Tamtéž, s. 161.

Zmíněný kladný přístup k umění, který podle něj u Viklefa či Matěje z Janova ještě nebyl patrný, odvozuje Machovec z Husova pohledu na malířství, zejména z jeho názoru, že obrazy mohou mít určitý vliv na vzdělávání prostého lidu, a dodává: „Proto se také postaral o to, aby v Betlémské kapli byly nové obrazy a nápisy, odpovídající rázu jeho učení.“¹⁴⁰ Dalším renesančním prvkem je Husovo nové pojetí pravdy. Machovec nalézá u Husa zárodek přesvědčení, že „pravda není něco daného, ale něco hledaného“¹⁴¹. Právě úsilí o poznání pravdy je pro Husa klíčové. Pravda v jeho pojetí již není něčím pevně daným, ale v průběhu času se mění a vyvíjí. A to je také důvod, proč Hus kladl důraz na rozum. Hus postavil rozum a svědomí proti církevní autoritě, což pro Machovce představuje důkaz směřování k renesanční víře ve všemohoucnost rozumového bádání. V centru Husovy pozornosti stál vždy člověk, nikoli teorie a dogmata, čímž Machovec dokládá jeho humanistické zaměření. Hus věřil v sílu lidského rozumu, odsuzoval nejen fyzické násilí, ale také ideologické násilí v podobě ohlupování lidu prostřednictvím obchodu s odpustky, zázraky, svatými, obřady a dalšími církevními praktikami, které mělo za cíl pouze získávat od lidí peníze. Husovi nešlo, podle Machovce, pouze o to poukazovat na tyto nešvary církve, ale především ukázat lidu, že je možné se proti tomu vzepřít. „Jeho úkolem však bylo ukázat, že *vyssávání lidu zdaleka není samozřejmou a jednou provždy danou věcí*.“¹⁴² Machovec se tím snaží vyvrátit názor, že Hus by byl zcela jednoznačně náboženským myslitelem, naopak zdůrazňuje revoluční charakter jeho snažení a za hlavní Husovu snahu považuje nápravu společnosti ve prospěch chudých. Přes toto své tvrzení o něco dále v textu potvrzuje skutečnost, že Hus byl silně věřícím člověkem, a dodává, že se nestavěl proti papežství a církvi jako takové, ale pouze na ni kladl přísné morální nároky a dokázal se dívat na nešvary církve kritickým pohledem.¹⁴³

Jestliže bylo Husovo učení primárně zaměřeno proti církevní hierarchii, vyplynula z toho zásadní nutnost dát pojmu církev nový obsah. Pro Husa nebyla církev

---

¹⁴⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 168.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 169.

¹⁴² Tamtéž, s. 193.

¹⁴³ Tamtéž, s. 199-200.

organizací, ale společenstvím všech, kteří budou spaseni. „[...] syn boží, Kristus, zaslíbil sobě choť církve svatých, jenž jest sbor všech vyvolených k spasení; a tu choť tak jest miloval, že za ni na kříži umřel; a miloval ji řádně, pro spasenie.“¹⁴⁴ Husovi nešlo podle Machovce o to, řešit spor o predestinaci, ale o to, rozlišit mezi neviditelnou církví, která je jediná pravá, a církví viditelnou, která představuje pouhý mocenský aparát. Machovec na straně jedné považuje Husovy teoretické názory o církvi a jejím dělení za „idealistické až fantastické“¹⁴⁵, přesto jim na straně druhé připouští určité revoluční důsledky, neboť podle něj podlamovaly politickou moc církevní hierarchie a odmítaly slepou poslušnost autorit. Rozlišením na dvojí církev předběhl Hus výrazně svoji dobu, Machovec to vnímá z marxistického pohledu jako rozdělení společnosti na část, která je nositelem ideálů a příslibu lepších časů, a na tu část společnosti, která je již odsouzená k úpadku.¹⁴⁶ Podle Machovce už bylo jen otázkou času, kdy se tyto myšlenky přenesou také na světské feudály. Z tohoto důvodu také posuzuje Husovo učení týkající se dvojí církve, církevní poslušnosti, moci kněžstva a papežství jako politickou část jeho působení, spatřuje v této oblasti odklon od katolických názorů a nalézá v něm jeden z hlavních zdrojů kacířství.

Na základě této interpretace vyvozuje Machovec závěr, že v centru Husovy pozornosti nestála prodejná církevní praxe, kupčení s odpustky a svátostmi, ale věnoval veškeré úsilí praktickým otázkám nápravy života ve společnosti. Odpor vůči církvi jako nejbohatší vrstvě, vlastníci nejvíce půdy, to bylo podle Machovce Husovým smyslem boje proti církvi. Jádro jeho revolučního učení spatřuje v přímém požadavku vyvlastnění církve v zájmu lepšího postavení chudiny. Machovec však jde ještě dál, snaží se vylíčit jeho boj jako boj proti staré feudální společnosti a dodává, že Husově kritice se nevyhnuly ani ostatní společenské třídy, které bohatly na úkor chudiny, tedy šlechta, městský patriciát i král. „Církev je hlavní nepřítel, ale je třeba opatrnosti i vůči šlechtě, rytířům, městskému patriciátu, ano i vůči králi a universitním mistrům –

¹⁴⁴ HUS, Jan, DAŇHELKA, Jiří, ed. *Česká nedělní postila : Vyloženie svatých čtení nedělních*. Praha: Academia, 1992, s. 94.

¹⁴⁵ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 189.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 188.

to si odnášel lid z Husových kázání.¹⁴⁷ Tento boj ještě nepředstavuje pro Machovce třídní boj proti tehdejší společnosti. Podotýká, že Hus ještě nebyl schopen uvažovat nad rámec feudální společnosti. Proto také pokud Hus hovořil o vyvlastnění církevního majetku, domníval se, podobně jako Viklef, že by toto vyvlastnění měla provést světská vrchnost, ovšem přelomová byla tato myšlenka podle Machovce v tom, že vyvlastnění mělo být provedeno ve prospěch chudých, Hus se tím bezděčně stává revolučním vůdcem širokých lidových vrstev.

V oddílu nazvaném *Vrcholné boje v Praze* se Machovec věnuje událostem z doby před kostnickým koncilem, konkrétně z let 1408–1414. Jeho ústřední zájem se zde zaměřuje především na odhalení celkového smyslu politických a ideově zaměřených událostí, jež se přímo či nepřímo dotýkaly Husova působení. Průběh událostí je podle Machovce podmíněn zákonitým vývojem třídních bojů během feudální krize a zásadně popírá jejich nahodilost. V tomto bodě Machovec poukazuje na nedostatky předmarxistických prací, které tyto zákonitosti zcela opomíjely. „Předmarxističtí historikové to líčili tak, jako by náhoda určovala chod dějin, jako by snad arcibiskup a Hus mohli zůstat trvale přáteli, kdyby se v Pise nestalo to a to.“¹⁴⁸ Je to právě již několikrát zmíněný historický materialismus, který Machovcovi umožňuje nalézt tyto zákonitosti. Připouští sice vliv náhodných momentů, ty se však objevují pouze u každé jednotlivé události samostatně, ale nahlížíme-li na dění jako na celek, musíme brát v potaz souhrnné zákonitosti vývoje, a proto jim nepřisuzuje větší význam.

Za přelomovou událost považuje Machovec převrat na univerzitě. Situaci zde popisuje jako velmi vypjatou, v níž se systém hlasování značně vzdálil potřebám univerzity v době jejího založení, a proto začalo být nutné jej změnit. Popisuje univerzitu jako místo napomáhající rozvoji zpátečnických sil a bránící pokroku, na jehož straně stál nejen Hus a jeho stoupenci, ale také většina univerzitních mistrů.

---

¹⁴⁷ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 198.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 201.

Přestože Hus neměl na vydání Kutnohorského dekretu osobní podíl¹⁴⁹, Machovec zdůrazňuje jeho úlohu v dosažení dekretu, vnímá jej jako výsledek dlouholetého boje, v němž sehrál Hus klíčovou úlohu. V tom, že byla tímto aktem pražská univerzita očištěna od „reakčních živlů“¹⁵⁰, spatřuje Machovec významný krok k dalšímu masivnějšímu rozšíření Husova učení a jeho hnutí.

Za další významný čin považuje Machovec protestní shromáždění, které svolal Hus do Betlémské kaple 25. června 1410 jako reakci na vyhlášení papežské buly, vydané již na konci roku 1409, která umožňovala pražskému arcibiskupovi bojovat proti šíření Viklefova učení všemi prostředky a zakazovala kázání v kaplích. Tento zákaz byl především zaměřen proti Husovým kázáním v Betlémské kapli. Tím, že Hus prohlásil, že bulu nehodlá poslechnout a bude kázat dále, vyprovokoval arcibiskupa ke spálení Viklefových spisů, které již dříve nechal zabavit. V následném odporu, který tento akt vyvolal, spatřuje Machovec první projev odhodlání českého lidu přejít k revolučním akcím a vnímá jej jako důležitý mezník, neboť se podle něj poprvé v dějinách objevuje husitský lid. Následné Husovo uvržení do klatby vyvolalo obrovskou vlnu odporu a první otevřené srážky.

Situaci, v níž se v této době nalézala katolická církev, hodnotí Machovec jako značně vyhrocenou, naopak Husovo postavení shledává na vrcholu, a to i přesto, že byl v papežské klatbě. Rovněž král byl v této době na Husově straně. Hlavním cílem jak Husovým, tak panovnického dvora a univerzity byla snaha očistit české země od nařčení z kacířství. Veškeré snahy se podle Machovce ocitly na diplomatickém poli a postupně měly za následek Husův rozchod s králem.

Zásadní význam pro vývoj vztahu mezi Husem a papežskou kurií mělo rozhodnutí nově zvoleného papeže Jana XXIII. o prodeji odpustků, který měl být papeži nápomocný k opatření potřebných peněz na válku s neapolským králem Ladislavem. Příchod prodavačů odpustků vyvolal v Čechách vlnu nevole, Machovec hovoří o „bouři

¹⁴⁹ Herold hovoří o vážné nemoci, která Husovi znemožnila přímou účast při vydání dekretu. HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 260.

¹⁵⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 204.

odporu¹⁵¹. Král prodej odpustků povolil, Machovec jako hlavní důvod králova rozhodnutí uvádí politické důvody.¹⁵² Ve stejnou dobu se od Husa odklánějí také jeho dlouhodobí stoupeneci Stanislav ze Znojma a Štěpán Pálež. Machovec oba zmíněné Viklefovi stoupence vnímá jako intelektuály, kteří vedli své polemiky především na poli univerzitním, Husovo působení mezi prostým lidem jim bylo naprosto cizí, a proto také chápe jejich příklon ke králi jako nezbytný důsledek probíhajících událostí. Nevyhnutelnou součástí tohoto dění se stal rovněž odklon Stanislava ze Znojma a Štěpána Pálče od viklefismu a přechod na stranu pravověrného katolictví. To je podle Machovce moment, v němž dochází ke vzniku hlubokého nepřátelství mezi Husem a Pálčem.

Události, které následovaly, popisuje Machovec jako silně revoluční. Na 17. června 1412 svolal Hus univerzitní shromáždění, které se proměnilo ve „velkou manifestaci věrnosti Husovi a odporu proti papežovi a církevní hierarchii“¹⁵³. Následovalo zatčení tří mládenců, kteří byli nařčeni z rebelství a pro výstrahu popraveni. Pro Machovce představují první mučedníky husitského hnutí.¹⁵⁴ Husovi tím nastává zlomový okamžik, v němž se musí rozhodnout, ke komu se přikloní, zda ke králi, od něhož až dosud očekával nápravu, anebo na stranu prostého lidu, jehož zájmy hájil. Skutečnost, že si Hus zvolil lid za svého spojence, vnímá Machovec jako důkaz marxistické zásady, že „lidové masy jsou vlastním tvůrcem dějin“¹⁵⁵, a podotýká, že bez jejich vlivu by se Hus nikdy nestal tím, kým byl. Následné dění velice záhy vyústilo k dalšímu revolučnímu činu, Husovu odvolání ke Kristu. Machovec se této události věnuje jen velmi stručně, vnímá ji jako výsměch církevní vrchnosti a církevnímu právu. Hus tím podle něj nastoupil cestu, která vyvrcholila až kostnickým procesem.

---

¹⁵¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 211.

¹⁵² Tuto skutečnost potvrzuje také Šmahel. ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 121.

¹⁵³ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 214.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 215.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 216.

Následuje poměrně krátký úsek (necelé 2 strany), v němž se Machovec zabývá obdobím Husova pobytu na venkově. Autor této etapě Husova života nepřisuzuje větší význam, pouze zdůrazňuje, že se nedomnívá, že by Hus odcházel z Prahy kvůli interdikt, který byl nad ním vyhlášen, ale pravý důvod vidí v Husově požadavku šířit své myšlenky mezi venkovským lidem a potřebě psát knihy.

2.3.1 Kritické zhodnocení

Přestože název práce napovídá, že se autor bude primárně zabývat rozborem Husova učení, ve výsledku pojednává jeho práce zejména o Husově veřejném působení a jeho vlivu na tehdejší společnost.¹⁵⁶ Pro Milana Machovce je příznačné pohlížet na Husa především jako na sociálního reformátora. Ačkoli nepopírá jeho silné náboženské cítění a přiznává, že byl hluboce věřícím, veškeré jeho teologické působení vnímá pouze jako druhotný jev provázející jeho úsilí o sociální reformu společnosti. S tímto pojetím se setkáváme v řadě marxistických prací. Podle Fudgeho byl v rámci politicky motivované historiografie „Hus viděn jako proto-komunista, který vedl boj v zájmu prostého lidu proti výkvětu společnosti té doby“.¹⁵⁷ To je rovněž důvodem, proč u mladého Husa Machovec nalézá potřebu praktických činů, nikoli jen teoretických rozprav nad problémy, jak sám tvrdí. Podle F. Šmahela vyplývalo veškeré Husovo sociální cítění a reformní snažení z mnohem širšího konceptu nápravy celé křesťanské, stavovsky rozvrstvené společnosti. Hus tedy nevystupoval jako advokát chudých, ani nikdy nezpochybňoval feudální řád. Husův postoj k světské moci a společenské nerovnosti vyplýval z Písma. Domníval se, že tehdejší společenský řád

¹⁵⁶ Podobně se vyjádřil také F. M. Bartoš ve své recenzi na tuto Machovcovu knihu, v níž mu vytýká, že považuje Husovy teologické názory za „pouhou dobovou slupku“, zcela přehlíží jeho filosofickou stránku a zaměřuje se pouze na jeho veřejnou činnost. BARTOŠ, František Michálek. *Milan Machovec: Husovo učení a význam v tradici českého národa*. In *Křesťanská revue*, 1954, roč. 21, č. 6, s. 191.

¹⁵⁷ „Hus also came to be seen as a proto-Communist who waged a struggle on behalf of common people against the elite culture of his times.“ Op. cit. FUDGE, Thomas A. *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. London: I.B. Tauris, 2010, s. 219.

bylo nutné vylepšit v duchu zákona Kristova, ne jej však od základu změnit, či dokonce nahradit novým.¹⁵⁸ Hus sice usiloval o návrat k původní evangelické zbožnosti, ale nikdy nevytvořil vlastní návrh reformy. Podle Vooghta „Hus prohlašoval, že je nutné se vrátit k evangeliu, a s tímto tvrzením spojoval svá zbožná, ale neúčinná přání“¹⁵⁹.

Můžeme souhlasit s názorem, že Hus byl člověkem, který se zajímal o aktuální církevně-společenské a politické dění a který se snažil na toto dění výrazně reagovat ve svých kázáních i ve svých dílech. Vždy zdůrazňoval eticko-sociální akcent, přičemž však důraz na morální hledisko převažoval.¹⁶⁰ Kejrů upozorňuje na to, že přehnaný důraz kladený na sociální a revoluční stránku Husova učení není na místě, a dodává, že přes veškeré jeho sociální citění nepodal ucelený výklad týkající se sociální otázky.¹⁶¹ Proto také nelze souhlasit se stanoviskem, že by Hus přejímal z Viklefova učení především jeho sociální názory a otázky teologické ponechával stranou. Kromě již zmíněných Husových předchůdců je nutné považovat za významný zdroj jeho úvah právě Viklefa, což lze doložit i z jeho textů, neboť jej často citoval. Badatelé, zabývajícími se husitstvím, je často uváděno Viklefovo predestinační pojetí církve jako zdroj Husova pohledu na církev.¹⁶² Viklefovo pojetí v sobě zahrnuje ideu čistoty opravdové církve Kristovy, která má základ v milosti predestinace, a nelze ji proto ztotožnit s církví

---

¹⁵⁸ Blíže o tom ŠMAHEL, František. Ideál spravedlivého řádu a sociální harmonie v díle Mistra Jana Husa. In In LÁŠEK, Jan Blahoslav, ed. a kol. *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: sborník z mezinárodního sympozia, konaného 22.-26. září 1993 v Bayreuthu, SRN*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1995, s. 190-191.

¹⁵⁹ VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvoměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 1999, roč. 70, č. 3, s. 81.

¹⁶⁰ Podle Kybala pohlížel Hus také na náboženství především z etické stránky: „[...] náboženství jest mu spíše mravním stavem uzpůsobujícím člověka ke kultu božímu a dobrému činění.“ KYBAL, Vlastimil. *M. Jan Hus. Díl II, Učení. Část 1 : život a učení*. Praha: J. Laichter, 1923, s. 13.

¹⁶¹ KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý : (resumé knihy, která nebude napsána)*. Praha: Karolinum, 2009, s. 33.

¹⁶² SPINKA, Matthew. *John Hus' Concept of the Church*. Princeton 1966, s. 253. Z českých badatelů např. ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 91-92, ze starších autorů KALIVODA, Robert. *Husitská ideologie*. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 159-160. Odlišný pohled uvádí M. Kaňák, který sice nezpochybňuje Viklefovův vliv na Husa, ale zároveň upozorňuje, že je třeba tento vliv nepřeceňovat a mít na zřeteli také to, že oba myslitelé čerpali ze stejných zdrojů, kterými byly spisy církevních otců, což se do jejich učení nutně promítlo. Větší vliv proto přisuzuje myšlení Matěje z Janova. KAŇÁK, Miloslav. *John Viklef: život a dílo anglického Husova předchůdce*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973, s. 79.

viditelnou. Viklefov vliv je spatřován také v Husových úvahách o Antikristu a rovněž v užívání pojmu *lex Christi*, který se však objevuje také v domácí tradici.¹⁶³ Výstižně to vyjádřil Kalivoda, když napsal: „[...] bez Husa by nebylo Viklefa, stejně jako bez Viklefa by nebylo Husa.“¹⁶⁴

Podstatný byl pro Husa také spor o remanenci, v němž se podle Machovce držel spíše v ústraní. To potvrzuje rovněž S. Sousedík, který se otázkou remanence v Husově učení podrobně zabývá a dochází k závěru, že Hus se jako teolog k této problematice nikdy jasně nevyjádřil, po celou dobu zaujímal neutrální stanovisko a vždy se snažil ponechat této problematice volné pole k teologické diskusi. Přes tuto vnější neutralitu je podle něj z Husova díla patrné, že vnitřně mu byla bližší remanence.¹⁶⁵

Značný význam přisuzuje autor Husově působení v Betlémské kapli. K tomu je třeba podotknout, že se Machovec jednostranně zaměřuje pouze na Husova kázání pro širokou laickou veřejnost¹⁶⁶ a opomíjí skutečnost, že Hus kázal v Betlémské kapli nejen pro prostý lid, ale také pro své žáky, kolegy a mnohé další akademicky vzdělané posluchače z řad svých stoupenců.¹⁶⁷

Dalším sporným bodem je Machovcův pohled na Husův vztah k bibli. Ve své práci sice nepopírá, že bible představovala pro Husa nejvyšší zákon, ale opět směřuje

---

¹⁶³ U Matěje z Janova je tento zákon označován jako *Veritas prima* (zákon První pravdy), dále můžeme model *lex Christi* nalézt rovněž u Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan. Více o tom NECHUTOVÁ, Jana. *Ecclesia primitiva v husitských naukách*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1988, roč. 37, č. E33. [online]. [citováno 24. 11. 2014]. Dostupné z: <http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/109174/E_ArchaeologicaClassica_33-1988-1_12.pdf?sequence=1>.

¹⁶⁴ KALIVODA, Robert. *Husitská ideologie*. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 160. Podobně se vyjádřil také M. Kaňák, který se domníval, že hlavně díky Viklefově vlivu dosáhl Hus své „myšlenkové zralosti a rozhodnosti“ a naopak díky Husovi dosáhl Viklef evropské proslulosti. KAŇÁK, Miloslav. *John Viklef: život a dílo anglického Husova předchůdce*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973, s. 81.

¹⁶⁵ SOUSEDÍK, Stanislav. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 58-59.

¹⁶⁶ Podobný důraz na tuto část Husových kázání klade ve svém díle také Vooght, který v tom vidí pokračování v tradici, kterou začali již Husovi předchůdci Jan Milíč, Matěj z Janova i Tomáš ze Štítného, čímž nepřimo potvrzuje Machovcovu domněnku, že Husovo působení v Betlémské kapli vyrostlo z milíčovského hnutí. VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvouměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 1999, roč. 70, č. 3, s. 83.

¹⁶⁷ Více o tom ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 91. Pro oprávněnost svého tvrzení, zde Šmahel uvádí Husův *Výklad viery, Desatera a Páteře*, který si vyžadoval posluchače znalé věrouky.

svoji pozornost spíše na sociální akcent, což nelze považovat za ideální. Pro Husa byla bible především závazným měřítkem nejen v mravním smyslu, ale chápal ji jako závazný předpis pro veškeré konání. Sám Hus o tom píše: „... zákon Boží je měřítkem, podle něhož výlučně mají jednotliví soudcové a zvláště církevní soudit.“¹⁶⁸ Tímto historicko-právním hlediskem se podrobně zabývá ve svém díle J. Kejř.¹⁶⁹ Hus se vždy snažil jednat v souladu s Kristovým zákonem, který byl pro něj jediný závazný a vše ostatní mu bylo podřízeno, tedy i nařízení nejvyšších církevních představitelů, což mělo za následek zpochybnění vztahu podřízenosti a nadřízenosti.¹⁷⁰ Hus nejenže tím zpochybňuje církevní hierarchii, ale dokonce nabádá k neuposlechnutí církevních nařízení, pokud jsou v rozporu s Písmem svatým. „Věrný učedník Kristův má tedy uvažovat, když papež vydává nařízení, zda jde výslovně o přikázání některého apoštola nebo zákona Kristova, anebo zda má základ v zákoně Kristově. A když to poznal, má takové nařízení uctivě a pokorně poslechnout. Jestliže však pravdivě pozná, že nařízení papežovo odporuje přikázání nebo radě Kristově, anebo že se obrací ke zlému církve, tehdy se má směle vzepřít, aby svým souhlasem neměl účast na zločinu.“¹⁷¹ Z uvedeného jasně vyplývá, že Hus přiznával laikům právo zkoumat chování duchovních představených a posuzovat, zda vydané příkazy, včetně příkazů papežových, odpovídají zákonu Kristovu. Husovo přesvědčení o pravdě obsažené v Písmu bylo tak silné, že považoval za povinnost hájit tuto pravdu až do smrti.

Již z tohoto Husova poměru k Písmu je zřejmé, že nikdy nemohl překročit rámec středověku. Dobu, v níž Hus žil, můžeme považovat za přechodnou, neboť se začínal pozvolna rozkládat kdysi nesporný obraz světa, do popředí se pozvolna dostával lidský subjekt, svoji roli sehrávala také *devotio moderna*, jakožto nový směr zbožnosti. Přesto Machovcovy argumenty, které uvádí jako oporu svého mínění, že Hus nesl známky

¹⁶⁸ HUS, Jan. *O církvi*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 131.

¹⁶⁹ Podle Kejře Hus vždy stavěl Boží zákon nad zákony lidské, považoval jej za absolutní normu práva a spravedlnosti. KEJŘ, Jiří. *Z počátků české reformace*, Brno: L. Marek, 2006, s. 30.

¹⁷⁰ Srov. KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý : (resumé knihy, která nebude napsána)*. Praha: Karolinum, 2009, s. 52.

¹⁷¹ HUS, Jan. *O církvi*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 159.

renesančního člověka, jsou značně zkreslené.¹⁷² Ke své domněnce o Husovu kladném vztahu k umění byl Machovec zcela jednoznačně inspirován dílem Z. Nejedlého, který na něj upozorňuje a Machovec na jeho práci odkazuje. Nejedlý ve svém díle dochází k přesvědčení, že „Hus byl přítel nejen hudby a malířství, nýbrž všeho umění vůbec“¹⁷³. Svě mínění opírá především o účelně uspořádané Husovy výroky ohledně využití chrámové hudby během bohoslužeb a pedagogického vlivu obrazů. Zároveň však poukazuje i na Husovy negativní výroky týkající se obrazů se světskou tematikou, světské literatury, ale i smyslových požitků z umění. „Chápeme zajisté velmi dobře, nařiká-li Hus, že lidé místo umučení Kristova dávají si malovati výjevy z Trojanské války, turnaje, rozličné milostné scény, [...]. Proto mu ovšem ani krásná literatura světská nebyla příliš po chuti, [...]. Také kárá přílišné poddání se smyslovému požitku z umění.“¹⁷⁴ Z čeho tedy vyvozuje svá tvrzení, není jednoznačné. Nejedlý, a poté dokonce i Machovec, zcela ponechávají stranou úlohu umění v době středověku, opomíjí fakt, že krásné umění, tak jak jej známe dnes, ještě neexistovalo. Krása byla často úzce spojována s užitečností a umění mělo smysl pouze tehdy, jestliže vychovávalo věřící a obracelo jejich pozornost k Bohu.¹⁷⁵ Husův vztah k umění se ničím nevzdálil obvyklému středověkému nazírání na něj, a pokud skládal nábožné písně, vždy s cílem duchovně povznést věřící. Podobný přístup můžeme zaznamenat i k obrazům, přípustné pro něj byly jen ty, které měly lid poučovat o víře, ale již v obrazech madon shledával nebezpečí, neboť mohly svádět k nemravným myšlenkám.¹⁷⁶

¹⁷² Když o několik let později vydal Milan Machovec na stránkách filosofického časopisu svoji recenzi ke Kalivodově Husitské ideologii, přiznal, že „kapitola o „renesančních prvcích“ u Husa (a dokonce scestný zřetel na jeho „povahu“) patří k nejslabším částem oné knihy“. MACHOVEC, Milan. K zápasu o náročnější metodologický přístup k středověké myšlenkové látce. In DVORÁK, Petr, ed. et al. *60 let Filosofického časopisu*. Praha: Filosofia, 2013, s. 116.

¹⁷³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny husitského zpěvu*. Praha: ČSAV, 1955, s. 160.

¹⁷⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny husitského zpěvu*. Praha: ČSAV, 1955, s. 161.

¹⁷⁵ „Účel malířství, tvrdí Horatius z Autunu jako správný encyklopedista odrážející mentalitu své doby, je trojí: především má okrášlit příbytek boží, dále má připomínat životy světců a nakonec má být potěšením nevzdělaných lidí, neboť malířství je literatura laiků.“ ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice*. Praha: Argo, 1998, s. 33.

¹⁷⁶ ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 150.

Podobně je tomu s Husovým racionalismem a pojetím pravdy, obojí bylo vždy zcela výhradně vázáno na Kristův zákon. Pokud Hus uvažuje o poznání Písma prostřednictvím přirozeného rozumu, nemíní osvícený rozum, jak jej známe z novověku, Hus stále uvažuje ve středověkém konceptu, domnívá se, že „poznání Písma ve smyslu duchovním vyžaduje osvícení rozumu Duchem sv.“¹⁷⁷ Pravda pro něj rozhodně nebyla něčím proměnlivým a relativním, ale naopak něčím absolutním, pro co je nutno bojovat a třeba i zemřít. Hus sice ve svých dílech uvažuje o různých aspektech pravdy, ale vždy jsou ve shodě s Kristem a jeho slovem.¹⁷⁸ Pro Husa však pravda není jen v teologickém smyslu pravdou Boží, ale přisuzuje jí rovněž filosofický rozměr. Pravda je pro něj také mravním imperativem, který neztrácí svoji platnost ani tehdy, je-li náboženská víra mylná. „Hus nahlédl, že v pravdě leží základ, předmět a pramen všech mravních povinností, jež zavazují právě díky své pravdivosti.“¹⁷⁹

Husovu učení Machovec přisuzuje revoluční charakter a za hlavní Husovu snahu považuje nápravu společnosti ve prospěch chudých. Hus ovšem takto nikdy neuvažoval. Husovy postoje k světské moci a k společenské nerovnosti pramenily z Kristova zákona, kde byly zakotveny s neměnnou daností. Z toho plyne, že Hus usiloval pouze o nápravu feudální společnosti v duchu božího zákona, nikoli o její radikální změnu či snad dokonce nastolení nového řádu. Ve svém reformním úsilí se neustále držel náboženského myšlení, cítění i pohledu na svět, proto jeho morální nároky směřovaly primárně na církve, odkud se měly rozšířit na celou společnost, neboť se domníval, že lepší církve znamená i lepší společnost. Hus vycházel z přesvědčení, že církve je nedílnou součástí světské společnosti a jako taková se jí má podřídit i v rovině ekonomické a sociální. Z toho pro něj vyplývá, že tak jako duchovní odepírá svátosti těm, kteří nežijí podle evangelia, může král odebrat příjmy či majetek duchovnímu, který se nechová mravně či náležitě neplní své povinnosti. Hus se tedy myšlenkově pohybuje velice vzdálen úsilí o sociální spravedlnost, jde mu především o udržení

¹⁷⁷ KYBAL, Vlastimil. *M. Jan Hus. Díl II, Učení. Část 1 : život a učení*. Praha: J. Laichter, 1923, s. 88.

¹⁷⁸ KEJŘ, Jiří. *Z počátků české reformace*, Brno: L. Marek, 2006, s. 24.

¹⁷⁹ SEIFERT, Joseph. Pravda jako fundament svobody a svědomí (K etice Jana Husa). In HOLEČEK, František J., ed., VYBÍRAL, Zdeněk, ed. a DRDA, Miloš, ed. *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia: Papežská lateránská universita Řím, 15.-18. prosince 1999*. Ústí nad Labem: Albis international, 2001, s. 284.

mravnosti.¹⁸⁰ Lze tedy říci, že jeho reformní myšlení odráželo sociální jevy a hlediska pouze druhotně. Machovec zcela mylně přičítá náboženskou podobu Husova učení pouze charakteru doby a dodává, že pokud se podle něj zaměříme na hluboký obsah Husova díla, dojdeme ke zjištění, že „Hus je přímo protikladem typického theologa“¹⁸¹, s čímž nelze souhlasit.

Poslední část je věnovaná létům 1408–1414, které předcházejí kostnickému procesu. Machovec se zde nejprve věnuje vydání Dekretu kutnohorského a následným událostem na pražské univerzitě. Jak již bylo zmíněno, Machovec hodnotí převrat na univerzitě jako velmi pozitivní událost a jako jedinou negativní stránku převratu vnímá Husův rozchod s arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazmburka. Ve skutečnosti byl výsledkem masivní odchod zahraničních studentů a mistrů z Prahy, pražská univerzita tím ztratila svoji prestiž a stala se jen jednou z mnoha provinciálních vysokých škol. Odchod sedmi až osmi set osob znamenal rovněž velmi citelný zásah do hospodářské prosperity města. Vzhledem k tomu, že mezi obchodníky a řemeslníky v Praze byla velká část německého obyvatelstva, vneslo to mezi pražské obyvatele závažné narušení národnostního sepětí.¹⁸²

Sled událostí od zveřejnění papežské buly 16. června 1410 až po uvržení Husa do klatby pražským arcibiskupem dne 18. července téhož roku Machovec popisuje do jisté míry nepřesně s cílem odhalit revoluční charakter nejen činů mistra Jana Husa, ale především lidových vrstev, a částečně nechává stranou složité zákulisí celého dění. Nelze souhlasit s tím, že by události spojené s kázáním 25. června 1410 v Betlémské kapli byly prvním projevem Husovy „aktivní revoluční snahy“. Hus tohoto dne podal odvolání k papežskému stolci, což oznámil během kázání svým přívržencům. Herold sice připouští, že toto bojovné kázání vyvolalo velký ohlas mezi posluchači a došlo

---

¹⁸⁰ VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvoměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 1999, roč. 70, č. 2, s. 88-89.

¹⁸¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 177.

¹⁸² Více o tom ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. Sv. 2., Kořeny české reformace*. Praha: Karolinum, 1996, s. 236-238.

i k prvním nepokojům před arcibiskupovým malostranským sídlem¹⁸³, ale rozhodně nelze hovořit o revolučních snahách, jak to činí M. Machovec. K neuposlechnutí papežské buly vedlo Husa především přesvědčení, že papežská bula byla vydána na základě úplatku.¹⁸⁴ Machovec nezmiňuje důležité datum 21. června téhož roku, kdy došlo k veřejnému protestu univerzitní obce proti pálení Viklefových spisů, jemuž předcházelo ještě protestní univerzitní shromáždění, konané 15. června, které žádalo krále, aby zabránil spálení knih¹⁸⁵, načež arcibiskup nechal text buly ověřit notářským zápisem. Následně byly všechny zabavené Viklefovy spisy předloženy komisi, která je vyhodnotila jako závadné, přestože obsah některých byl čistě filosofický. Následné vyhlášení exkomunikace nad Husem vyvolalo určité nepokoje¹⁸⁶ a konečným výsledkem byla skutečně kontrola veškerého církevního majetku a zabavení statků pražské kapituly¹⁸⁷, ale rozhodně nemůžeme uvažovat o podobě obrovského odporu, který se následkem tohoto dění rozvinul, jak to činí Machovec.

Následné líčení událostí spojených s odpustkovou aférou se v zásadě shoduje s novodobým bádáním. Jediné, co je třeba autorovi vytknout, je jeho pojetí odporu, který hodnotí jako pokročilé lidové revoluční hnutí, které vyvrcholilo v potvrzení marxistické zásady, že lidové masy jsou vlastním tvůrcem dějin.¹⁸⁸ V celém textu se velmi často setkáváme s termíny „lid“ či „lidové masy“. Tyto termíny byly běžně

¹⁸³ HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 257.

¹⁸⁴ Podle J. Kejře byl Hus přesvědčen, že tato bula byla výsledkem úplatků, což potvrzuje zápisem z Kroniky univerzity pražské. KEJŘ, Jiří. *Husův proces*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 38 a 58. Podobně o tom také ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 83. Sám Hus se o této bule vyjadřuje v Postile: „[...] papež Alexandr pátý vydal jest bulu na penězích, v níž jest zapovídal, aby nikdež v kaplách nebylo kázáno slovo božie lidu, ač sú na to ustaveny a od papěžov stvrzeny. A také stálo v té bule, aby nikdiež jinde nebylo kázáno, jedné u far a v klášteřích. A té buly dobyl jest dobré paměti kněz Sbyněk, arcibiskup pražský, s jinými peláty. [...] A tak ta bula ukazuje, že sú proti zákonu božiemu i papež, i kněz Sbyněk učinili. HUS, Jan, DAŇHELKA, Jiří, ed. *Česká nedělní postila : Vyloženie svatých čtení nedělních*. Praha: Academia, 1992, s. 165.

¹⁸⁵ Podle Spinky arcibiskup tímto činem přesáhl papežské nařízení, které hovořilo pouze o stažení spisů, nikoli o jejich zničení. SPINKA, Matthew. *John Hus: A biography*. Princeton: Princeton University Press, 1968, s. 112.

¹⁸⁶ O jejich podobě více ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 84-85.

¹⁸⁷ Podle Šmahela se zabavení církevního majetku neobešlo bez incidentů, které přerostly v hádky mezi světskou a církevní mocí. ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 104.

¹⁸⁸ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 214-216.

užívány v marxistické historiografii, v níž sloužily k vymezení lidu jako kolektivní dějinné síly, jež naplno demonstrovala třídní zájmy vykořisťovaných vrstev. To posléze umožnilo interpretovat husitství jako lidové či sociální hnutí, nebo dokonce jako sociální revoluci, vyrůstající z všeobecné krize feudalismu¹⁸⁹, čímž se z celé koncepce vytratila teologická složka a úsilí o spásu lidstva bylo nahrazeno úsilím o nastolení třídně spravedlivého řádu, jak to činí i Milan Machovec.

2.4 Kostnický proces

Ústředním bodem týkajícím se kostnického procesu je pro Machovce nalezení odpovědi na otázky, proč Hus odjel do Kostnice a co bylo hlavním důvodem, který ho vedl k porušení rozhodnutí neopouštět Čechy. Ve své práci popírá názor předchozích badatelů, že by Hus odjížděl do Kostnice po vzoru Ježíše Krista jako mučedník, tomuto náboženskému motivu připouští pouze marginální úlohu. Naopak Machovec podtrhuje fakt, že Hus si byl dobře vědom toho, že jej v Kostnici nečeká spravedlivý soud, a klade si otázku, kde hledat skutečné důvody Husova rozhodnutí k odjezdu.

Jako odpověď uvádí tři důvody, které se mu jeví jako nejpravděpodobnější. Jedním z těchto důvodů byla podle Machovce možnost veřejného slyšení před zástupci celé Evropy a s tím spojená možnost zisku většího ohlasu pro své učení. Jako další možnost uvádí Machovec skutečnost, že si Hus uvědomoval možnou smrt, která mu hrozí, ale nepovažoval ji z rukou koncilu za zbytečnou, nýbrž právě naopak. Hus doufal, že jeho případná smrt vyburcuje jeho příznivce k boji za pravdu, kterou hlásal. Posledním důvodem, který Machovec uvádí, je mravní nutnost. Husovi šlo především o to, aby se boj za pravdu nezměnil na boj o záchranu jeho osoby, a také o to, aby tím nedal příčinu svým nepřátelům. Kdyby odmítl pozvání na koncil, který údajně sledoval

---

¹⁸⁹ P. Čornej upozorňuje na to, že jako první použil tento termín Závěš Kalandra, od kterého jej převzal Kurt Konrad. ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství: (události, osobnosti, texty, tradice): výběr z úvah a studií*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 397.

stejný cíl jako Hus, tedy nápravu společnosti, mohl by lid snáze uvěřit pomluvám jeho rivalů.

Podle Machovce odjíždí Hus do Kostnice s představou, že bude vyslyšen před celým koncilem, kde obhájí správnost svého učení, přesvědčí v polemikách své protivníky a pod Zikmundovou ochranou se vrátí do Čech. Machovec jednoznačně vyvrací, že by Hus jel do Kostnice s vědomím jisté smrti. Hus usiloval o „otevřenou polemiku, v níž by mohl svobodně rozvíjet své názory“¹⁹⁰, a dokonce se domníval, že po jeho návratu skutečně dojde k nápravě církve, z českého království bude sňata nálepka kacířství a zlepší se rovněž sociální poměry v zemi.

Machovec udává, že koncil neměl v úmyslu s Husem diskutovat o jeho učení, vnímali jej pouze jako neposlušného kněze a představa, že by reforma církve měla začít odspoda na popud obyčejných kněží, pro ně byla nepřipustná. Více než Hus je zajímal ohlas, který jeho učení v Čechách vyvolalo. V tom také Machovec vidí důvod, proč jej neodsoudili hned jako jiné kacíře. Koncil usiloval především o zklidnění situace v Čechách a k tomu nepotřebovali Husa mučedníka, ale naopak, jak píše Machovec, Husa pokořeného a kajícího se. Snažili se jej přimět k odvolání jeho učení. „Nepotřebovali Husovu krev, ale Husovu pokoru; je mylný názor, že kardinálové žíznilo po jeho krvi.“¹⁹¹

Hus byl koncilem považován za stoupence viklefského realismu. Machovec se v souvislosti s tím podrobněji zabývá analýzou pojmů realismus a nominalismus a snaží se vysvětlit pojetí těchto termínů na počátku 15. století. Ještě na počátku 13. století byl podle něj nominalismus pokrokovým směrem, jehož rozumové poznání bylo zaměřeno vůči církevním dogmatům, ale v polovině 14. století dochází k náhlé změně, která má podle Machovce úzkou souvislost s feudální krizí. Oba směry si vyměňují své role a z dříve pokrokového nominalismu se stává směr zpátečnický, jehož představitelé v podobě kardinálů d'Aillyho a Zabarely pochybovali o vlastní síle

---

¹⁹⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 229.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 227.

a věřili v sílu církevních dogmat. Naopak realismus v této době počíná věřit v rozum, který již není ve službách církevní dogmatiky, ale je zaměřen proti ní.¹⁹²

Machovec popírá jakékoliv teologické pozadí Husova kacířství, jako skutečný důvod rozsudku smrti udává jeho revoluční činnost. Přestože se koncil snažil dokázat pouze Husovo kacířství, spor musel podle Machovce nutně vyústit v demonstraci revolučního charakteru Husova učení. Zcela zřetelně k tomu došlo během třetího a posledního veřejného slyšení, konaného 8. června 1415. Machovec se domnívá, že tím celý spor dospěl ke svému jádru, tedy k potvrzení toho, že Hus není pouhým kacířem, ale „hlavou vzpoury proti světské moci církevní hierarchie“¹⁹³. To, co kostnickému koncilu nejvíce vadilo, byla skutečnost, že Hus se svým přesvědčením vystoupil veřejně mezi lid.¹⁹⁴ Je to tedy kázání v Betlémské kapli, které bylo podle Machovce Husovým největším prohřeškem, za který zaplatil životem. A bylo to Husovo svědomí, které mu nedovolilo odvolat. Podle Machovce si byl Hus plně vědom, proč je souzen, a proto považuje skutečnost, že se koncilu po celou dobu nepodařilo Husa přimět k odvolání, za jeho osobní triumf.

V Machovcově podání se stává Husova smrt vítězstvím hlubokého mravního přesvědčení, kterým vyvrcholil střet „dvou nesmiřitelných světů“¹⁹⁵, a je tím povýšena v akt mimořádného významu, který dokázal v mnoha lidech podnítit zájem o pokračování v Husově odkazu, a pouze taková smrt má podle Machovce smysl.¹⁹⁶

Husova pravda v Machovcově pojetí není neměnného charakteru, ale v průběhu dějin podléhá vývoji, konstantním zůstává pouze směr, kterým se jeho učení ubíralo. „Šlo o to, aby dědici jeho pravdy zůstali na té cestě, kterou Hus nastoupil. Tak dostávala

---

¹⁹² MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 233.

¹⁹³ Tamtéž, s. 237.

¹⁹⁴ Tímto slyšením se zabývá také Šmahel, který cituje kardinála d'Aillyho: „K čemu tedy bylo potřebné nebo užitečné kázat lidu proti kardinálům, když žádný z nich tam nebyl přítomen? To jste měl spíše říci a kázat zde, před jejich tvářmi, a nebudit pohoršení před laiky.“ ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 211.

¹⁹⁵ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 241.

¹⁹⁶ MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. Praha: Akropolis, 2004, s. 116. Podobně se Machovec vyjádřil již ve své práci o Tacitovi. Blíže o tom ŽDÁRSKÝ, Pavel. *Marxisticko-křesťanský dialog Milana Machovce*. In KOHÁK, Erazim. *Hledání české filosofie*. Praha: Filosofia, 2012, s. 219.

v dějinách českého národa ona Husova pravda neustále nový a nový obsah právě proto, aby její nositelé zůstali věrni cestě betlémského kazatele.“¹⁹⁷

2.4.1 Kritické zhodnocení

Část díla věnovanou kostnickému koncilu můžeme zařadit mezi ty zdařilejší, což se projevuje již tím, že autor zde odkazuje především na nemarxistické práce, nebo čerpá přímo z Husových pramenů. Milan Machovec k dané problematice přistupuje pro něj typickým způsobem, v němž jej zajímá především vnitřní motivace jedinců, která je vedla ke konkrétnému jednání. To je důvodem, proč jej zajímají především osobní důvody, které vedly Husa k cestě do Kostnice, a snaží se odhalit osobní pocity, které jej provázely během celého procesu.

Machovec správně připouští, že Hus nepochopil své postavení před koncilem. „... Hus dobrovolnou účastí v Kostnici osvědčil svou odvahu, ale také prokázal podivuhodné neporozumění své situaci.“¹⁹⁸ Husův případ byl koncilem vnímán jako pouhá marginální záležitost vedle projednávání důležitých problémů, jakými byly sjednocení církve, církevní reforma a otázky věroučné. Vzhledem ke skutečnosti, že se akta z procesu nedochovala, je nutné skládat poznatky z různých pramenů nestejně úrovně i způsobnosti, což představuje pro badatele nelehký úkol.

Skutečnost, že Hus v Kostnici tolik usiloval o veřejné slyšení, dokládají i jeho dopisy z Kostnice. „Neboť jako jsem ničemu neučil v skrytu, nýbrž na veřejnosti, kde se nejvíce scházejí mistři, bakaláři, kněží, páni, rytíři a ostatní lidé, tak si přeji

¹⁹⁷ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 245.

¹⁹⁸ KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý : (resumé knihy, která nebude napsána)*. Praha: Karolinum, 2009, s. 81. Podobně se vyjadřuje také např. P. Vooght, když píše: „Stále se chová, jako kdyby šlo o účast v nějaké scholastické disputaci.“ VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvouměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 2000, roč. 71, č. 4, s. 40.

ne v tajnosti, ale ve veřejném slyšení býti slyšen a zkoumán, kázati a s pomocí Ducha páně odpovídati všem, kolik jich bude chtít mě viniti.“¹⁹⁹

Jedním ze závažných důvodů Husova obvinění bylo jeho stoupenství Viklefova realismu. Pozdně středověká nauka o idejích byla jednou z příčin sporů mezi Jeanem Gersonem a Janem Husem. Gersona lze považovat za zarputilého odpůrce platónské metafyziky, kterou považoval za protikatolickou. Sám odmítal existenci jakýchkoli věčných, reálných univerzálií, kromě Boha.²⁰⁰ Machovec problematiku univerzálií řeší analýzou nominalismu a realismu, v níž se odvolává na závěry učiněné sovětskými historiky filosofie a snaží se odhalit společenské kořeny úzce související s počátky krize feudálního řádu, jež měly za následek zásadní změnu funkce obou směrů. To je důvodem, proč můžeme hlavní význam této analýzy spatřovat až v závěrečném konstatování: „Realismus je stále ještě projevem víry v rozum, ale ne už v rozum spoutaný teoriemi, ale osvobozující se z nadvlády středověké dogmatiky. Byla to opět víra v možnost budování nových velkých teorií, ale ne už ve prospěch církve a k udržení její moci, ale proti církvi a k zničení její moci. Byla to opět víra v možnost smíření náboženství s rozumem, ale ne už pod hegemonií církevního dogmatu, ale pod hegemonií rozumu, vykládajícího svobodně bibli.“²⁰¹ Zde se již začíná projevovat Machovcova celoživotní potřeba podrobit křesťanství rozumové složce.²⁰²

¹⁹⁹ HUS, Jan. *Sto listů M. Jana*. Praha : J. Laichter, 1949, s. 142-143.

²⁰⁰ HEROLD, Vilém. Viklef jako reformátor. In LÁŠEK, Jan Blahoslav, ed. a kol. *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: sborník z mezinárodního symposia, konaného 22.-26. září 1993 v Bayreuthu, SRN*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1995, s. 48.

²⁰¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 233.

²⁰² Machovcův pohled na křesťanství můžeme hodnotit jako značně rozporuplný, na jedné straně stálo rozumové odmítání věroučného obsahu, na straně druhé Machovec oceňoval citovou a mravní složku náboženské víry. Křesťanství pro něj představovalo především zdroj morálky a humanismu. V jednom ze svých rozhovorů se k této problematice vyjádřil slovy: „Moderní náboženství se nemůže vyčerpat vědou. Má citové složky, které žádná věda ani filosofie nemají, ale musí s nimi být v souladu, nesmí hlásat bludy proti vědě...“ ŽDÁRSKÝ, Pavel (ed.). *Hovory s Milanem Machovcem*. Praha: Akropolis, 2008, s. 181. Podobně se M. M. vyjádřil v jedné ze svých statí: „Dokud se církev neodhodlá k radikálnímu přijetí vědecko-kritické metody bádání o čemkoliv, dokud nepochopí, že veškerá moderní industriální společnost - [...] - je pole pro živou a žitou „zvěst Ježíšovu“, budou tu katolicismus a novodobá inteligence - [...] - stát buď nesmířeně vedle sebe nebo vegetovat pomocí obětování pravdymilovnosti, pomocí úliteb bůžkům absurdnosti, nebytí, tedy „démonu“.“ MACHOVEC, Milan. Ke sporu mezi Masarykovou a Pekařovou filosofií českých dějin. In *Pekařovské studie: Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře*. Praha: Academia, 1995, s. 185.

Ve skutečnosti však spočívalo jádro sporu mezi nominalismem a realismem jinde. Pro vrcholný středověk byl Bůh chápán jako prvotní bytí, stvořitel a prapočátek všeho. Lidské bytí bylo vnímáno až jako druhotné, odvozené od Boha, které poznáváme skrze smysly, pomocí intelektu uchopujeme obecné pojmy. Tím vyvstala zásadní otázka týkající se existence těchto pojmů. Realisté, inspirovaní Platónem, byli přesvědčeni, že tyto pojmy existují reálně, nezávisle na lidském rozumu. Nominalisté, kteří vycházeli z Aristotela, zastávali názor, že se jedná o pouhá jména, která ve skutečnosti neexistují. Z tohoto základního rozdělení vychází i Machovec, ale v jeho interpretaci nejsou zachyceny odlišnosti Viklefova pojetí, které čerpá z rozdílného filosofického východiska, jímž je novoplatónská tradice. V centru jeho výkladu se nalézají teorie o základní jednotě idejí a Boha. Podle Viklefa označuje idea věčné rozumové obrazy jsoucí v Bohu, podle nichž Bůh přivádí věci do bytí.²⁰³ Jádrem této teorie je domněnka, že ideje jsou v esenciální jednotě s Bohem, každé rozumem uchopitelné bytí je svou podstatou věčně přítomno v Bohu. Výsledkem je zdůraznění významu člověka, který je ve svém inteligibilním bytí esenciálně identický s Bohem, což mělo přímý vliv na Viklefovy ekleziologické představy.²⁰⁴

S čím dále nemůžeme souhlasit, je Machovcův výklad revolučního smyslu Husova učení jako pravého důvodu k jeho odsouzení. Skutečné důvody k Husovu upálení byly jednoznačně teologického charakteru, i když tato skutečnost může vyznít paradoxně, neboť sám Hus, jako silně věřící katolík, nikdy neusiloval o mocenské vyvrácení církevního systému, přesto byl považován za obzvláště nebezpečného kacíře. Tím hlavním důvodem bylo to, že Hus pojímal církev jako společenství předurčených ke spáse, čímž popíral nejen institucionální církev, princip jakým je organizována, ale také její světskou moc.²⁰⁵ Viditelné církvi svým pojetím upíral její ustanovení

---

²⁰³ CHADIMA, Martin. *Mistr Jan Hus: člověk, teolog, mučedník*. Praha: Česká biblická společnost, 2014, s. 33. Podobně také KAŇÁK, Miloslav. *John Viklef: život a dílo anglického Husova předchůdce*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973, s. 21-22.

²⁰⁴ HEROLD, Vilém. Viklef jako reformátor. In LÁŠEK, Jan Blahoslav, ed. a kol. *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: sborník z mezinárodního symposia, konaného 22.-26. září 1993 v Bayreuthu, SRN*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1995, s. 45.

²⁰⁵ Podle Spinky zastával Hus predestinační pojetí církve od samého počátku svého působení. SPINKA, M. *John Hus' concept of the Church*. Princeton, 1996, s. 68.

od Boha a tím také její poslední autoritu ve věcech spásy, čímž byla vážně ohrožena podstata církve. Jeho odpůrci nejvíce napadali dílo *O církvi (De ecclesia)*. Jedná se o dílo teologické povahy, které spočívá na určitých filosofických základech. Hus se zde snažil popsat církev a následně řešit další dílčí problémy navazující na tuto problematiku. Jeví se jako velmi pravděpodobné, že učení, za které byl mistr Jan Hus odsouzen, bylo právě učení o církvi a především tento traktát. „Učení o církvi a o predestinaci bylo považováno za tak vážné kacířství, že v rozsudku nad Husem ve výčtu jeho bludných článků mu bylo dáno první místo.“²⁰⁶ Hus ve spisu postupuje deduktivní metodou, když na základě množství biblických citací vyvozuje dané pravdy. Svoji argumentaci také doplňuje autoritou církevních otců, zejména Augustinem. Hus pojímá církev jako Boží lid, kde mají stejné místo jak laici, tak klérus. Církev jako shromáždění všech lidí se dělí napříč společností na církve svatých a církve zavržených, pravý stav bude znám až na konci časů.²⁰⁷ Obraz církve zde definuje jako mystické tělo Kristovo. Věřící jsou přirovnáni k údům a Kristus je hlavou.²⁰⁸ Hus pak odvozuje, že každý věřící je primárně podřízen Kristu, má své specifické poslání ve společnosti a svým konáním přispívá pro dobro celku a růst církve. Jedním z těch, kteří upozornili na toto dílo jako na kacířské, byl Jean Gerson, pařížský kancléř. Z celého díla vybral dvacet článků, které prohlásil za kacířské, přičemž za nejnebezpečnější považoval článek říkající, že kdo žije ve smrtelném hříchu, není pravým papežem, prelátem ani pánem.²⁰⁹

Husova nauka o církvi je pak východiskem k pojetí poslušnosti a zákonu Kristovu. Upozorňuje na vzájemné sepětí mezi *lex Christi* a poslušností. *Lex Christi* je v tomto případě základní morální normou a měřítkem a je v něm obsaženo vše,

---

²⁰⁶ KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý : (resumé knihy, která nebude napsána)*. Praha: Karolinum, 2009, s. 36.

²⁰⁷ Na začátku díla *O církvi* Hus uvádí: „... jedna jest církev ovcí a druhá kozlů, jedna církev svatých a druhá zavržených.“ HUS, Jan. *O církvi*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 23.

²⁰⁸ Hus tyto své názory přejal od Viklefa, ale určitou inspirací mu mohlo být i Písmo, konkrétně Pavlův List Efezským 4,15-16, kde se píše: „Budme pravdiví v lásce, ať ve všem dorůstáme v Krista. On je hlava, z něho roste celé tělo, pevně spojené klouby navzájem se podpírajícími, a buduje se v lásce podle toho, jak je každé části dáno.“

²⁰⁹ KEJŘ, Jiří. *Husův proces*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 137-138.

co máme konat ve shodě s Boží vůlí, abychom došli spásy a zachovávali spravedlnost. Hus nabádá k poslušnosti tomuto zákonu a dle tohoto zákona je třeba poměřovat své skutky. Jako máme poslouchat Boha, tak máme poslouchat své představené, ovšem míra této poslušnosti se musí odvíjet od toho, zda jsou tyto příkazy v souladu se zákonem Kristovým. „Také věřímy papeži, což přikáže hodného s zákonem písma božieho, že jeho máme poslušni býti. Pakli by co koli přikázal proti přikázání zákona a čtenie Kristova, nemámy jeho v tom, ani krále, ani kterého biskupa poslušni býti; neb jich tudy neposlúchajíce, boha poslušni budem.“²¹⁰

S tím úzce souvisí další velmi závažný fakt, který Husovi výrazně přitížil, a tím bylo jeho odvolání ke Kristu jako k Synu Božímu, jako ke skutečné hlavě církve a nejvyššímu soudci. To bylo chápáno jako hrubé nerespektování kanonického práva.²¹¹ Hus se tím odvrací od soudu církevního, odpírá mu poslušnost i respekt a manifestuje své přesvědčení, že koná ve shodě s vůlí Boží. Kejř v tomto odvolání spatřuje „projev nedůvěry k hierarchicko-juristickému systému soudnictví, jeho odmítnutí a nahrazení morálním principem vyššího zákona Božího“.²¹² Závažnost tohoto činu byla ještě podpořena faktem, že Hus své odvolání ohlásil před shromážděním lidu v kazatelně a následně jeho text přibil na bránu Malostranské mostecké věže.

Jako další závažný přečin, větší než odvolání ke Kristu, bylo koncilem vnímáno jeho neuposlechnutí zákazu kázání v době, kdy na něj byla uvalena klatba. „Právnicka Zabarellu více pohoršilo, když Hus tvrdil, že po svém odvolání ke Kristu dále bez papežova rozřešení sloužil mše, ačkoli byl v klatbě.“²¹³ Hus byl přesvědčen, že kázání mu bylo svatě uloženo, že kněze tímto úkolem pověřil Kristus. Pokud by toto pověření neuposlechl, považoval to ze své strany za hrubé zanedbání povinnosti. Hus tím ovšem nemínil, že každá exkomunikace je hodna neuposlechnutí, ale domníval se,

---

²¹⁰ HUS, Jan. O víře. In HUS, Jan; MOLNÁR, Amadeo, ed. *Drobné spisy české*. Praha: Academia, 1985, s. 340-341.

²¹¹ Spinka tento Husův krok hodnotí jako veřejné prohlášení konečného rozkolu s papežstvím a kurií. SPINKA, Matthew. *John Hus: A biography*. Princeton: Princeton University Press, 1968, s. 162.

²¹² KEJŘ, Jirí. *Husův proces*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 98.

²¹³ ŠMAHEL, František. *Jan Hus : život a dílo*. Praha: Argo, 2013, s. 211.

že pokud byla nespravedlivá, neoprávněná, nebo měla potlačit pravdu, či ji vyslovil kacířský papež, neměla by se poslechnout.²¹⁴

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že jediným důvodem k Husovu odsouzení bylo jeho náboženské smýšlení.²¹⁵ Husova morální a etická rovina, kterou vždy považoval za prvořadou, nebyla slučitelná s právní rovinou, o níž se opírali jeho soudci. Je prokázáno, že z procesuální stránky nedošlo ze strany koncilu k žádnému pochybení. Jedinou odchylkou od řádného průběhu soudu byly Husovy veřejné výslechy, ale ty se konaly v jeho prospěch.²¹⁶ Jako nejzávažnější provinění bylo shledáno zpochybnění struktury a spásného významu církve. Více než Husovy dogmatické prohřešky vadily koncilu jeho myšlenky a činy, jež podvracely existenci viditelné církve. Této skutečnosti odpovídají rovněž Fudgeho slova, jimiž označil Husa za „disidenta, který sám sebe umístil mimo oblast poslušnosti středověké autority“²¹⁷. Podle jeho názoru nebylo vystoupení v Kostnici pro Husa začátkem soudního procesu, nýbrž závěrečnou kapitolou právního řízení, které na něj bylo uvaleno již o několik let dříve.²¹⁸

²¹⁴ VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvouměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 1999, roč. 70, č. 2, s. 86-87.

²¹⁵ Eklesiologii jako hlavní důvod Husova odsouzení uvádí ve svém díle například V. Herold. HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 274. Ze starších autorů můžeme uvést V. Kybala, který k tomu dodává, že koncil odsoudil Husovy články o církvi predestinovaných po dogmatické stránce zcela správně. KYBAL, Vlastimil. *M. Jan Hus. Díl II, Učení. Část I: život a učení*. Praha: J. Laichter, 1923, s. 292.

²¹⁶ KEJŘ, Jiří. Husův proces z hlediska práva kanonického. In HOLEČEK, František J., ed., VYBÍRAL, Zdeněk, ed. a DRDA, Miloš, ed. *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia: Papežská lateránská universita Řím, 15.-18. prosince 1999*. Ústí nad Labem: Albis international, 2001, s. 308.

²¹⁷ „...a dissenter who placed himself outside the realm of obedience to medieval authority.“ Op. cit. FUDGE, Thomas A. *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. London: I.B. Tauris, 2010, s. 117.

²¹⁸ FUDGE, Thomas A. *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. London: I.B. Tauris, 2010, s. 117. Vooght zasazuje počátky sporu do začátku srpna 1410, kdy kardinál Colonna nařídil arcibiskupovi Zbyňkovi jednat. Více VOOGHT, Paul de. Kacířství Jana Husa. In *Theologická revue: náboženský dvouměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze*. Praha: Mundus Orans agentura, 1999, roč. 70, č. 2, s. 99.

3. Husův odkaz v tradici českého národa

Machovec se v tomto oddíle své knihy snaží ukázat, že celé husitské hnutí, i ve své nejradiálnější podobě, vycházelo z Husova učení, i když často dovedeného až do krajnosti. Zdůrazňuje však, že nebylo jeho přímou příčinou vzniku. Hlavní příčinu spatřuje v zákonitostech dějinného vývoje a domnívá se, že feudální krize v této době dospěla do své vrcholné fáze. Zároveň poukazuje na její vzájemné sepětí s Husovou osobou. „[...] tak jako Hus by nikdy nevyrostl v tak velikou osobnost, kdyby v Čechách v jeho době neuzrávalo revoluční hnutí, tak také husitská revoluce je nepředstavitelná bez činnosti Husovy, bez masového rozšíření jeho revolučních myšlenek.“²¹⁹

Hlavním Machovcovým záměrem je snaha o vysvětlení historicko-materialistických zákonitostí husitské tradice. V Žižkovi tudíž Machovec spatřuje náležitého pokračovatele Husova odkazu a vyzdvihuje revoluční potenciál obou osobností, který podle něj zůstával v myslích prostých lidí i tehdy, kdy již byly jednotlivé Husovy myšlenky zapomenuty. Dále Machovec konstatuje, že poměr jednotlivých vrstev obyvatel k oběma osobnostem byl mnohdy rozporuplný, často docházelo ke snahám o jejich rozdělení, aby tím byla snížena revolučnost jejich odkazu. Zde sehrála podle Machovce významnou úlohu lidová husitská tradice, založená na spojení Husova učení a Žižkova boje za jeho odkaz.²²⁰

Kališnická církev sice uctívala Husovu památku, ale chyběl jim revoluční smysl jeho díla. Jejich postoj hodnotí Machovec jen jako „povrchní a formální“²²¹. Naopak vyzdvihuje úlohu Jednoty bratrské jako důstojného pokračovatele Husova odkazu. Přestože se jednalo pouze o formu pasivního odporu, která pramenila z charakteru doby, nelze jim upřít snahu o uchování ideového odkazu husitství.

Zachování věrnosti Husovu odkazu v pobělohorské době přisuzuje Machovec prostému lidu, dokládá to skutečností, že jejich životní podmínky se výrazně zhoršily,

²¹⁹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 249.

²²⁰ Tamtéž, s. 260.

²²¹ Tamtéž, s. 259.

a to mělo za následek, že „teror bělohorských vítězů vlastně jen posílil a oživil revoluční smysl husitské tradice“²²². Odpor vůči husitství se projevoval především v řadách jezuitů. Mezi jezuitu se Machovec krátce pozastavuje nad dílem Bohuslava Balbína. Přestože se stavěl k husitství negativně, Machovec mu přičítá i určité pozitivní rysy. Zcela odmítá úvahy předmarxistických historiků, že by byl Balbín tajným obdivovatelem husitství. Pro Machovce je typickým představitelem své doby, jejíž ideologický ani myšlenkový rámec nepřekročil. Za tím, proč Balbín ve svých dílech pojednával o husitství pravdivě, stojí jezuitská potřeba znát objektivní pravdu.

Osmnácté století je pro Machovce obdobím, kdy se začíná postupně hroutit dosavadní feudální systém, a to nejen v Čechách, ale i v celé Evropě. V souvislosti s tím Machovec upozorňuje na to, že muselo uplynout téměř čtyři sta let od husitské revoluce, než společnost dospěla do fáze, kdy byla schopná nastolit změnu společenského řádu, ale neopomíná zdůraznit její úlohu, kterou sehrávala po celou tuto dobu v pozadí protifeudální bojů. Nastupujícímu kapitalismu přisuzuje Machovec podobný postoj k Husovi a husitství, jako nalézal u feudální společnosti. Důležitým momentem se stává nástup osvícenství, který je v Čechách provázen mimo jiné také „Husovým zmrtvýchvstání“²²³. Husitská tradice se tak velice pozvolna mění v masovou ideologii, která má svůj základ v národním obrození. Osobnost mistra Jana Husa se začíná dostávat do středu zájmů mnoha osvícenských myslitelů. Machovec v souvislosti s tím zmiňuje dílo Mikuláše Adauka Voigta či Františka Martina Pelcla²²⁴, u nichž ještě převládá negativní postoj, ale za důležité považuje Machovec už to, že se Husem vůbec zabývají. „A tak ať už chválili či varovali před Husem – to bylo lhostejné; studenti a čtenáři si vždy vybrali podle toho, ke které straně se sami přikláněli, buď sympatie či odpor k Husovi, ale v každém případě viděli Husa jako předbojovníka osvícenského hnutí.“²²⁵ V oživení husitské tradice sehrály podle Machovce významnou roli rovněž josefínské reformy, díky nimž se mohl prostý lid volně pohybovat, přestal být vázán

---

²²² MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 265.

²²³ Tamtéž, s. 275.

²²⁴ Tamtéž, s. 278-279.

²²⁵ Tamtéž, s. 280.

k půdě a mohl začít nerušeně šířit své sympatie k Husovi i mezi měšťské obyvatelstvo. Prvním z obrozeneckých myslitelů, který pohlížel na Husa se sympatiemi, byl Josef Dobrovský. Ten sice ještě neodhalil sociální aspekt Husových sporů, ale podle Machovce alespoň „viděl v husitství světlé síly rozumu, svobody svědomí, veliké vzepětí svobodné lidské osobnosti“²²⁶.

Tím, kdo vskutku obnovil a prohloubil dosavadní znalosti o husitském hnutí, je pro Machovce František Palacký, který podle něj dospěl „až těsně před práh historického materialismu“²²⁷. Palacký podle něj dokázal poukázat na revoluční stránku husitství, i když ne ještě zcela přesně. Přesto, že Palacký usiloval o nalezení hlubšího smyslu dějin, nebyl ještě schopen podle Machovce zcela správně rozpoznat, v čem spočívá dějinná hybná síla, mylně za ni považoval ideje a ideály, v důsledku toho podcenil význam lidových mas.²²⁸ I tak řadí jeho názory k přelomovým, neboť jako první odhalil třídní a sociální kořeny husitské revoluce, přestože tak činil nevědomky. Pro Palackého bylo husitství především konfliktem mezi svobodou a slepou autoritou. Machovec jej vnímá zejména jako vědce usilujícího o pravdivé poznání, a to se také odráží v jeho bádání o husitství, zvláště neopomíjí zdůraznit Palackého zásluhy o „obnovení znalostí revolučního a demokratického smyslu husitské tradice“²²⁹.

Významným myslitelem, který se rovněž zabýval problematikou husitství, byl Tomáš Garrigue Masaryk. Machovec poukazuje na to, že Masaryk svým dílem dodal husitství zcela nový aktuální obsah, ale autor k němu zaujímá kritické stanovisko. Jistého uznání se Masarykovi dostává za jeho kritiku měšťácké společnosti. Avšak tím, že zdůrazňoval především reformní náboženskou stránku husitství²³⁰ a snažil se ji aplikovat na tehdejší společnost a s její pomocí řešit problémy společnosti, odsunul revoluční stránku husitství do pozadí, čímž se podle Machovce vzdálil historické

---

²²⁶ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 284.

²²⁷ Tamtéž, s. 305.

²²⁸ MACHOVEC, Milan. *František Palacký a česká filosofie*. Praha: ČSAV, 1961, s. 111.

²²⁹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 310.

²³⁰ „Husovo životní dílo byl boj za reformu náboženství; Hus byl náboženským reformátorem. Toť obsah jeho života a smrti, [...]“ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus : naše obrození a naše reformace*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1991, s. 89.

skutečnosti. Poměrně ostře mu vytýká, že Hus v jeho podání neusiloval o revoluční změny kritizované společnosti, ale pouze o nápravu poměrů, čímž „nikdy nepřekročil meze měšťáckého pokrokářství, reformismu, buržoazního demokratismu“²³¹.

Za zmínku stojí rovněž Machovcův postoj vůči Kybalově a Pekařově dílu. Machovec neopomíná podotknout, že bez znalosti historického materialismu není možné správně pochopit smysl Husova učení, a to je problémem rovněž Kybalovy práce. Podle Machovce je pouhým souhrnem jednotlivých faktů postrádajícím „vnitřní souvislosti a vzájemnou podmíněnost“²³². Vytýká Kybalovi, že vychází výhradně z katolické dogmatiky, Machovec v tom spatřuje společné rysy s Masarykovým pojetím, což Kybalovi vytýká: „Kybal vyšel z masarykovské klamné představy *Husa jako theologa, reformátora*“²³³, a dodává, že jeho hlavní snahou je pouze obhájit Husovu pravověrnost na místo toho, aby se snažil hodnotit Husovy názory také podle jiných měřítek a docílit tím identických vnitřních zákonitostí, jaké jsou obsaženy v Husově učení. Zmíněná návaznost na masarykovské pojetí je důvodem, proč Machovec tuto práci hodnotí jako „dílo pochybné, ba přímo škodlivé a matoucí“²³⁴.

Pekařovo dílo z této Machovcovy kritiky vychází jako „hanebný pokus o likvidaci husitské tradice“²³⁵. Machovec se domnívá, že Pekař svým dílem usiluje o popření Husovy velikosti a přichází s domněnkou, že Husovo upálení bylo výsledkem nedorozumění, což je pro Machovce nehorázné. Hus se podle Pekaře nikdy neodchýlil od katolického učení, k čemuž Machovec dodává: „Tím je vlastně Hus pro Pekaře vyřízen, protože jestliže Hus zemřel omylem, pak je omylem celá husitská revoluce a staletá tradice.“²³⁶ Machovec se velmi důrazně vyhraňuje také proti Pekařovým názorům na Jana Žižku, kterého se snaží vylíčit jako „potulného lapku, zuřivého fanatika, krvežíznivce a záškodníka“²³⁷. Později ve své knize *Bude katolická církev*

---

²³¹ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 332.

²³² Tamtéž, s. 334.

²³³ Tamtéž, s. 336.

²³⁴ Tamtéž, s. 334.

²³⁵ Tamtéž, s. 343.

²³⁶ Tamtéž, s. 345.

²³⁷ Tamtéž, s. 345-346.

rehabilitovat Jana Husa? Machovec nalézá v obou dílech, Kybalově i Pekařově, určité společné prvky.²³⁸

Posledním husitským badatelem, kterého ve své práci Machovec zmiňuje a zároveň považuje za nejvýznamnějšího, je Zdeněk Nejedlý. Teprve jeho pojetí jako první kladlo důraz na lidovou povahu jádra husitského učení a stalo se základem pro marxistické pojetí husitství. Nejedlý odkrývá hluboké sociální pozadí husitské revoluce, v centru jeho pozornosti stojí především majetkové rozdíly mezi jednotlivými společenskými třídami.²³⁹ Husovo učení tak získává podobu boje proti těmto majetkovým nerovnostem a privilegovanému postavení určitých majetných skupin obyvatelstva. „Nejedlý ukázal první *husitství jako revoluci a Husa jako revolucionáře* se všemi důsledky.“²⁴⁰ V tomto směru mu Machovec přiřkl prvenství a sám navázal na jeho koncepci.

3.1 Kritické zhodnocení

Pro marxistické dějepisce byla typická představa trvalé husitské revoluční tradice přetrvávající v lidových vrstvách až do novověku. Machovec ve své knize dodržuje tuto linii a snaží se v poslední části svého spisu vylíčit způsob, jakým si husitskou tradici předávaly jednotlivé generace, a všímá si, kdo se nejvíce zasloužil o její udržení. Současní historici se naopak domnívají, že povědomí o husitství nebylo zdaleka tak rozšířené, jak se v minulosti tradovalo. Svoji úlohu v tom sehrávalo nejen šíření německé reformace během 16. století, ale především násilná rekatolizace

---

²³⁸ MACHOVEC, Milan. *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 87.

²³⁹ „Zejména vyšší preláti, oslněni tím bohatstvím, rozvili luxus, který přímo pobořoval, a po jejich příkladu i nižší klerikové hýřili, chtějí se též vyrovnat vyšším. A tak i tyto souběžné zjevy každého nemírného zbohatnutí určité třídy neb vrstvy se dostavily. I nepopsatelná bída na druhé straně. [...] Co vybrala církev od vyšších, vynahrazovali si tito na nižších a ti opět na nižších, takže nakonec lid musil to zaplatit všecko...“ [...] Čím větší bylo bohatství církve, tím více bylo těch, kteří byli vykořisťováni, zotročeni.“ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Hus a naše doba*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 12-13.

²⁴⁰ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 357.

po porážce stavovského povstání. Husitství se z národní paměti postupně vytrácelo, a dokonce i mezi tajnými nekatolíky byl silnější odkaz na Jednotu bratrskou.²⁴¹ To je také důvodem, proč Machovcova interpretace Husova a Žižkova odkazu plně odpovídá ideovým potřebám marxismu a podporuje výklad husitství jako třídního boje, předjímajícího sociální revoluce 19. a 20. století i vznik komunistického hnutí. Hus a Žižka se tak stali nositeli revolučních tradic, náboženská a věroučná stránka husitství ztratila své opodstatnění a jako skutečný důvod vzniku husitismu jsou zdůrazněny sociálně-ekonomické vztahy, spočívající zejména ve vykořisťování vesnického i městského obyvatelstva.

Později v době osvícenství se začíná poprvé objevovat vědecký zájem o husitství, který postupně nabývá na intenzitě během národního obrození. Velkým příspěvkem k tomu byly Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Machovec správně upozorňuje na jeho dílo, které obnovilo a prohloubilo dosavadní znalosti o husitském hnutí. Můžeme s ním také souhlasit, že Palacký vědomě nevěnoval pozornost teologické stránce husitství, avšak pravým důvodem k tomu byla spíše „nechuť osvícensko-liberálního prostředí k středověké scholastice, k autoritářství katolické církve i k náboženskému fanatismu [...]“²⁴², než skutečnost, že Palacký dospěl „až těsně před práh historického materialismu“, jak míní autor. Machovec si správně všimá Palackého koncepce jako konfliktu dvou světů, svobody a autority, nebo také konfliktu mezi náboženským citem a lidským rozumem, ale nesprávně se snaží nalézt sociální a ekonomický základ tohoto střetu, čímž Palackému podsouvá snahu chápat husitství jako „boj o osvobození lidu z područí reakčních mocností“²⁴³. Palacký ve svých dějinách píše: „[...] člověk má přirozené právo dáti se vésti rozumem a svědomím svým i ve věcech náboženství a víry. Bylo mu tedy probořiti středověké ouzké ohrady jistoty a přesvědčení, jakkoli spasitelné byly aneb býti se zdály; pomáhalť

²⁴¹ RAK, Jiří. *Bývali Čechové...: české historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994, s. 51.

²⁴² ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství: (události, osobnosti, texty, tradice): výbor z úvah a studií*. Praha: NLN, s. 13-14.

²⁴³ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 307.

otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku a osobiti jemu s větší svobodou také vyšší důstojenství.²⁴⁴

Objektivněji pohlíží Machovec na Palackého interpretaci husitství v díle *František Palacký a česká filosofie*. Přestože se i zde setkáváme s tendencí hodnotit správnost některých myšlenek podle toho, zda odpovídají marxistickému pojetí husitství a dějin obecně, můžeme už zaznamenat i Machovcovy názory nespoutané oficiální ideologií. Dokonce Palackému podsouvá „masarykovskou“ myšlenku, že husitství je „neukončený národní úkol pro celek humanity“²⁴⁵.

Palacký prezentoval ve svém díle husitství jako demokratické národní hnutí, které některými svými požadavky narušovalo středověké struktury, čímž husity představil jako nositele nesporných civilizačních hodnot připravujících nástup novověku.²⁴⁶ Ve Fudgeho interpretaci považoval Palacký Husovy následovníky za první protestanty a Husa za zakladatele protestantských hnutí.²⁴⁷ Jisté je, že Palacký svojí prací podnítil zvýšený zájem tehdejšího obrozeného národa o husitství, který se ztotožnil s jeho ideály. Nepřímo tak určil směr vědeckého bádání, které se ujalo na mnoho let, a v pozměněné podobě na něj navázali rovněž marxisté, kteří kladli důraz především na socioekonomické aspekty, což potvrzuje také Machovcův spis o Husovi.

Jak již bylo naznačeno v předchozí části kapitoly, v pasáži věnované Masarykovu pojetí husitství zaujímá Machovec přísně kritické stanovisko. Později se k tomuto problému vrací ve své monografii o Masarykovi, kde již můžeme zaznamenat citelný obrat v nazírání na Masarykovo pojetí a zcela rozdílný postoj, v němž se z „měšťáckého politika“²⁴⁸ stává „sókratovským maieutikem“²⁴⁹. Nyní si Machovec plně uvědomuje Masarykův odlišný přístup k pojetí dějin, v němž si především klade otázku po smyslu

---

²⁴⁴ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl třetí*. [Praha]: František Strnad, 1940, s. 237.

²⁴⁵ MACHOVEC, Milan. *František Palacký a česká filosofie*. Praha: ČSAV, 1961, s. 116.

²⁴⁶ ČORNEJ, Petr. *Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti*. [online]. [citováno 30. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/dload.jsp?prezMat=47179>.

²⁴⁷ FUDGE, Thomas A. *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. London: I.B. Tauris, 2010, s. 215.

²⁴⁸ MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. Praha: Československá akademie věd, 1953, s. 329.

²⁴⁹ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: studie s ukázkami z Masarykových spisů*. Praha: Melantrich, 1968, s. 111.

českých dějin. Správně rozvíjí jeho myšlenku o husitství jako o neukončeném procesu²⁵⁰ a zdůrazňuje, že Masaryk usiloval především o vyjádření „dějinného smyslu u současných živých lidí“²⁵¹. Uvádí, že pro Masaryka bylo stěžejním, zda se dějinné události nějakým způsobem odrážejí ve vědomí nynějších lidí, či zda jsou již jen něčím „mrtvým“, což bylo podle Machovce také důvodem, proč Masaryk nekladal hlavní důraz na jednotlivá historická fakta. Dříve kritizované pojetí Husa jako reformátora nyní odůvodňuje tak, že pro Masaryka byl důležitý především smysl Husova odkazu spočívající ve vnitřní motivaci lidí k obdobné reformní aktivitě u sebe sama i svého okolí. „Masarykovou věcí není *obsah* tehdejší Husovy reformace [...], ale sám existenciální *postoj* reformace.“²⁵² Z dnešního pohledu můžeme říci, že husitství pro Masaryka představovalo splnutí humanity s náboženstvím, přičemž humanitu spojuje především s demokratickými hledisky a náboženství vnímá jako mravní základ potřebný pro individuální i společenský život. Masaryk v husitství spatřoval hluboké duchovní hodnoty a myšlenkový základ pokroku, proto podle něj tvořilo jádro českého národního obrození, které podle jeho koncepce navazovalo na reformaci.²⁵³ Sám Masaryk o tom uvádí: „Obrození neznamena pouze uvědomění jazykové, obrození znamená uvědomění v tom nejpřesnějším smyslu, uvědomění filosofické, mravní, náboženské.“²⁵⁴

Machovec v Masarykovi nalézal určité prvky existencialismu, ne sice v pravém slova smyslu, ale zůstává pro něj jen „jakýmsi preexistencialistou“²⁵⁵, přesto mu vkládá do úst dvě zásadní existenciální otázky. Zaprvé: „je-li možné, že Hus a husité se vrhli

---

²⁵⁰ Podle M. Neudorflové počal tento proces mravního a politického zrání během husitství, poté na něm budoval své politické myšlení František Palacký a o něco později jej Masaryk považoval ještě za stále trvající, hodný další kritické pozornosti. NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *T.G. Masaryk - politický myslitel*. Praha: ARSCI, 2011, s. 39.

²⁵¹ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: studie s ukázkami z Masarykových spisů*. Praha: Melantrich, 1968, s. 117.

²⁵² MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: studie s ukázkami z Masarykových spisů*. Praha: Melantrich, 1968, s. 119.

²⁵³ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *T.G. Masaryk - politický myslitel*. Praha: ARSCI, 2011, s. 37.

²⁵⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. Praha: J. Kanzelsberger, 1990, s. 115.

²⁵⁵ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: studie s ukázkami z Masarykových spisů*. Praha: Melantrich, 1968, s. 83.

do tak usilovného reformačního díla, vznikla-li tím národní velikost, vzmach, síla a morálka, mohu *já* být lidskou existencí v „Husově národě“, aniž sám něco reformuji?“ A zadruhé: „bylo-li možné – a tedy je-li možné –, že člověk jako Hus dokázal pro „pravdu“, pro čistotu svého svědomí přinést i nejtěžší oběť, co je s mým svědomím, s mým zápasem za pravdu a poctivost?“²⁵⁶. Můžeme tedy sledovat Machovcův pozvolný odklon od revolučního obsahu dějin k humanitnímu.

Ostré kritiky se ze strany M. Machovce dostalo rovněž Kybalově práci. S tímto postojem ovšem nelze souhlasit. Osobnost mistra Jana Husa zaujímá v díle Vlastimila Kybala zásadní postavení podepřené dlouholetým bádáním. Za významný lze považovat jeho podrobný rozbor Husova učení, v němž jej zajímají nejen prameny tohoto učení, ale také vztah mezi Husovým vědomím a konkrétními činy. Pro jeho dílo je příznačné, že postupuje od pramenů víry k Husovu učení o církvi, o Bohu, o Kristu, svátostech až po eschatologii a snaží se dokázat, v čem se Hus shodoval s tehdejší dogmatikou a v čem se s církevní naukou rozcházel.²⁵⁷ Rozvíjí myšlenku vysokého mravního idealismu, která je charakteristická pro Husovu mysl i zbožnost. Kybal věnoval také velkou pozornost Husovým předchůdcům, jež považoval za významný zdroj učení české reformace.²⁵⁸ Husitské hnutí je pro Kybala důsledkem mravního zápasu a usilovných snah o reformu církve. Tato stanoviska byla pro Machovce z jeho marxistické pozice nepřijatelná, přesto v jeho odmítavém postoji můžeme během let zaznamenat určitý posun, v jehož důsledku začne považovat své dřívější názory o Kybalově díle za velmi zjednodušující.²⁵⁹

Dalším z autorů, který ve svém díle vyzdvihl především náboženskou stránku husitského odkazu, byl Josef Pekař. To je důvodem, proč se Machovec staví i k jeho

---

²⁵⁶ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: studie s ukázkami z Masarykových spisů*. Praha: Melantrich, 1968, s. 124.

²⁵⁷ V jedné ze svých statí z 2. poloviny 80. let Machovec nazval Kybalovo dílo diletantským. Tuto svoji domněnku podpořil tvrzením, že si vzal Kybal za základ „novověký katechismus a pak zkoumal, co k jeho jednotlivým bodům lze nalézt u Husa“. MACHOVEC, Milan. Ke sporu mezi Masarykovou a Pekařovou filosofií českých dějin. In *Pekařovské studie: Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře*. Praha: Academia, 1995, s. 180.

²⁵⁸ HRDLIČKA, Jaroslav. *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*. Brno: L. Marek, 1999, s. 68.

²⁵⁹ MACHOVEC, Milan. *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 93.

pojetí přísně kriticky. Jestliže však Machovec považuje v padesátých letech Pekařovo dílo za „hanebný pokus o likvidaci husitské tradice“, o třicet let později začíná svůj příspěvek ve sborníku vydaném k padesátému výročí Pekařovy smrti takto: „Ačkoli jsem jej rád a hodně čítával, obvykle s výhradami, ale vždy s obdivem [...]“²⁶⁰. Husovo učení bylo pro Pekaře jednoznačně projevem středověkého myšlení a cítění. Pekař užívá pro období husitismu termínu „gotický středověk“²⁶¹, který považuje za příznačný. Husův význam spatřoval více na poli mravním než rozumovém. To pro něj bylo také důvodem ke kritice názorů svých kolegů, kteří Husa vnímali jako myslitele, u něhož se již projevuje zárodek novověkého myšlení.²⁶² Husitství tedy pro něj není překonáním středověku, ale pouze jeho vyvrcholením. Pekař oceňoval především reformní hnutí před vypuknutím husitské revoluce, již pojímal jako jev negativní, který měl nepříznivý dopad nejen na hospodářský stav země, ale i na zhoršení sociálního postavení poddaných. Je tedy zřejmé, že mnohé jeho názory byly vůči marxistickému výkladu rozporné, a proto považovány za mylné.

Naopak značné chvály se dostalo dílu Zdeňka Nejedlého, což není překvapující, neboť Machovec z jeho spisů vycházel a mnohé jeho myšlenky dále rozvíjel. Nejedlý byl jedním z žáků Gollovy školy, stejně jako Vlastimil Kybal či Josef Pekař. Na rozdíl od nich prošel osobitým myšlenkovým vývojem, který směřoval od romantismu obrození, Gollova historického pozitivismu a Masarykova realismu přes jejich kritiku a levicový demokratismus až k marxistickému historickému materialismu a neochvějně víře v komunismus.²⁶³ Nejedlý považuje husitství za východisko „nejen našich dějin, ale i našeho charakteru a našich národních tradic“²⁶⁴. Ve svém výkladu husitského hnutí podsouvá veškerým náboženským prvkům zřetelné sociální východisko. „Hlásalo

---

²⁶⁰ MACHOVEC, Milan. Ke sporu mezi Masarykovou a Pekařovou filosofií českých dějin. In *Pekařovské studie: Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře*. Praha: Academia, 1995, s. 179.

²⁶¹ PEKAŘ, Josef. Smysl českých dějin. In HAVELKA, Miloš, ed. *Spor o smysl českých dějin, 1895-1938*. Praha: Torst, 1995-2006, s. 517.

²⁶² Zde narážím především na spor mezi Josefem Pekařem a Janem Slavíkem, který se mimo jiné týkal i této problematiky.

²⁶³ KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Díl 2*. Praha: SPN, 1978, s. 551-552.

²⁶⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 45.

se křesťanství, ale pod tím heslem se rozuměla určitá hospodářská, sociální i politická organizace světa.²⁶⁵ To mu umožnilo upozadit náboženský obsah Husova učení a vyzdvihnout je jako sociální program a tím mistra Jana Husa interpretovat jako revolucionáře.²⁶⁶ V díle *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa* shledává Husa dokonce politikem, blízkým komunistické straně: „Dnes by Hus byl hlavou politické strany a jeho tribunou by nebyla kazatelna, ale pražská Lucerna anebo Václavské náměstí. A jeho strana byla by velmi blízko – o tom můžeme být přesvědčeni – nám komunistům.“²⁶⁷ Dnes můžeme Nejedlého považovat za jednoho z tvůrců koncepce, která vnímá husitství jako revolučního hnutí a Jana Husa jako sociálního reformátora.

Na závěr se Milan Machovec zamýšlí nad úlohou Komunistické strany Československa a jejím bojem o „správné“ pochopení Husova odkazu. Jedná se o nejslabší část celé knihy, která je plně poplatná tehdejšímu režimu a sleduje jediný cíl, propagaci komunistické státní ideologie a autorovu satisfakci vysoce postaveným funkcionářům první poloviny padesátých let minulého století.

---

²⁶⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Hus a naše doba*. Praha: Svoboda, 1946, s. 8-9.

²⁶⁶ „Hus není ani pošmourný kacíř prvního křesťanství, ani tichý sektář středověký, ani učený jen reformátor katedrový. Hus je první již novověký revolucionář.“ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Hus a naše doba*. Praha: Svoboda, 1946, s. 21.

²⁶⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 47.

Závěr

Předložená diplomová práce je reflexí Machovcovy interpretace mistra Jana Husa a husitství. Milan Machovec zde stojí ještě pevně na straně oficiální marxistickoleninské ideologie. Přestože se později svým uvažováním tomuto postoji značně vzdálil, rámec Marxova učení nikdy neopustil, naopak jej obohatil o vlastní osobitý přístup, pro nějž byl charakteristický humanismus, otevřený přístup vůči náboženským otázkám a všudypřítomný dialog jako způsob hledání pravdy a prostředek k osobnímu růstu každého z nás. V jeho vztahu k marxismu můžeme nalézt snahu vnímat jednotlivce ve své celistvosti a složitosti, pohlížet na něj jako na hlavního iniciátora dějin a jako na aktivního účastníka fungování celé společnosti. Machovec nezdůrazňuje materiální a ekonomický rámec dané doby, odmítá nadosobní dějinné zákonitosti, svůj zájem naopak soustřeďuje na životní a mravní postoj jednotlivců, způsob, jakým se tento postoj odráží v tehdejší společnosti. Všimá si běžných životních situací, v nichž se tito lidé ocitali. Můžeme v tom sledovat počátky formování Machovcova humanistického zaměření, které se naplno rozvinulo až v jeho pozdější tvorbě.

Již Hus je mu vzorem úsilí o pravdu a schopnost na ní nepohnutě lpět a jít kvůli ní i do veřejných zápasů. Při psaní prací o velkých osobnostech dějin si klade především otázku, co jejich život, jejich úsilí a zápasy mohou znamenat pro dnešního člověka. Tato jeho potřeba se projevuje i v práci o Husovi, i když je ještě silně zahalena dobovou marxistickou rétorikou, a proto ji můžeme považovat spíše za epigonské uchopení problému, v němž se vlastní originalita projevuje pouze v malém rozsahu. Machovec se ve svých dílech staví do role prostředníka mezi minulostí a přítomností, mezi různými myšlenkovými směry. Vychází z přesvědčení, že v minulosti je třeba hledat genezi a analogie našich vlastních situací, je třeba vcházet v hluboký kontakt s významnými a činnými lidmi minulosti a vést s nimi vnitřní dialog.

Vztah Milana Machovce k náboženství prošel složitým vývojem, jeho život byl naplněn složitou cestou hledání i odmítání Boha. Počáteční silný náboženský zážitek

byl později vystřídán ateismem a ten zase snahou o nalezení pozitivních stránek křesťanství a obdivem k Ježíši. Přesto pro něj křesťanství vždy představovalo důležitý objekt zájmu. Na straně jedné rozumově odmítal jeho věroučný obsah, vytýkal církvi její lpění na strnulém dogmatickém systému, víru v zázraky a posmrtný život považoval za hluboce pomýlené. Na straně druhé oceňoval citovou a mravní složku náboženské víry. Křesťanství mu bylo především bohatým zdrojem morálky a humanismu. Zdůrazňoval křesťanské myšlenky a jejich význam, pokud jsou správně interpretovány v dnešních dobových souvislostech, pro moderního člověka.

Ve svých pozdějších dílech Milan Machovec nejvíce zdůrazňoval z Husova odkazu jeho potřebu pravdu neustále hledat a poté jí zůstat za všech okolností věrný. Právě přesvědčení stát si za svým názorem a být mu věrný může být i pro dnešní dobu v mnoha směrech motivující a inspirující. Pravda se dnes často stává čímsi relativním a hodnoty jako morálka, pravda, dané slovo se stávají pragmatickou záležitostí. Rovněž Husův důraz na církev jako společenství božího lidu, na osobní odpovědnost křesťana a na svobodu jeho svědomí je to, k čemu se může dnešní člověk vrátit.

Současná katolická církev by měla směřovat především k větší otevřenosti. Jedním z mnoha příkladů takového pozitivního vývoje mohou být ekumenické snahy. Již Milan Machovec v nich viděl jednu z možností vedoucí k potlačení mnohaletého nánosu katolické tradice s jejími dogmaty a předpisy a směřující k rozvíjení skutečně cenného společného obsahu, odkazu Ježíše Krista. Za významný krok ze strany katolické církve lze považovat ustanovení komise, která se od počátku devadesátých let zabývala studiem problematiky spojené s osobností, životem a dílem mistra Jana Husa. Nové pohledy a interpretace Husovy osobnosti, působení a díla pak byly předmětem odborných rozprav během sympozií, která se konala v září 1993 v Bayreuthu a v prosinci 1999 na Papežské lateránské univerzitě v Římě. Byla tím otevřena nejen nová kapitola v pohledu na mistra Jana Husa, ale také ve vztazích mezi jednotlivými církevními denominacemi. Tyto snahy pokračují v současné době zřízením Ekumenické komise pro Husovo jubileum 2015. Husův odkaz a jeho význam by se stejně jako v případě ostatních našich duchovních tradic neměl omezovat pouze na historická bádání, ale měl by se zaměřit na hledání inspirací a východisek pro přítomnost

i budoucnost. Objevování aktuálních přesahů našich duchovních i národních tradic může bezpochyby přispět k potřebnému posilování naší národní identity, zakotvené v rámci evropských duchovních i civilizačních hodnot, a být příkladem utváření žádoucích svorníků, které náš národ i společnost upevňují.

Katolická církev zůstává i dnes hierarchickou institucí, oproti tomu církve vzešlé z reformace jsou více volným uskupením věřících. Každá křesťanská církev má svou osobitou duchovní podobu, která umožňuje lidem různého smýšlení a ladění nalézt své křesťanské ukotvení. Z tohoto pohledu je možné považovat pluralitu církví za nanejvýš plodnou. Avšak tím, co je dnes primárně důležité, je vzájemný dialog, a to nejen mezi těmito církvemi, ale především mezi jednotlivými světovými náboženstvími. Dialog založený na toleranci, respektu k odlišnosti a schopnosti umět se z této odlišnosti vzájemně obohatit.

Seznam literatury

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad: přel. Ekumenická komise pro Starý a Nový zákon. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979.

BARTOŠ, František Michálek. *Milan Machovec: Husovo učení a význam v tradici českého národa.* Křesťanská revue, 1954, roč. 21, č. 6.

BOCHEŇSKI, Józef Maria. *Marxismus-leninismus: věda nebo víra.* 1. vyd. Olomouc: Velehrad, 1994. ISBN 80-901614-5-6.

ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378: Lucemburkové na českém trůně I.* 1. vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-97-4.

ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně II.* 2. vyd. Praha: Libri, 2008. ISBN 80-85983-97-4.

ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství: (události, osobnosti, texty, tradice): výběr z úvah a studií.* 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-084-5.

DOKOUPIL, Lumír. *Česká a slovenská historiografie od vystoupení školy Gollovy do vítězství marxistické metodologie: (materiály).* 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1979.

DRATVOVÁ, Albína. *Jednota filosofická v letech 1881-1965.* Filosofický časopis, 1966, roč. 14, č. 2.

DVOŘÁK, Petr, ed. et al. *60 let Filosofického časopisu.* 1. vyd. Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-387-2.

ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice.* 1. vyd. Praha: Argo, 1998. ISBN 80-7203-098-1.

FROMM, Erich. *Obraz člověka u Marxe.* 1. vyd. Brno: L. Marek, 2004. ISBN 80-86263-53-3.

FUDGE, Thomas A. *Jan Hus: religious reform and social revolution in Bohemia.* London : I.B. Tauris, 2010. ISBN 978-1-84885-142-9.

GABRIEL, Jiří (ed.). *Česká filozofie ve 20. století. 1, Směry, osobnosti, problémy.* 1. vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1222-6.

- GABRIEL, Jiří (ed.). *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1840-2.
- GABRIEL, Jiří, ed. a kol. *Filosof českých duchovních dějin: k sedmdesátinám profesora Karla Máchy*. 1. vyd. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001. ISBN 80-7051-129-X.
- GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, 2. díl*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953-1957.
- HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945-1989*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-751-8.
- HAVELKA, Miloš, ed. *Spor o smysl českých dějin*. 1. vyd. Praha: Torst, 1995-2006. ISBN 80-85639-41-6.
- HEJDÁNEK, Ladislav. *Dvojitý filosofický odchod: Milan Machovec a Karel Kosík*. Reflexe: Filosofický časopis, 2003, č. 24.
- HEROLD, Vilém, ed., MÜLLER, Ivan, ed. a HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Dějiny politického myšlení. II/2, Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-7298-468-8.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Svět české středověké církve*. 1. vyd. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0186-7.
- HOLEČEK, František J., ed.; VYBÍRAL, Zdeněk, ed.; DRDA, Miloš, ed. *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia: Papežská lateránská universita Řím, 15.-18. prosince 1999*. Ústí nad Labem: Albis international, 2001. ISBN 80-86067-60-2.
- HRDLÍČKA, Jaroslav. *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 1999. ISBN 80-86263-03-7.
- HUS, Jan. *O církvi*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
- HUS, Jan. *Sto listů M. Jana Husi*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1949.
- HUS, Jan; DAŇHELKA, Jiří, ed. *Česká nedělní postila = Postilla de tempore Bohemica: vyloženie svatých čtení nedělních*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0358-4.
- HUS, Jan; MOLNÁR, Amadeo, ed. *Drobné spisy české*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985.

CHADIMA, Martin. *Mistr Jan Hus: člověk, teolog, mučedník*. Praha: Česká biblická společnost, 2014. ISBN 978-80-87287-83-5.

IOVČUK, Michail Trifonovič, ed.; OJZERMAN, Teodor Il'jič, ed.; ŠČIPANOV, Ivan Jakovlevič, ed. *Stručné dějiny filosofie*. 1. vyd. Praha: NPL, 1963.

JINDROVÁ, Kamila, ed., TACHECÍ, Pavel, ed. a ŽDÁRSKÝ, Pavel, ed. *Mistr dialogu Milan Machovec: sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*. 2. vyd. Praha: Akropolis, 2006. ISBN 80-86903-19-2.

JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7394-114-7.

KALIVODA, Robert. *Husitská ideologie*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1961.

KAŇÁK, Miloslav. *John Viklef: život a dílo anglického Husova předchůdce*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973.

KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1975.

KANTŮRKOVÁ, Eva, ed. *Pekařovské studie: Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0546-3.

KAUTSKY, Karl. *Původ křesťanství*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1961.

KEJŘ, Jiří. *Husův proces*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-387-6.

KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý: (resumé knihy, která nebude napsána)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1643-8.

KEJŘ, Jiří. *Z počátků české reformace*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2006. ISBN 80-86263-81-9.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-212-0.

KOHÁK, Erazim, ed. a TRNKA, Jakub, ed. *Hledání české filosofie: soubor studií*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 978-80-7007-388-9.

KOSÍK, Karel. *Dialektika konkrétního: studie o problematice člověka a světa*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

KOSÍK, Karel. *O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu*. Filosofický časopis, 1954, roč. 2, č. 3.

KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: vysokošk. příručka. 2. [díl], Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978.

KYBAL, Vlastimil. *M. Jan Hus: život a učení. Díl 2, Učení*. Praha: Jan Laichter, 1923.

KYBAL, Vlastimil. *M. Matěj z Janova: jeho život, spisy a učení*. 2. vyd. Brno: L. Marek, 2000. ISBN 80-86263-05-3.

LE GOFF, Jacques, ed. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-682-4.

LIEHM, A. J., ed. *Generace*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0254-4.

MÁCHA, Karel. *Glaube und Vernunft: die Böhmisches Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. München: K.G. Saur, 1985-1998. ISBN 3-598-20130-3.

MACHOVEC, Milan. *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?* 1. vyd. Praha: NPL, 1963.

MACHOVEC, Milan. *František Palacký a česká filosofie*. Bpv. Praha: ČSAV, 1961.

MACHOVEC, Milan. *Husovo učení a význam v tradici českého národa*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953.

MACHOVEC, Milan. *Josef Dobrovský: [studie s ukázkami z díla]*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1964.

MACHOVEC, Milan. *Mladá Vožice k poctě mistra Matěje z Janova (+1393)*. 2. vyd. Mladá Vožice: Městský úřad, 2000. ISBN 80-238-5701-0.

MACHOVEC, Milan. *O smyslu lidského života*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957.

MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. 3. vyd. Praha: Akropolis, 2006. ISBN 80-7304-069-7.

MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1968.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. Bpv. Praha: J. Kanzelsberger, 1990. 163 s. ISBN 80-900095-1-4.

MATĚJ Z JANOVA, KYBAL, Vlastimil, ed. a ODLOŽILÍK, Otakar, ed. *Matěje z Janova, mistra pařížského, Regulae Veteris et Novi testamenti. Svazek V., O těle Kristově.* Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění, 1926.

MILLER, David, ed. et al. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení.* 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000. ISBN 80-85947-56-0.

NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny husitského zpěvu. Kn. 3, Jan Hus.* 2. vyd., Praha: ČSAV, 1955.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Hus a naše doba.* 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1952.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa.* 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *O kulturu národní a lidovou: [Prosloveno na večeru kulturních pracovníků v Lucerně dne 29. května 1945].* 1. vyd. [Praha]: Melantrich, [1948].

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *T.G. Masaryk - politický myslitel.* 1. vyd. Praha: ARSCI, 2011. ISBN 978-80-7420-023-6.

NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století.* 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. ISBN 978-80-7325-112-3.

NOVÁK, Tomáš. *Milan Machovec. (Monografie se zaměřením na teologickou problematiku.)* Disertační práce. Praha: Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy, 1997.

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl třetí.* 3. vyd. [Praha]: František Strnad, 1940.

PÁNEK, Jaroslav a kol. *Dějiny českých zemí.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1544-8.

PEKAŘ, Josef. *Ještě k sporu o rodiště Husovo.* Bpv. Praha: Klub historický, 1924.

PEKAŘ, Josef. *K sporu o rodiště Husovo.* Bpv. Praha: Klub historický, 1923.

PEKAŘ, Josef. *Z duchovních dějin českých.* Bpv. Praha: Melantrich, 1941.

- PEKAŘ, Josef. *Žižka a jeho doba. Díl 3, Žižka, vůdce revoluce*. Bpv. Praha: Vesmír, 1930.
- PEKAŘ, Josef. *Žižka a jeho doba. Díl druhý Jan Žižka*. Bpv. Praha: Vesmír, 1928.
- Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa, Praha: ÚV KSČ, 1949.
- RAK, Jiří. *Bývali Čechové...: české historické mýty a stereotypy*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-73-3.
- SKALICKÝ, Karel, ed. a LÁŠEK, Jan Blahoslav, ed. *Mistr Matěj z Janova ve své a v naší době: sborník z vědeckého symposia, konaného na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 29.-30. listopadu 2000*. 1. vyd. Brno : L. Marek, 2002. ISBN 80-86263-36-3.
- SLÁNSKÝ, Rudolf. *Nové úkoly: projev na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa dne 17. listopadu 1948*. Praha: ÚV KSČ, 1948.
- SOUSEDÍK, Stanislav. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-245-4.
- SPINKA, Matthew. *John Hus' Concept of the Church*. Princeton: Princeton University Press, 1966.
- SPINKA, Matthew. *John Hus: A biography*. Princeton: Princeton University Press, 1968.
- ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. 1, Doba vymknutá z kloubů*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-7184-072-6.
- ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce. 2, Kořeny české reformace*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1996. ISBN 80-7184-072-6.
- ŠMAHEL, František. *Jan Hus: život a dílo*. 1. vyd. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0875-0.
- VOOGHT, Paul de. *Kacířství Jana Husa*. Theologická revue: náboženský dvouměsíčník Husitské teologické fakulty University Karlovy v Praze. Praha: Mundus Orans agentura, 1997-2004.
- VRKOČOVÁ, Ludmila, ed. *Setkání v pořadech A léta běží, vážení*. 1. vyd. [Česká republika]: Ludmila Vrkočová, 1993. ISBN 80-901611-0-3.

ZILYNSKÁ, Blanka, ed. a SVOBODNÝ, Petr, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-959-6.

ŽDÁRSKÝ, Pavel, ed. *Hovory s Milanem Machovcem*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-70-5.

ŽDÁRSKÝ, Pavel. *Milan Machovec a jeho filosofická antropologie v 60. letech XX*. Disertační práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlova, 2011.

Seznam internetových zdrojů

ČORNEJ, Petr. Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2013. [online]. [citováno 30. 1. 2015].

Dostupné z: <http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/dload.jsp?prezMat=47179>.

NECHUTOVÁ, Jana. Ecclesia primitiva v husitských naukách. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1988, roč. 37, č. E33. [online]. [citováno 24. 11. 2014]. Dostupné z:

<http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/109174/E_ArchaeologicaClassica_33-1988-1_12.pdf?sequence=1>.

NECHUTOVÁ, Jana. Raně reformní prvky v apologii Konráda Waldhausera. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1972, roč. 21, č. E17. [online]. [citováno 27. 02. 2015]. Dostupné z:

<https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108903/E_ArchaeologicaClassica_25-1980-1_12.pdf?sequence=1>.

NECHUTOVÁ, Jana. M. Matěj z Janova v odborné literatuře. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 1972, roč. 21, č. E17. [online]. [citováno 24. 11. 2014]. Dostupné z:

<http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/109470/E_ArchaeologicaClassica_17-1972-1_8.pdf?sequence=1>.

Přehled vlád ČR. Server vlády České republiky. [online]. [citováno 20. 02. 2015]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014>>.

ŽDÁRSKÝ, Pavel. Humanistický prorok Milan Machovec. *Britské listy*, 2005. [online]. [citováno 29. 10. 2014]. Dostupné z: <<http://blisty.cz/art/24691.html>>.

Resumé

The key topic of this diploma thesis is an analysis of Milan Machovec's relation to Jan Hus and the Hussite movement as it is presented in his work *Hus's doctrine and its significance in the tradition of the Czech nation*. The main interest of this thesis is determination of how Machovec's piece of work about Hus corresponds with the period interpretation of the Hussite movement and how it fundamentally differs from the results of recent historical research. Thus, the aim of this thesis is not only the analysis and interpretation but also a critical review of Machovec's work.

The introduction of the thesis describes the social situation in Czechoslovakia which took place after the Second World War and expanded after the coup in February 1948 when all the power in Czechoslovakia was taken by the Communist Party. Philosophy and philosophy of history became ideological instruments, which also provoked fundamental changes in their methodology and the area of their interest. Further, the historical materialism is introduced as the only official conception of the materialist approach to history. The conclusion of this section focuses on Machovec's relation to the official ideology in order to determine how much his early works match the Marxist-Leninist interpretation.

In the following section the attention is explicitly paid to the work *Hus's doctrine and its significance in the tradition of the Czech nation*. It deals with detailed analysis of the text, observes how Machovec evaluated the social situation in the 14th century, how he perceived Hus's predecessors and especially how he interpreted the personality of Jan Hus and his teachings.

The final section deals with the legacy of Jan Hus in the tradition of our nation. The attention is focused on Machovec's evaluation of certain works of his predecessors and how his opinions on these works changed in time. Each analysed section of Machovec's book is accompanied by a critical review, which endeavours to find

fundamental differences in his interpretation compared to the contemporary attitude to these issues.

This diploma thesis aims to create a comprehensive overview of the issues with Machovec's interpretation of Hussitism, which can be a contribution of his work and a framework for other thematically similar researches.